

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ESBÂB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA
“YES'ELÛNEKE” FİİLİYLE BAŞLAYAN ÂYETLERİN TEFSİRİ

BAHİRE KEBECİOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

PROF. DR. BURHAN BALTACI

OCAK – 2023

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Bahire KEBECİOĞLU

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ESBÂB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA
“YES'ELÛNEKE” FİİLİYLE BAŞLAYAN ÂYETLERİN TEFSİRİ****BAHİRE KEBECİOĞLU****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. BURHAN BALTACI**

Kur'ân-ı Kerîm'de, mü'min, müşrik, münafık ve Ehl-i Kitap'tan olan kişilerin farklı maksatlarla sorduğu sorulara cevaben nâzil olan âyetler yer almaktadır. Bu sorulardan bazıları müslümanlar tarafından İslam'ı anlamak ve dini anlamda nasıl yaşamaları gerektiğini öğrenmek maksadıyla sorulmuşken, bazıları da müşrik, münafık ve Ehl-i Kitap tarafından Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak, eleştirmek, inkar ve alay etmek gibi farklı nedenlerle kasıtlı olarak sorulmuştur. Sorulan sorulara cevap olarak nâzil olan âyetlere bakıldığında on beş farklı yerde “yes'elûneke” ifadesi yer almakta ve her bir âyetin devamında Hz. Muhammed'in kendisine sorulan soruya vermesi gereken cevap bildirilmektedir. Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı kişiler tarafından değişik nedenlerle sorulan sorular üzerine nâzil olan “yes'elûneke” ifadesinin yer aldığı âyetler çeşitli yönleriyle tefsir edilmekte ve “yes'elûneke” bağlamında değerlendirilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Kur'ân-ı Kerîm, Âyet, Yes'elûneke, Yesteftûneke, Yestenbiûneke, Sebeb-i Nüzûl, Soru-Cevap.

Ocak 2023 Sayfa: 127

ABSTRACT**MSC THESIS****EXEGESIS (TAFSIR) OF THE VERSES BEGINNING WITH THE VERB
“YES’ELÛNEKE (YAS’ALoonAKA)” IN THE QUR’AN IN THE CONTEXT
OF ASBAB AL -NUZUL****BAHİRE KEBECİOĞLU****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES****SUPERVISOR: PROF. DR. BURHAN BALTACI**

In the Holy Qur’an, there are verses that are revealed in answer to the questions asked by believers (mu’minun), idolaters (mushrikun), hypocrites (munafiqun) and people of the Book for different purposes. While some of these questions were asked by Muslims in order to learn Islam and how they should live in a religious sense, others were deliberately asked by the idolaters, hypocrites and the people of the Book for different reasons such as putting the Prophet in a difficult situation, criticizing, denying and mocking him. When we look at the verses that are revealed in answer to the questions, the expression “yes’elûneke (yas’aloonaka)” is mentioned in fifteen different places and the answer that the Prophet Muhammad should give is stated in the continuation of each verse. In this study, the verses in the Holy Qur’an in which the expression “yes’elûneke (yas’aloonaka)” is included due to the questions asked by different people for different reasons are interpreted from various aspects and evaluated in the context of “yes’elûneke (yas’aloonaka)”.

KEYWORDS: Holy Qur’an, Verse, Yas’aloonaka, Yastaftoonaka, Yastanbi’oonaka, Asbab al-Nuzul, Question-Answer.

January 2023 Page 127

TEŞEKKÜR

Kur’ân-ı Kerîm tarih boyunca insanlığa yol göstermiş ilahi bir kitaptır. Nâzil olduğu ilk günden bu yana vahyin muhataplarına İslam’ı nasıl yaşamaları gerektiği konusunda bilgi vermiş ve daima müslümanları hakka yönlendirmiştir. Bu doğrultuda sahâbîler, vahiy döneminde İslam’ı anlamaya ve yaşamaya çalışırken bazı konularda karşılaştıkları problemler neticesinde zihinlerinde oluşan soruları Hz. Peygamber’e yöneltmişlerdir. Kur’ânı Kerîm’de yer alan âyetlerden bazıları Hz. Peygamber’e yöneltilen bu sorular üzerine nâzil olmuş ve âyetlerin içeriğinde sorulan sorulara cevap verilmiştir.

Genellikle süreç içerisinde İslamî hükümlerle ilgili bilgi sahibi olmak ve öğrenmek niyetiyle soru soran müslümanların aksine müşrik, münafık ve Ehl-i Kitap’tan olan kişiler kasıtlı olarak ve Hz. Peygamber’i zor durumda bırakmak amacıyla kendisine sorular yöneltmişlerdir. Bu sorulardan bazıları âyetlerde “sana soruyorlar” anlamına gelen “yes’elûneke” ifadesi ile Kur’ân-ı Kerîm’de on beş yerde karşımıza çıkmaktadır. Tezimizin konusunu “yes’elûneke” ifadesinin yer aldığı bu âyetler oluşturmaktadır. Bu konuyu seçmekteki amacımız “yes’elûneke” âyetlerini, sebebi nüzûlleri bağlamında inceleyerek, âyetlerin genel özellikleri ve tefsiri üzerinde durup içerisinde yer alan kavramlardan yola çıkarak âyetin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, “Kur’ân’ın Anlaşılması Bağlamında Sebeb-i Nüzûl” başlığı altında özel bir sebebe bağlı olarak nâzil olan âyetler üzerinde durulmuş ve âyet metninde yer alan sorular ve cevapları incelenmiştir. İkinci bölümde ise, “Yes’elûneke Fiilinin Yer Aldığı Âyetler” başlığı altında, sorulan sorular neticesinde nâzil olan ve Kur’ân-ı Kerîm’de on beş yerde geçen “yes’elûneke” fiilinin yer aldığı âyetler ve s-e-l fiilinin yer aldığı diğer soru âyetleri incelenerek değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise, incelediğimiz âyetler hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu tez çalışmamız esnasında ilmî ve manevî desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Burhan BALTACI’ya, ilgi ve anlayışlarıyla her daim yanımda olan değerli aileme ve bana yardımcı olan tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

BAHİRE KEBECİOĞLU
Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TAAHHÜTNAME	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	2
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	3
2. KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA SEBEB-İ NÜZÛL	4
2.1. Âyetlerin Genel Bir Sebebe Bağlı Olarak Nâzil Olması	5
2.2. Âyetlerin Özel Bir Sebebe Bağlı Olarak Nâzil Olması	6
2.2.1. Sebebi Nüzûl Olarak “Olay”	7
2.2.2. Sebebi Nüzûl Olarak “Durum”	8
2.2.3. Sebebi Nüzûl Olarak “Sorulan Sorular”.....	11
2.2.3.1. Âyet metninde yer almayan sorular.....	11
2.2.3.2. Âyet Metninde Yer Alan Sorular	13
2.2.3.2.1. يَسْتَنْبِئُونَكَ	19
2.2.3.2.2. يَسْتَفْتُونَكَ	20
2.2.3.2.3. يَسْأَلُونَكَ	23
3. YES'ELÛNEKE FİİLİNİN YER ALDIĞI ÂYETLER	27
3.1. Bakara Sûresi 2/189. Âyet	27
3.1.2. Âyetin Metni ve Meali.....	27
3.1.3. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	28
3.1.4. Belâgat Özellikleri.....	29
3.1.5. Siyak-Sibak Münasebeti	30
3.1.6. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	32
3.1.6.1. “أهله”	32
3.1.6.2. “مواقيت”	33
3.1.7. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	33
3.2. Bakara Sûresi 2/215. Âyet	35
3.2.1. Âyetin Metni ve Meali.....	35
3.2.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	36
3.2.3. Siyak-Sibak Münasebeti	36
3.2.4. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	38
3.2.4.1. “أنفق”	38
3.2.4.2. “خير”	39

3.2.5. Nesih Açısından Değerlendirilmesi.....	40
3.2.6. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	41
3.3. Bakara Sûresi 2/217. Âyet	42
3.3.1. Âyetin Metni ve Meali.....	42
3.3.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	43
3.3.3. Siyak-Sibak Münasebeti	45
3.3.4. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	47
3.3.4.1. “صد”	47
3.3.4.2. “ارتد”	48
3.3.4.3. “حبط”	49
3.3.5. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	49
3.4. Bakara Sûresi 2/219. Âyet	52
3.4.1. Âyetin Metni ve Meali.....	52
3.4.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	52
3.4.3. Belâgat Özellikleri.....	56
3.4.4. Siyak-Sibak Münasebeti	56
3.4.5. Nesih Açısından Değerlendirilmesi.....	59
3.4.6. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	59
3.4.6.1. “الخمير”	59
3.4.6.2. “الميسر”	60
3.4.6.3. “إثم”	61
3.4.6.4. “نفع”	62
3.4.6.5. “عفو”	62
3.4.7. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	63
3.5. Bakara Sûresi 2/220. Âyet	64
3.5.1. Âyetin Metni ve Meali.....	64
3.5.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	64
3.5.3. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	65
3.5.3.2. “أعنت”	66
3.5.4. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	67
3.6. Bakara Sûresi 2/222. Âyet	69
3.6.1. Âyetin Metni ve Meali.....	69
3.6.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	69
3.6.3. Belâgat Özellikleri.....	70
3.6.4. Siyak-Sibak Münasebeti	71
3.6.5. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	73
3.6.5.1. “المحيط”	73
3.6.5.2. “أذى”	74
3.6.5.3. “طهر”	74
3.6.6. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	75
3.7. Mâide Sûresi 5/4. Âyet	77
3.7.1. Âyetin Metni ve Meali.....	77

3.7.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	78
3.7.3. Siyak-Sibak Münasebeti	78
3.7.4. Âyette Yer Alan Kavramlar	80
3.7.4.1. “الجوارح”	80
3.7.4.2. “مكليين”	80
3.7.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	81
3.8. Â’râf Sûresi 7/187. Âyet.....	83
3.8.1. Âyetin Metni ve Meali.....	83
3.8.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	84
3.8.3. Siyak-Sibak Münasebeti	86
3.8.4. Belâgat Özellikleri.....	87
3.8.5. Âyette Yer Alan Kavramlar	87
3.8.5.1. “الساعة”	87
3.8.5.2. “مرساها”	88
3.8.5.3. “بُعْتَةٌ”	88
3.8.5.4. “حفي”	89
3.8.6. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	89
3.9. Enfâl Sûresi 8/1. Âyet.....	91
3.9.1. Âyetin Metni ve Meali.....	92
3.9.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	92
3.9.3. Siyak-Sibak Münasebeti	93
3.9.4. Âyette Yer Alan Kavramlar	94
3.9.4.1. “الأنفال”	94
3.9.5. Nesih Açısından Değerlendirilmesi.....	94
3.9.6. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	95
3.10. İsrâ Sûresi 17/85. Âyet	96
3.10.1. Âyetin Metni ve Meali.....	96
3.10.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	96
3.10.3. Siyak-Sibak Münasebeti	97
3.10.4. Âyette Yer Alan Kavramlar	99
3.10.4.1. “الروح”	99
3.10.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	99
3.11. Kehf Sûresi 18/83. Âyet	100
3.11.1. Âyetin Metni ve Meali.....	101
3.11.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	101
3.11.3. Siyak-Sibak Münasebeti	102
3.11.4.1. “ذوالقرنين”	103
3.11.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	103
3.12. Tâhâ Sûresi 20/105. Âyet	104
3.12.1. Âyetin Metni ve Meali.....	104
3.12.2. Âyetin Nüzûl Sebebi.....	105
3.12.3. Siyak-Sibak Münasebeti	105

3.12.4. Âyette Yer Alan Kavramlar.....	106
3.12.4.1. “تَسْفٌ”	106
3.12.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri	107
3.13. سَكَّلَ Fiilinin Yer Aldığı Diğer Soru Âyetleri	108
3.13.1. Bakara Sûresi 2/186. Âyet	108
3.13.1.1. Âyetin metni ve meali	108
3.13.1.2. Âyetin nüzûl sebebi	108
3.13.1.3. Siyak-Sibak özellikleri	109
3.13.1.4. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin tefsiri	110
3.13.2. Ahzâb Sûresi 33/63. Âyet.....	111
3.13.2.1. Âyetin metni meali	112
3.13.2.2. Siyak-Sibak münasebeti	112
3.13.2.3. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin tefsiri	113
3.13.3. Zâriyât Sûresi 51/12. Âyet.....	114
3.13.3.1. Âyetin metni meali	115
3.13.3.2. Siyak-Sibak münasebeti	115
3.13.3.3. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin tefsiri	116
4. SONUÇ	120
KAYNAKLAR	124

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
(s.a.v.)	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden
r.a.	: Radıyallâhu anh.
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

İslam'ı en güzel şekilde anlamının ve yaşamanın yolu Kur'ân-ı Kerîm'i gerektiği gibi anlamaktan geçmektedir. Kur'ân'ı anlamak ise onu bir bütün içerisinde ele almak ve âyetlerin nüzûl sebeplerini göz önünde bulundurmakla mümkün olacaktır. Vahyin doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasının ve ilahi hükümlerin hayata geçirilmesinin en önemli basamağı budur.

Vahiy döneminde müslümanlar bir taraftan İslam'ı anlamaya çalışmışlar diğer taraftan da en güzel şekilde hayatlarına uygulamayı başarmışlardır. Bu esnada karşılaştıkları problemleri, yaşanan ihtilafları ve eleştirileri Hz. Peygamber'e aktarmışlar ve konu hakkında kendisine sorular sorarak çözüm bulmaya çalışmışlardır. Böylelikle hem ilmi manada hem de imani noktalarda bilgi sahibi olmayı ve bununla beraber İslam dinini gerektiği gibi anlayıp uygulamayı amaçlamışlardır.

Eğitim metotlarından biri olan soru cevap yöntemi İslam'ın ilk yıllarından bu yana kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Zira insanlar merak ettikleri konuları sorarak ve araştırarak öğrenirler. Kişi herhangi bir şeye ilgi duyduğu, anlamaya çalıştığı ve öğrenmek istediği zaman merak eder ve arayış içerisinde girerek sorular sorar. Soru sormak insanda bulunan merak duygusu sonucu ortaya çıkan önemli bir ihtiyaçtır.

Sadece bilgi arayışı içinde olan kişi için değil muallim konumunda olan kişi tarafından da kullanımına ihtiyaç duyulan bu yöntemi Hz. Peygamber de sıkça kullanmıştır. Ashâbı ile karşılıklı iletişim içinde olmuş onları düşünmeye ve araştırmaya teşvik eden sorular sorarak kendilerini öğrenmeye hazırlamıştır. Dolayısıyla bu yöntem vahiy döneminde hem doğru bilgiye ulaşmak ve hayatlarını yeni dine göre düzenlemek için gayret eden müslümanlar açısından hem de Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu bir eğitim metodu olarak önem arz etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bu metoda dikkat çekilmekte ve *“Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.”* çağrısı yapılmaktadır.¹ Kur'ân'ın öğrenmeye teşviki ve yer yer içerisinde soru cevap üslubuna yer veren âyetlerin bulunması müslümanları bu metot ile

¹ En-Nahl 16/43.

öğrenmeye teşvik etmektedir. Böylelikle vahiy yoluyla inanan inanmayan herkesin sorularına doğrudan ya da dolaylı olarak cevap verilmekle beraber insanlar daima araştırmaya, öğrenmeye ve düşünmeye sevk edilmektedir.

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Ashâb-ı Kirâm başta olmak üzere yahudiler, müşrikler ve Ehl-i Kitap gibi aynı toplum içerisinde yer alan kişiler her ne niyetle olursa olsun birçok konuda Hz. Peygamber'e çekinmeden soru sorabilmiş ve kendilerine ilahi bir cevap olarak Kur'ân âyetleri nâzil olmuştur. “Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Kur'ân'da “Yes'elûneke” Fiiliyle Başlayan Âyetlerin Tefsiri” isimli tezimizin ana konusu Hz. Peygamber'e sorulan bu sorular üzerine nâzil olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de on beş yerde bulunan “yes'elûneke” (يَسْأَلُونَكَ) ifadesinin içerisinde yer aldığı âyetlerdir.

Bununla beraber tezimizde başta “يَسْأَلُونَكَ / yes'elûneke” (sana soruyorlar) âyetleri olmak üzere benzer anlamlarda kullanılan “يَسْتَنْبِئُونَكَ / yestenbiûneke” (senden haber soruyorlar) ve “يَسْتَفْتُونَكَ / yesteftûneke” (senden fetva istiyorlar) ifadelerinin yer aldığı âyetler de incelenmektedir. Ayrıca “سئل” fiilinden türeyen ve sorulan sorular üzerine nâzil olan diğer soru âyetleri de tezimiz kapsamında tefsir edilmektedir.

Böyle bir konu belirlemekteki amacımız Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan “يَسْأَلُونَكَ” (yes'elûneke) ifadesi ve diğer bahsi geçen soru ifadeleri ile başlayan âyetleri inceleyerek âyetlerin genel özellikleri ve tefsiri üzerinde durup içerisinde yer alan kavramlardan yola çıkarak âyetin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Zira sorulan bu soruları sebep-i nüzûl bağlamında incelediğimizde soru soran kişilerin üslubu, soruların sorulma amacı ve soru sorulan konunun içeriği hakkında bilgi sahibi olacağız.

Ayrıca araştırmamız vesilesiyle Kur'ân'da yer alan soru-cevap üslubunu yakından tanıma imkanına sahip olmakla birlikte farklı niyetlerle Hz. Peygambere soru soran bu kişilere hitaben âyetler vasıtasıyla nasıl bir üslupla cevap verildiğini de görmemiz mümkün olacaktır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e sorulan sorulara cevaben nâzil olan âyetleri derinlemesine inceleyerek konu hakkında kapsamlı bilgiye ulaşmaya çalışacağız.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Ardından ilk bölümde “Kur’ân’ın Anlaşılması Bağlamında Esbâb-ı Nüzûl” başlığı altında âyetlerin genel ya da özel sebeplere bağlı olarak nâzil olması konuları üzerinde durulmakta ve bu konu âyetlerden örnekler verilerek detaylandırılmaktadır. Özel bir sebebe bağlı olarak nâzil olan âyetlerin nüzûlüne sebep olan olay, durum ve sorulan sorular incelenmektedir.

Özel olarak sorulan sorular üzerine nâzil olan âyetler incelendiğinde bu soruların âyetin metninde yer almadığı durumlar çoğunlukta olmakla beraber soruların âyetin metninde yer aldığı durumlar bulunmaktadır. Sorulan soruların metninde yer aldığı bazı âyetlerde benzer anlamlarda kullanılan “يَسْتَنْبِئُكَ” (yestenbiûneke), “يَسْتَفْتِيكَ” (yesteftûneke) ve “يَسْأَلُكَ” (yes’elûneke) ifadeleri yer almakta olup ilk bölümde “يَسْتَنْبِئُكَ” ve “يَسْتَفْتِيكَ” ifadeleri ve bu ifadelerin içerisinde bulunduğu âyetler ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise “Yes’elûneke Fiilinin Yer Aldığı Âyetler” başlığı altında tezimizin asıl konusu olan “يَسْأَلُكَ” (yes’elûneke) ifadesi ve “سئل” fiilinden türeyen diğer fiillerin yer aldığı aynı zamanda sorulan sorular üzerine nâzil olan âyetler incelenmektedir.

Tezimizde bu âyetlerle ilgili detaylı bilgi verilmeden önce âyetlerin içerisinde bulunduğu sûrelerin genel özelliklerine kısaca değinilmiştir. Bu sûrelerin ismini nereden aldığı, âyet sayısı, nüzûl sırası, nâzil olduğu dönem ve ihtiva ettiği ana konularla ilgili bilgilerle okuyucunun âyetin içerisinde yer aldığı sûre hakkında genel bilgi sahibi olması sağlanmaya çalışılmıştır. Ele aldığımız âyetler hakkında öncelikle “Âyetin Metni ve Meali” ardından “Âyetin Nüzûl Sebebi” başlıklarına yer verilmektedir. Ardından da “Siyak ve Sibak Münasebeti” başlığı altında konu bütünlüğünün sağlanması ve mana itibariyle konunun daha iyi anlaşılması amacıyla âyet kendinden önce ve devamında bulunan âyetlerle beraber değerlendirilmektedir. Kaynaklarda ve rivayetlerde yer aldığı ölçüde âyetin belâgat özelliklerine de yer verilmekte ve âyette yer alan edebî sanatlar açıklanarak konunun anlaşılmasında kolaylık sağlanmaya çalışılmaktadır. Âyetin neshi konusunda kaynaklarda rivayetlerin yer alması durumunda bu rivayetler “Nesih Açısından Değerlendirilmesi” başlığı altında incelenmektedir.

Ayrıca âyette yer alan önemli kavramlar tek tek ele alınarak ayrı bir başlık altında incelenmiş ve bu kavramların sözlük anlamları ve terim anlamları üzerinden yola çıkarak âyette ifade edilen manaya ulaşılmaya çalışılmıştır. Verilen bu bilgilerin ardından son olarak âyetlerin “yes’elûneke” bağlamında tefsiri üzerinde durulmuştur.

Araştırmamızda mümkün olduğunca tefsir ilmine dair temel kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmamız esnasında âyet mealleri için; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş tarafından hazırlanan, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* kullanılmıştır.

Âyetleri araştırırken kullandığımız başlıca tefsir kaynakları ise: Taberî’nin (ö. 310/923) *Câmiû’l-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, Fahreddin Râzî’nin (ö. 606/1210) *Mefâtihü’l-Ğayb/et-Tefsîrû’l-Kebîr*, Zemahşeri’nin *Keşşâf*, Kurtubî’nin (ö. 671/1273) *el-Câmi’li Ahkâmi’l-Kur’ân*, İbn Kesîr’in (ö.774/1373) *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, Elmalılı Hamdi Yazır’ın (ö. 1361/1942) *Hak Dini Kur’ân Dili*, Seyyid Kutub’un (ö. 1386/1966) *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, Muhammed İzzet Derveze’nin (ö. 1984) *et-Tefsîr’ul-Hadis*, Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin (ö. 2015) *Safvetü’t-Tefâsîr* ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* eserleridir.

Âyetlerde yer alan kavramlar araştırılırken; Halil b. Ahmed’in (ö. 175/791) *Kitabu’l-Ayn*, Rağıb el-İsfahânî’nin (ö. 502/1108) *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, İbn Manzûr’un (ö.711/1311) *Lisânü’l-Arab*, Fîrûzâbâdî’nin (ö. 1819) *Kâmusü’l-Muhît* adlı eserlerinden, belâgat alanında ise; Ali el-Cârim ve Mustafâ Emîn’in *el-Belâğat’ül-Vâdiha fî’l-Beyâni ve’l-Meâni ve’l-Bedi’ mea’d-Delil* isimli eserinden faydalanmış bulunmaktayız.

Çalışmamız esnasında konumuzla ilgili olarak karşılaştığımız Prof. Dr. Ali AKPINAR’ın, *Sana Soruyorlar* isimli eseri ve Prof. Dr. Alican DAĞDEVİREN’in, *Kur’ân-ı Kerîm’de Sorular ve Cevaplar* isimli doktora tezi bulunmaktadır. Bu çalışmalardan tezimizde faydalanmış olmakla beraber tezimiz içerisinde farklı olarak Hz. Peygamber’e sorulan sorular üzerine nâzil “sana soruyorlar” anlamına gelen fiillerin yer aldığı tüm âyetler birçok yönüyle incelenmiş olup “يَسْئَلُونَكَ” (yes’elûneke) âyetleri başta olmak üzere “يَسْتَنْبِئُونَكَ” (yestenbiûneke), “يَسْتَفْتُونَكَ” (yesteftûneke) ve “سَأَلَ” kökünden türeyen fiillerin yer aldığı diğer soru âyetleri hakkında derinlemesine araştırma yapılarak bu âyetler esbâb-ı nüzûl bağlamında incelenmiştir.

2. KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA SEBEB-İ NÜZÛL

Sebeb-i nüzûl ilmi, kaynaklarda Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına imkan sağlayan önemli bir vasıta olarak kabul edilmektedir. Vâhidî (ö. 468/1075) bir âyetin nüzûl sebebini bilmeden ve âyetin bahsettiği konuya vukûfiyet kesbetmeden o âyetin maksadını ve tefsirini bilmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir.²

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan âyetler, sebeb-i nüzûl ilmi yönüyle değerlendirildiğinde iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı Kur'ân'ın çoğunluğunu oluşturan ve Allah Teâlâ tarafından bir sebebe bağlı olmaksızın indirilmiş olan âyetlerdir. Diğer bir kısmı ise bir sebebe bağlı olarak nâzil olan âyetlerdir.³ Sebeb-i nüzûl ilmi herhangi bir sebebe bağlı olarak nâzil olan bu âyetlerin iniş sebepleri ile ilgili rivayetleri incelemektedir.

Hiz. Peygamber'e bir suâl sorulması veya bir hadise dolayısıyla birkaç âyetin veyahut bir sûrenin tamamının nâzil olması durumları söz konusu olmuştur. Bu bağlamda esbâb-ı nüzûl terimi "Hz. Peygamber'in risalet döneminde vuku bulan ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay durum ya da herhengi bir şey hakkında Rasûlullah'a sorulan soru" anlamında olup bir sebebe bağlı olarak nâzil olan âyetlerin inişiyle ilgili rivayetleri konu edinen bir ilim dalıdır.⁴

2.1. Âyetlerin Genel Bir Sebebe Bağlı Olarak Nâzil Olması

Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetlerinin tamamı muayyen ve müşahhas sebeplere bağlı olarak inmemiştir. Âyetlerinin birçoğu herhangi bir neden ve gerekçe olmadan yani nüzûl sebebi olarak hiçbir hadise, olay yahut suâl ile bağlantısı bulunmadığı halde nâzil olmuştur. Alimler sadece beş yüz kadar âyetin sebeb-i nüzûlünün bulunduğunu tesbit etmişlerdir. Buna göre âyetlerin büyük bir kısmı özel bir olaya, konuya, dolayısıyla belirli bir sebebe bağlı olarak inmeyip genellikle insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, eğitmek, aydınlatmak, yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla yani genel sebepler

² Ebu el-Hasan Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 10.

³ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâleti Naşirûn, 2008), 71.

⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 219.

çerçevesinde vahyedilmiştir. Bu yönüyle özel bir nüzûl sebebi olmayan âyet ve sûreler, Kur'ân-ı Kerîm'in büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Kur'ân'ı Kerîm'in herhangi bir âyetinin sebepsiz ve hikmetsiz şekilde indiği düşünülemezse de her âyetin özel bir sebebi nüzûlünün olduğunu düşünmek de mümkün değildir. Nüzûl sebebi olmayan bu âyetlerin içeriğinde geçmiş ümmetlerin yaşamı ile ilgili tarihî olaylar, berzah âlemi, cennet ve cehennem, kıyamet sahneleri, cennet ve cehennemliklerin durumları gibi konular yer almaktadır. Yani hiçbir özel sebep olmadığı halde bu konularla ilgili âyetler veya sûreler nâzil olmuştur.⁵

Özellikle tarihi olaylar ile ilgili olarak nâzil olan âyetlerle, sadece Hz. Peygamber döneminde yaşayan insanlar değil aynı şekilde tüm çağlarda yaşayan insanlar da bu tarihi dönemlerden haberdar olmuşlardır. Bu sayede vahyin muhataplarının, geçmiş ümmetlerin ve toplumların içinde bulunduğu bireysel ve sosyal durumlardan gerekli dersler çıkararak ibret almaları sağlanmıştır. Ayrıca âyetlerle ahiret halleri, cennet ve cehennemliklerin durumları yani saadet ve mutluluk, sıkıntı ve bedbahtlık yolları gözler önüne serilmiş, dünyevi ve uhrevi hakikatler insanlığa gösterilmiştir.

2.2. Âyetlerin Özel Bir Sebebe Bağlı Olarak Nâzil Olması

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bazı sûre ve âyetler, bir kısım olaylar sebebiyle nâzil olmuştur. Önceki başlık altında da belirttiğimiz gibi her âyet için bir nüzûl sebebi olmamakla beraber kaynaklarda bazı âyetlerin birtakım olaylar neticesinde nâzil olduğuna dair rivayetler yer almaktadır.

Âyetlerin nüzûl sebeplerini bilmenin yolu sahih hadislerdir. Tefsir alimleri bu konuyla ilgili rivayetlerin sıhhatini değerlendirirken oldukça titiz davranmışlar ve birtakım şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar açısından bakıldığında rivayetlerin adalet ve zabt sahibi kimselerin muttasıl senetle rivayet etmiş olduğu sahih hadis niteliğinde hadisler olması; rivayetlerde anlatılan olayların Hz. Peygamber döneminde meydana geldiğinin tespit edilmiş olması; nakledilen rivayetlerde anlatılan hususlarla ilgili âyet ya da sûrelerin muhtevaları arasında bir münasebetin bulunması gerekmektedir.⁶

⁵ Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 27 Nisan 2022).

⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 223.

Bir olay birçok âyetin inmesine sebep olabileceği gibi bir âyetin sebep-i nüzûlü hakkında farklı birkaç rivayet de kaynaklarda yer alabilmektedir. Belirtilen bu konulara dikkat edilerek nüzûl sebeplerinin tespit edilmesi, âyetlerin anlamının ve hikmetinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Sebeb-i nüzûl tanımında yer aldığı üzere nüzûl sebepleri “bir veya birkaç âyet ve sûrenin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Rasûlullah’a sorulan soru” olarak açıklanmaktadır. Tanımda zikredilen bu nüzûl sebeplerinden yola çıkarak ilerleyen başlıklar altında sırasıyla olay, durum ve sorulan sorular üzerine nâzil olan âyetlere örnekler vereceğiz.

2.2.1. Sebeb-i Nüzûl Olarak “Olay”

Âyet ve sûrelerin nâzil olmasına sebep olan hususlardan biri vahiy döneminde meydana gelmiş olan hadiselerdir. Örneğin kaynaklarda rivayet edilen bir hadise nüzûl sebebi olarak bu başlık altında zikredilebilir. Şöyle ki; bir gün Hz. Peygamber’e sahâbeden âmâ bir zat olan İbn Ümmü Mektûm gelerek ondan ısrarla kendisini irşat etmesini istemişti. Rasûl-i Ekrem o sırada müşriklerin ileri gelenlerinden bazılarında İslâm’ı tebliğ ile meşgul oluyordu. Çünkü önderlerin ikna edilmesi halinde onları izleyen halkın da İslâm’ı daha kolay benimseyeceklerini düşünüyordu. Bu nedenle kendisiyle ilgilenmemiş, hatta konuşmanın ortasında yanlarına gelen bir âmânın zamansız sorularından rahatsız olarak yüzünü ekşitmiş ve ondan yüz çevirmişti. Bunun üzerine Abese sûresinin ilk âyetleri nâzil olmuştur.⁷

عَبَسَ وَتَوَلَّى (۱) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى (۲) وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّه يُزَكَّى (۳) أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى (۴) أَمَا مَنِ اسْتَعْلَى (۵) فَأَنْتَ لَهُ
تَصَدَّى (۶) وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَكَّى (۷) وَأَمَا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى (۸) وَهُوَ يَخْشَى (۹) فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’i kastederek: “Yüzünü ekşitip başını çevirdi. Görme engelli o kişi geldi diye. Ama (Ey Peygamber!) Sen nereden bileceksin, belki o kendini arındıracaktı. Yahut o bir öğüt alacak, bu öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise kendini her bakımdan ihtiyaçsız görenle ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sen sorumlu tutulmayacaksın ki! Gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana geleni

⁷ Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur’ân”, 73.

umursamıyorsunuz!”⁸ buyurmuştur. Dolayısıyla nâzil olan âyetle Hz. Peygamber’in bu davranışının hoş karşılanmadığı kendisine bildirilmiştir.⁹

Bir olay üzerine nâzil olan âyetlere verebileceğimiz diğer bir örnek ise içkinin haram kılınması aşamalarında nâzil olan Nisa 4/43. âyettir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın...”¹⁰

İçkinin tedricen yasaklanması aşamalarında “Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür.” mealindeki Bakara 2/219. âyet nâzil olduğunda, müslümanlar içki henüz kesin olarak yasaklanmadığından dolayı sarhoşluk veren içecekleri kullanmaya devam ediyorlardı. Ancak ashâbtan birinin sarhoş olduğu halde akşam namazını kıldırırken okuduğu sûreyi karıştırması üzere içkiliyken namaza yaklaşmayı yasaklayan Nisa 4/43. âyet nâzil olmuştur.¹¹

2.2.2. Sebeb-i Nüzûl Olarak “Durum”

Tanımda ikinci olarak yer alan diğer bir nüzûl sebebi de âyetlerin özel durumlar üzerine nâzil olmasıdır. Cahiliye döneminden gelip nüzûl sürecinde devam eden farklı uygulamalar üzerine nâzil olan âyetler ile Hz. Ömer’in farklı zamanlarda yapmış olduğu dua ve temenniler üzerine nâzil olan âyetler sebeb-i nüzûlü özel durumlar olan âyetlere örnek gösterilmektedir.¹²

Hz. Ömer, gönlü ile Kurân-ı Kerîm arasında iletişim kurabilen; ancak bu iletişimi duygu boyutunda bırakmayıp, Kurân-ı Kerîm’le reel hayatı bütünleştirme çabası içerisinde olan

⁸ Abese 80/1-10.

⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir-Muhammed Fuad Abdalbaki ve İbrahim Adva, (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatu'l-Albâbî, 1975), “Tefsîrü'l-Kur’ân”, 3331.

¹⁰ en-Nisâ 4/43.

¹¹ Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur’ân”, 3026.

¹² Demirci, *Tefsir Usûlü*, 220.

bir şahsiyettir. Onun nüzûl döneminde vahye muvafakatleri bu yöndeki başarısını gösterir mahiyettedir.¹³ Hal böyle olunca da ilahi murada uygun temenniler de bulunması ve bu temenniler üzerine âyetlerin nâzil olması durumu söz konusu olmuştur.

Hız. Ömer'in kendisinden nakledilen bir rivayete göre "Yüce Allah üç kez benim temennim doğrultusunda âyet indirdi." buyurmakta ve rivayette şu âyetleri sıralamaktadır. Bunlarda ilki Hız. Ömer'in, Hız. Peygamber'e Kâbe'deki Makâm-ı İbrahim'i namazgâh edinmeyi önermesi ve önerisi yönünde Bakara 2/125. âyetin nâzil olmasıdır.

وَأَذِّنَا لِلنَّبِيِّتِ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

Âyette "O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin."¹⁴ buyurulmakta ve Makâm-ı İbrahim'in namazgah olarak kullanılmasına izin verilmektedir.

İkinci olarak Hız. Ömer'in, Hız. Peygamber'e eşleri hakkında kendilerine nikah düşen kimselerin görebileceği ortamlarda üzerlerine örtü almaları hususunda "Ey Allah'ın Rasûlü! Evinize çeşitli insanlar girip çıkıyor, sizin o temiz eşlerinizi görüyorlar. Emir buyursanız da onlar örtünseler." diyerek tavsiyede bulunmasıdır. Bu durum üzerine;

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

"...Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur..."¹⁵ âyeti nâzil olmuştur.

Rivayette yer alan üçüncü âyetin nâzil olması ise Hız. Peygamber'in hanımlarının kendisine kıskançlık göstermeleri ve etrafına toplanıp O'nu üzmelerinden dolayı Hız. Ömer'in, Peygamber eşlerine hitaben: "Ey kadınlar bu hırçınlığınızdan vazgeçin; yoksa

¹³ Ahmet Nedim Serinsu "Hız. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi", (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 60.

¹⁴ el-Bakara 2/125.

¹⁵ el-Ahzâb 33/53.

Allah Peygamber'e sizden daha hayırlılarını nasip eder." demesi üzerine Tahrîm 66/5. âyetin nâzil olmasıdır.¹⁶

عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ زَوْجًا خَيْرًا مِّنْكَ مَسْلَمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا

Allah Teâlâ âyette “Eğer sizi boşayacak olursa Rabbi ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah’a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bâkire eşler verebilir.”¹⁷ buyurarak, Hz. Ömer’in ifade şekline çok yakın bir ifadeyle Peygamber eşlerini uyarmaktadır.

Ayrıca benzer şekilde özel bir durum üzerine nâzil olan âyetlere Â’râf 7/31. âyet de örnek olarak verilebilir:

يَا بَنِي آدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ □

“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”¹⁸

Âyet Kureyş ve diğer birkaç soylu kabile dışındaki müşriklerin, Kâbe’yi çıplak tavaf etmeleri ve Allah’ın helal kıldığı bir kısım hayvanlara farklı isimler vererek bu hayvanları kendilerine haram kılmaları üzerine nâzil olmuştur. Müşriklerin ziyaret dönemlerinde et, yağ, süt gibi değerli gıda maddelerini yemezler ve diğerlerini ise çok az yiyerek bunun dinî bir vecibe olduğuna inanırlardı.¹⁹ Âyet bu uygulamanın batıl olduğunu bildirmekte ve ibadet sırasında örtünme zorunluluğu getirmektedir. Ayrıca müşriklerin haram olduğu düşüncesiyle kendilerine yemeyi yasakladıkları ve hakkında özel hüküm bulunmayan yiyeceklerin yenilip içilmesinin mübah olduğunu bildirmekte ancak bu konuda da israfın kaçılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Âyetin özel maksadı, kutsal mekanları çıplak vaziyette ziyaret veya tavaf etmeyi yasaklamak olmakla beraber bu durum, hükmün genel olduğu anlamını çıkarmaya mâni değildir. Nitekim âyetle ilgili olarak bütün kaynaklarda âyetin gerek ibadet sırasında gerekse diğer zamanlarda edep kurallarına uygun şekilde giyinmeyi farz kıldığı belirtilir.²⁰

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, thk. Heyet, (Mısır: el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1893), “*et-Tefsîr*”, 4916.

¹⁷ et-Tahrîm 66/5.

¹⁸ el-Â’râf 7/31.

¹⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. et-Taberî, *el-Câmi’u’l-Beyân an Tefsîri Âyi’l-Kur’ân*, Abdülğani Muhammed Ali, (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1. Basım, 1434/2013) 5/165-166.

²⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 2/519.

2.2.3. Sebeb-i Nüzûl Olarak “Sorulan Sorular”

Sebeb-i nüzûl tanımında yer alan, âyetlerin nüzûlüne vesile olan ve üçüncü olarak değerlendireceğimiz nüzûl sebebi ise Hz. Peygamber’e sorulan sorulardır. Bu sorular bazen İslamiyeti tanımaya, anlamaya ve yaşamaya çalışan müslümanlar tarafından, bazen de Hz. Peygamber’i karalamak ve küçük düşürmek isteyen gayri müslim olan farklı gruplar tarafından yöneltilmiştir. Sorulan bu soruların bir kısmı âyet metninde yer alırken diğer bir kısmı ise âyetin metninde yer almamaktadır. Bizler ise bu âyetlerin sorular üzerine nâzil olduğunu âyetin sebeb-i nüzûlünün yer aldığı kaynaklardan öğrenmekteyiz.

2.2.3.1. Âyet metninde yer almayan sorular

Sorunun âyet metninde yer almadığı durumlarda, âyetin Hz. Peygamber’e sorulan sorular üzerine nâzil olduğunu hadis, tefsir ve sebeb-i nüzûl kaynaklarında yer alan rivayetlerden anlamaktayız. Konu ile ilgili olarak bu başlık altında âyetin sorulan bir soru üzerine nâzil olduğunu ve bu sorunun cevabının âyette yer aldığını görebileceğimiz bazı örneklere yer vereceğiz:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

“De ki: “O, Allah’tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O’nun hiçbir dengi yoktur.”

Sûre Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’e gelerek “Bize Rabbinin soyunu anlat.” demeleri üzerine Mekke’de nâzil olmuştur. Medine’de indiğine dair rivayet de vardır. Medine’de indiğini söyleyenler yahudilerle hristiyanların Hz. Peygamber’e Allah hakkında yönelttikleri sorulara bir cevap olmak üzere Cebrâil’in Hz. Peygamber’e gelip İhlas sûresini okuduğunu bildiren rivayetleri delil göstermişlerdir.²¹ Ancak sûrenin üslup ve içeriği Mekke döneminde indiği izlenimini vermektedir.

Diğer bir âyetin nüzûlüne sebep olan soru ise rivayetlerde belirtildiğine göre müslümanlar arasında hacılara su verme hizmetini üstlenen ve Mescid-i Harâm’ın onarım ve bakımı ile meşgul olan müşriklerin durumu hakkındadır. Yaptıkları bu işten dolayı onların da

²¹ Suyûtî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 268-269.

müminler gibi sevap alıp alamayacakları konusunda müslümanlar arasında çıkan bir tartışma sonucu durum Rasûlullah'a arzedilmiş ve müslümanların sorularına cevaben Tevbe 9/17-18. âyetler nâzil olmuştur.²²

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ
إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ
الْمُهْتَدِينَ

*“Müşrikler, inkârlarına bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah’ın meşiclerini onarıp şenlendiremezler. Onlar, yapıp ettikleri boşa giden kimselerdir ve onlar ebedî olarak ateşte kalacaklardır. Allah’ın meşiclerini ancak Allah’a ve âhiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur...”*²³

Allah Teâlâ bu iki âyette ve devamında gelen âyetlerde sorulan soruya cevaben aklî ölçülere ve geleneklere göre ne kadar yararlı ve önemli sayılırsa sayılsın, bir işin Allah katında değer kazanmasının ön koşulunun Allah’a ortak koşmamak ve O’nun hoşnutluğunu kazanma iradesine sahip olmakta olduğunu bildirmektedir.

Konu hakkında örnek olarak verebileceğimiz diğeri bir âyet ise içkinin kesin olarak haram kılınması sonrasında daha önce bu fiili işlemiş olanların durumlarının ashâb-ı kirâm tarafından Hz. Peygamber’e sorulması üzerine nâzil olan Mâide 5/93. âyettir.²⁴ Âyette müslümanların sorularına cevap verilerek şöyle buyurulmuştur:

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ □

*“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara, günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, iyi ve güzel davrananları sever.”*²⁵

²² Taberî, Câmiu’l-Beyân, 6/99.

²³ et-Tevbe 9/17-18.

²⁴ Taberî, Câmiu’l-Beyân, 5/42.

²⁵ el-Mâide 5/93.

2.2.3.2. Âyet Metninde Yer Alan Sorular

Hız. Peygamber'e sorulan sorular üzerine nâzil olan âyetlerin bir kısmının içeriğinde soruya cevap verilmeden önce sorulan soru tekrar edilmiş ve ardından konuya dair cevaba geçilmiştir. Böylelikle âyetin nüzûl sebebi olan soru âyetin içeriğinde yer almıştır. Bu şekilde sorulan soruların âyet metninde yer aldığı âyetlerin içeriği, genel olarak müşriklerin tevhid inancına, Hız. Peygamber'e ve vahyin O'na indirilmesine yönelik eleştiri mahiyetindeki sorularından oluşmaktadır.

Mekkeli müşriklerin içinde buldukları inanç durumu tevhid inancından o kadar uzaktı ki putlara tapmakla övünüyor, tevhid inancını ve tek olan Allah'a ibadet etmeyi küçümsüyorlardı. Bu üslup içerisinde Hız. Peygamber'i kastederek:

أَجَعَلِ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ

"Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şeydir!"²⁶ diyorlardı. Bu durum başka bir âyette de farklı bir soru cümlesiyle ifade edilmektedir.

وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ

Âyette "Bizim tanrılarımız mı iyi yoksa o mu?" diyorlar. Bu karşılaştırmayı sırf sana karşı çıkmış olmak için yapıyorlar. Onlar gerçekten inatçı bir muhalefet!"²⁷ buyurularak onların bu konu karşısındaki tepkilerinin Hız. Peygamber'e karşı çıkmak için takındıkları inatçı durumlarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Müşriklerin bu durumu hakkında Sâffât sûresinde şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَارِكُوا إِلَهَتَنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ

"Ne zaman onlara, "Allah'tan başka tanrı yoktur." denilse küstahlık edip kibre kapılırlar. "Cinlere kapılmış bir şairin sözüyle tanrılarımızı mı bırakacağız!" derler. Aksine o, gerçeği getirdi, Allah'ın diğer elçilerini de doğruladı."²⁸

Âyette onların Hız. Peygamber'i mecnun olmakla itham eden sorularına cevap verilmekte ve nübüvveti tasdik edilmektedir. Müşrikler, Hız. Muhammed'in sıradan insanlarda

²⁶ Sâd 38/5.

²⁷ ez-Zuhuruf 43/58.

²⁸ es-Sâffât 37/35-37.

görülen özellikleriyle peygamber olamayacağını iddia ediyorlardı. Kendisine inanmaları için de yanında bu tür beşerî özellikler taşımayan bir melek bulunmasını ve Rasûlullah'ın sürdürdüğü uyarıcılık görevini bu meleğin üstlenmesi gerektiğini söylüyorlardı.

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا

“Dediler ki: “Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?”²⁹

Müşrikler bu şekilde sorular sorarak Hz. Muhammed'in etraflarındaki insanları olumsuz etkilemeye çalışıyorlardı. Onlara göre genellikle yoksulluğun hüküm sürdüğü Mekke şartlarında, kendilerinden farklı olarak bir peygamberin krallar gibi özel hazinelere, mülklere sahip olması gerekmektedir. Bunların hiçbiri yokken Hz. Muhammed'in peygamberlik davasında bulunmasının ancak büyü yapılmış birinin saçmalıkları olduğunu düşünüyorlardı. Allah Teâlâ devamında gelen âyetlerde onlara cevaben;

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ فُصُورًا

“Allah, öyle aşkın ve cömerttir ki, eğer isterse sana bundan daha hayırlısını, içinden ırmakların aktığı şirin bahçeler verir; senin için saraylar yapar.” buyurmaktadır.³⁰

Müşriklerin peygamber olması gerektiğini düşündükleri bir kişide aradıkları dünyevi beklentileri çok yüksek olmakla beraber kendilerinden başkasını da peygamberliğe layık görmüyorlardı.

ءَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا عَذَابِي

“İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi! İşin doğrusu onlar benim uyarım karşısında kuşku içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar!”³¹

Müşriklerin sordukları *“İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi.”* şeklindeki sorularına âyetin devamında cevap verilmekte ve kendileri bu kuşkuları neticesinde çetin bir azap ile müjdelenmektedirler. Konuyla ilgili diğer bir âyette de;

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ

²⁹ el-Furkân 25/7.

³⁰ el-Furkân 25/10.

³¹ Sâd 38/8.

“Bu Kur’ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?”³² diyerek peygamberliğin ve vahyin Mekke ve Taif şehirlerinin³³ büyük kimselerinden birine değil de Hz. Muhammed’e verilmesini sorguluyorlardı. Bu durum bazılarının inkârlarının kıskançlıklarından gelmekte olduğunu da göstermektedir. Bunun üzerine devamında gelen âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعيَشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

“Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”³⁴

Peygamber dönemindeki inkârcılar, genellikle iyi niyetli olarak Hz. Peygamber’in gerçekten peygamber olup olmadığını öğrenmek, dolayısıyla gerçeği anlamak için değil, sırf akıllarınca onu güç durumda bırakmak maksadıyla sık sık geçmişteki bazı peygamberler gibi onun da hissî mucizeler göstermesini istemekteydiler.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ

“Onlar hâlâ, “Rabbinden ona bazı mucizeler indirilmeli değil miydi?” diyorlar. De ki: “Mucizeler yalnız Allah’ın katındadır; ben sadece bir uyarıcıyım.”³⁵ buyurularak âyette inkarcıların sordukları sorulara yer verilmiş ve devamında Hz. Peygamber’e hitaben onlara ne söylemesi gerektiği bildirilmiştir.

Bir yaratıcının varlığına inanmayan bu inkarcı müşriklerin dirilişe inanmaları da beklenemezdi. Nitekim onlar kendileri için imkansız gibi görünen bu durumu gerçekleştirebileceğini akledemiyorlar ve Yasin 36/78. âyette ifade edildiği üzere;

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

“Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemiklere kim can verecektmiş?” diyorlardı. Bir sonraki âyette Allah Teâlâ onlara cevaben;

³² ez-Zuhruf 43/31.

³³ Taberî, Câmiu’l-Beyân, 13/68.

³⁴ ez-Zuhruf 43/32.

³⁵ el-Ankebût 29/50.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

“De ki: “Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüşünü bilir.”³⁶ buyurmakta ve ilk kez yaratmanın mümkün olması durumunu ikinci yaratılışın da mümkün olacağına delil olarak göstermektedir. Aynı konu hakkında nâzil olan İsrâ 17/49. âyette de inkarcıların yine aynı üslupla sordukları soruyla dirilişi inkar ettikleri görülmektedir.

وَقَالُوا إِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرِفَاتًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا

“Dediler ki: “Biz bir kemik yığını haline gelmiş, ufalanmışken yepyeni bir yaratmayla dirilecek mişiz, öyle mi? De ki: “İster taş olun ister demir; İsterse canlanmasını aklınızın almadığı herhangi bir yaratık!” Bu defa da “Bizi tekrar hayata kim döndürecek?” diyecekler. “Sizi birinci defa yaratan” de. Sonunda onlar, sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve “Ne zamanmış o?” diye soracaklar. De ki: “Yakın olduğunu sanıyorum.”³⁷

Dirilişi ve kıyameti eleştiren müşriklerin, Allah Teâlâ’nın kendileri hakkında herhangi bir tehdidini işittiklerinde alaycı bir şekilde takındıkları üslup ile sordukları soruların bir benzeri de Sebe’ 34/29. âyette yer almaktadır.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Onlar “Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaad ne zaman gerçekleşecek, söyleyin bakalım!” diyerek Hz. Peygamber’den azabı hemen getirmesini talep etmişlerdir. Âyetin devamında müşriklere şöyle cevap verilmiştir:

قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَغِيثُونَ

“De ki: “Sizin için öyle bir vakit belirlenmiştir ki, ondan ne bir an geri kalabilirsiniz ne de ileri geçebilirsiniz.”³⁸

³⁶ Yâsîn 36/78.

³⁷ el-İsrâ 17/49-51.

³⁸ Sebe’ 29-30.

Münafıklar da Hz. Peygamber'e vahyedilen âyetleri de eleştirmekten geri durmuyorlardı. Onların eleştirel bakış açıları ve alaycı soruları Tevbe 9/124. âyette şöyle ifade edilmektedir:

وَإِذَا مَا أَنْزَلْنَا سُورَةً فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هِدًى إِيْمَانًا فَآمَنَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

*“Ne zaman bir sûre indirilse, içlerinden “Bu hanginizin imanını arttırdı ki?” diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve bundan dolayı onlar sevinç içindedirler.”*³⁹

Âyette münafıkların sorularına yer verildikten sonra onlara cevaben inen âyetlerin ancak iman etmiş olanların imanını pekiştireceği vurgulanmıştır. Aynı konuyla ilgili yine Tevbe sûresinde yer alan başka bir âyette de;

وَإِذَا مَا أَنْزَلْنَا سُورَةً نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

*“Ne zaman bir sûre indirilse, “Sizi biri görüyor mu?” diyerek birbirlerine bakarlar, sonra sıvışıp giderler. Anlamamakta direndikleri için Allah da onların kalplerini haktan çevirmiştir.”*⁴⁰ buyurulmuştur. Rivayetlerde münafıkların peygamber meclisinde bulunurken ayıplarını açıklayan bir sûre indirildiğinde birbirlerinin yüzlerine işaretleşerek bakıp “Sizi aleyhinde bulunduğunuz müslümanlardan herhangi biri gördü mü? Kur’ân onu da haber verir.” dedikleri, sonra da oradan sûreyi dinlemeden ayrılıp gittikleri bildirilmektedir.⁴¹ Ayrılmayıp vahyedilen âyetleri dinlemiş olsalar bile kalpleri mühürlenmiş olan münafıkların gerçek anlamda vahyin manasını anlamasının mümkün olmayacağı yine bir soru üslubuyla Muhammed 47/16. âyette ifade edilmektedir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنفَأُ أَولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ

*“İçlerinden sana kulak verenler de var. Nihayet senin huzurundan ayrılınca, bilgi sahiplerine, “Biraz önce ne söyledi?” diye sorarlar. İşte Allah bunların kalplerini mühürlemiştir, arzularının peşine takılıp gitmektedirler.”*⁴²

³⁹ et-Tevbe 9/124.

⁴⁰ et-Tevbe 9/127.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/82.

⁴² Muhammed 47/16.

Müslümanlar ilk başta Mescid-i Aksâ yönüne dönerek namaz kılmaktaydılar. Bu durum on ay kadar devam ettikten sonra kiblenin değiştiğini bildiren Bakara 2/144. âyetin nâzil olmasıyla sona ermiştir. Müslümanların Mescid-i Aksâ'ya dönerek namaz kılmalarına sevinmekte olan yahudiler kiblenin değişmesi ve namazların artık Kâbe'ye dönerek kılınması nedeniyle tedirgin olup “Onları şimdiye kadar yöneldikleri kableden çeviren nedir?” diyerek sorular sormuşlardır.⁴³ Aynı şekilde münafıklar da kiblenin değişmesinin makul bir gerekçesinin olmadığını, Hz. Peygamber'in, böyle bir değişiklik yapmakla keyfi davrandığını ileri sürerek bunu bir eleştiri ve alay konusu yapmışlardır.⁴⁴ Bu durum âyette şöyle ifade edilmektedir:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلِيَهُمْ عُنُقُهُمْ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“İnsanlardan bir kısım sefihler, “Onları şimdiye kadar yöneldikleri kableden vazgeçiren sebep nedir?” diyeceklerdir. De ki: “Doğu da batı da Allah’ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir.”⁴⁵

Allah Teâlâ âyetin devamında bütün bu eleştirilere cevaben ve Hz. Muhammed’e hitaben “De ki: “Doğu da batı da Allah’ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir.” buyurmakta ve onlara nasıl cevap vermesi gerektiğini bildirmektedir.

Âyetlerde daha pek çok konuda benzer şekilde sorulan sorulara yer verildikten sonra ardından bu sorulara cevaplar verilmiştir. Bazı âyetlerde ise şimdiye kadar değindiğimiz âyetlerden farklı olara “يَسْتَنْبِئُونَكَ / yestenbiûneke” (senden haber soruyorlar), “يَسْتَفْتُونَكَ / yesteftûneke” (senden fetva istiyorlar) ve “يَسْأَلُونَكَ / yes’elûneke” (sana soruyorlar) şeklinde kalıp ifadeler yer almaktadır. Hz. Peygamber’e sorulan soruların âyet metninde yer aldığı bu âyetlerde bulunan “yes’elûneke” ifadesi Kurân-ı Kerîm’de toplam on beş yerde geçmektedir. Bunun dışında biri “yesteftûneke” ve diğer ikisi “yestenbiûneke” kalıpları ile olmak üzere üç âyet daha bulunmaktadır. Anlam olarak her biri “sana soruyorlar” anlamına gelse de arada ince farklılıklar bulunmaktadır. Bu detayları Ali Akpınar şu şekilde değerlendirilmiştir:

⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 2/5.

⁴⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1/227-228.

⁴⁵ el-Bakara 2/142.

“Şöyle ki: *Hükmü kesin olarak bilinmeyen bir konu sorulurken genellikle yes’elûnek kalıbı kullanılır. Ortada iki veya daha fazla görüş, hüküm, yahut uygulama varsa, bunların hangisinin doğru olduğu sorulurken yesteftûnek kalıbı kullanılır. Herkesin muttali olmadığı konularla ilgili soru sorulurken ise yestenbiûnek kalıbı kullanılır. Zira bu kökteki nebe’ kelimesi önemli büyük haber anlamına gelir.*”⁴⁶

Şimdi bu ifadelerin yer aldığı âyetleri inceleyeceğiz.

2.2.3.2.1. يَسْتَنْبِئُكَ

“النَّبَأُ” (en-nebeü) kelimesi Arapça “الخبر” (haber) demektir. Çoğulu “انبأ” kelimesidir.⁴⁷ Kendisiyle bir bilginin ya da zannı galibin elde edildiği, büyük bir faydası olan haber anlamındadır. Bu üç hususu içermedikçe temelde habere “نبأ” denmemektedir. Haber olabilmesi için tevatür mahiyetinde olması, Allah Teâlâ’nın ve Rasûlünün haberi gibi yalandan uzak olması gerekmektedir.⁴⁸

وَيَسْتَنْبِئُكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي رَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ

“Sahi bu doğru mu?” diye sana soruyorlar. De ki: “Elbette! Rabbime yemin ederim ki bu söylenenler kuşku götürmez bir gerçektir. Siz de bunları önleyemeyeceksiniz!”⁴⁹

Âyette Hz. Peygamber’in inkarcı müşriklere kendilerine gelecek olan azabı anlattığında, onların “Bize vadettiğin azap gerçek midir.”⁵⁰ diye sormalarından bahsedilmektedir. Bu inkar ve alay anlamında bir sorudur.⁵¹ Allah Teâlâ peygamberine kıyameti inkar edenlere karşı Rabbine yemin ederek cevap vermesini, kıyamet azabının kendilerine mutlaka geleceğini söylemesini emretmekte⁵² ve bunun gerçekleşmesinin önlenemeyeceğini ifade etmektedir. Bu âyetle beraber sadece üç âyette Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e inkar edenlere karşı kendi ismiyle yemin etmesini emretmektedir.⁵³ O iki âyetten de biri

⁴⁶ Ali Akpınar, *Sana Soruyorlar*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 99.

⁴⁷ İbn Manzûr, Ebu’l Fadl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisanü’l-Arab* (Dâru’s-Sâdr, Beyrut, 1410/1990), 1. 126.

⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, Müfredâtü el-Fâzi’l-Kur’ân, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî, (Dimaşk-Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412/1992), 788.

⁴⁹ Yûnus 10/53.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 7/130.

⁵¹ Zemaşerî, Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Keşşâf’an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, (Beyrut: Dâru’l-Kitabü’l-Arâbi, 1407/1987) 6/356.

⁵² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 7/130.

⁵³ Ebu’l-Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, (Dâru Tayyibe li’n-Neşri ve’t-Tevzi, 1999) 4/673.

kıyameti⁵⁴ diğeri ise yeniden dirilişi⁵⁵ müşriklerin inkar etmeleri üzerine bunların hak olduğuna dair yemin içermektedir. Âyette yer alan “إي” kelimesi ise özel olarak yeminlerde “evet” anlamında kullanılmaktadır.⁵⁶ “*Elbette!*” anlamı katan bu kelime ile inkarcılar için azabın kuşkusuz gerçekleşeceği kesin olarak bildirilmektedir. Devamında gelen âyette ise Allah Teâlâ azabı hak etmiş olan inkarcıların içinde buldukları pişmanlığı haber vermektedir.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَنَتْ بِهِ وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَفُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

*“Haksızlık yapmış olan her insan, dünyadaki her şey kendisinin olsa (o gün) kurtulmak için onu feda ederdi. Onlar azabı gördükleri vakit pişmanlıklarını içlerinde saklayacaklar. Onlar hakkında adaletle hüküm verilecek, kendilerine haksızlık edilmeyecektir.”*⁵⁷

Allah Teâlâ’ya itaati terk ederek ve O’ndan başkasına taparak kendisine zulmeden her kişi yeryüzünde bulunan her şeye sahip olacak olsa dahi Allah’ın hesabını gözleriyle görünce mutlaka bütün bunları vererek bu azaptan kurtulmak isteyecektir. Hak ettikleri azabı gördükleri zaman yaşadıkları pişmanlık onlara fayda sağlamayacaktır. Âyette yer alan “*pişmanlıklarını saklayacaklar...*” ifadesi Fahreddîn Râzî tarafından hayret, dehşet ve korku duygularıyla sarsılacaklarından dolayı adeta dillerinin tutulacağı ve pişmanlıklarını ifade etmeye güç yetiremeyecekleri şeklinde yorumlanmaktadır.⁵⁸ Çünkü birçok âyette onların dirilip ahiret hallerini gördükleri zaman pişmanlıklarını acı ve üzüntü dolu cümlelerle ifade ettikleri haber verilmektedir.⁵⁹

2.2.3.2.2. يَسْتَفْتُونَكَ

الْفَتَى kelimesi genç,⁶⁰ yiğit, delikanlı anlamındadır. “Fetâ” kelimesinden gelen fetvâ/fütyâ kelimesi ise sözlükte “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri

⁵⁴ Sebe’ 34/3.

⁵⁵ et-Tegâbün 64/7.

⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/356.

⁵⁷ Yûnus 10/54.

⁵⁸ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 17/265.

⁵⁹ el-En’âm 6/27-31, el-Ahzâb 33/66-68, en-Nebe’ 78/40.

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 15/145.

çözen kuvvetli cevap” anlamındadır.⁶¹ “Fetvâ” kelimesinin genç anlamına gelen “fetâ” kelimesi ile aynı kökten gelmesi fetvanın soru soran kişiyi dinçleştirip kuvvetlendirilmesi sebebiyledir.⁶² Çoğulu “fetâvâ/fetâvî” şeklindedir. Fıkıh terimi olarak “fakih bir kişinin sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm” demektir.⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’de fetvâ kelimesi ve türevleri dokuz âyette geçmektedir. Âyetlerde yer alan bu kelimeler, hakkında bilgi edinilmek istenen bir konuda görüş sorma veya görüş bildirme,⁶⁴ soru sorma,⁶⁵ rüyayı yorumlama⁶⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Bu âyetler arasında “yes’elûneke” kalıbına uygun olarak, soru sorma amacıyla “yesteftûneke” ifadesi ile sorulan ve “senden fetva istiyorlar” anlamına gelen iki âyet bulunmaktadır. Bu fetva sorularının her ikisi de Nisa sûresinde yer almakta olup birinin konusu kadınlar diğzerinin konusu ise miras hukuku hakkındadır.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ
وَتَرَّ عَنُوبٌ أُن تَنكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوُلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ
عَلِيمًا

*“Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: “Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.”*⁶⁷

Âyette yer alan istifâ kelimesi fikhî meselenin dinî/hukukî hükmünün açıklanmasını istemek ve fetva sormak anlamında kullanılmaktadır.⁶⁸ İftâ ise bir meseleyi açıklamak veya meselenin hükmünü sözlü veya yazılı olarak cevaplandırmak demektir.⁶⁹ Âyette hükmü açıklayan iki kaynaktan yani Allah Teâlâ ve O’nun kitabı Kur’ân-ı Kerîm’den söz

⁶¹ Fahrettin Atar, “Fetva”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 12 Temmuz 2022).

⁶² Ali Akpınar, *Sana Soruyorlar*, 197.

⁶³ Atar, “Fetva”.

⁶⁴ en-Nisâ 4/127-176; el-Kehf 18/22; en-Neml 27/32.

⁶⁵ es-Sâffât 37/11-149.

⁶⁶ Yûsuf 12/41-43-46.

⁶⁷ en-Nisâ 4/127.

⁶⁸ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 331.

⁶⁹ Atar, “Fetva”.

edilmektedir. Hz. Peygamber'e dini konularda açıklama selahiyeti veren, kendisine dini hükümleri bildiren ve tilavet edilen bu âyetleri vahyeden de Allah Teâlâ'dır.

Âyetin nüzûl sebebi hakkında Hz. Aişe'nin (ö. 58/678) şöyle söylediği nakledilmektedir: “Bu şu adamdır ki yanında yetim kız bulunur, kendisi o kızın işlerini gören velisi ve kızın mirasçısıdır. Kız bu adamı, malına hatta hurmalığına ortak etmiştir. Adam o kızla nikahlanmak istemez ve o kızı başka bir adamla da evlendirmek istemez. Çünkü o kızla evlenecek olan kişi, velisi olan adamın malına ortak olacaktır. Bundan dolayı kızı evlenmekten meneder dururdu. İşte âyet bu sebeple indirmiştir.”⁷⁰ Rivayetten anlaşıldığı üzere yetim olan kızların velisi ve varisi durumunda olan kişinin bu yetim kızla evlenmek istememesi ve malına ortak olacak endişesi ile başkasıyla da evlenmesine müsaade etmemesi üzerine âyet nâzil olmuştur.

Âyetin tefsiri ile ilgili farklı görüşler olmakla beraber genel ifadeyle yetimlere karşı adaletli davranmak emredilmektedir. Yetim kızların hakları olan mirası almalarına ve mallarını istedikleri gibi kullanmalarına engel olmak yahut onlarla evlenip kendilerine hakları olan mehirlerini vermemek ya da yetimin malına başkasının ortak olması korkusuyla evlenmesine de müsaade etmemek gibi uygulamalar Allah Teâlâ tarafından yasaklanmıştır.⁷¹

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا
وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتْ أَثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا النُّلْتَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ
تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”⁷²

⁷⁰ Buhârî “Tefsir” 6/49.

⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/320-327.

⁷² en-Nisâ 4/176.

Âyette hakkında soru sorulan “kelâle” kelimesi hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde varislerden baba ve çocuk dışındakilerin adı olduğu ifade edilmekle beraber İbn Abbas’a (ö. 68/687-88) göre baba dışında kalan varislerin adıdır. Diğer bir görüşe göre ise bir rivayette Hz. Peygamber’e kelâlenin ne olduğu sorulduğunda cevaben “Bu dünyadan göçüp gitmiş çocuğu ve babası bulunmayan kişidir.” buyurmuştur.⁷³ “Kelâle” bu rivayetlerden birinde ölen kişinin diğerinde de mirasçılarının ismi olarak değerlendirilmiştir. Her ikisinin de doğruluğu mümkündür. Çünkü bu kelimenin hem varis hem de varis olunan anlamını kendinde toplayan bir mastar olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴

Âyetin nüzûlüne sebep olan suâl Hz. Peygamber’e Câbir b. Abdullah tarafından sorulmuştur. Hz. Câbir’in kendisinden nakledildiğine göre olay şöyle gerçekleşmiştir: “Bir gün hastalandım. Rasûlullah yanıma geldi. “Ey Allah’ın Rasûlü! Kız kardeşlerime malımın üçte birini vasiyet edeyim mi?” dedim. Peygamber Efendimiz, “İyilikte bulun” dedi. Ben, “Yarısını vasiyet edeyim?” deyince, o yine, “İyilikte bulun” dedi. Sonra çıktı ve tekrar yanıma girip şöyle dedi: “Ben bu rahatsızlığımın ölümünle sonuçlanacağı kanaatinde değilim. Allah hüküm indirip kız kardeşlerinin payını açıklamış bulunuyor ki bu da üçte ikidir.” buyurdu.”⁷⁵ Hz. Cabir’in babası ve çocuklarının olmadığı, dokuz tane kız kardeşinin bulunduğu nakledilmektedir.⁷⁶

Allah Teâlâ kadının değer görmediği adaletsiz bir miras paylaşımının olduğu bir toplumda ismi “kadınlar” anlamına gelen Nisa sûresi içerisinde yer alan âyetlerle kadınların pek çok yönden haklarının korunmasını emretmiş, kadının da miras hakkının olduğunu ve bu konuda titiz davranılması gerektiğini vurgulamıştır.

2.2.3.2.3. يَسْأَلُونَكَ

“سأل” fiilinin sülasi mücerred mastarı olan “السؤال” (süâl) kelimesi Arapça istemek ve sormak anlamı taşımaktadır.⁷⁷ Bu anlamı üzerinden yola çıkıldığında “السؤال” (süâl) kelimesi, bir bilgi veya bilgilenmeyi ya da bir bilgiye veya bilgilenmeye götürecek bir

⁷³ İsfahânî, *Müfredât*, 719.

⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 11/592.

⁷⁵ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Lubâbu’n-Nukûl fî Esbâbi’n-Nuzûl*, (Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-Arabî, 2006), 90.

⁷⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/197.

⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 11/318.

şeyi istemek, talep etmek diğer bir yönüyle de bir malı ya da mala götürecektir bir şeyi istemek ve talep etmek anlamındadır.⁷⁸ Kur’ân’ı Kerîm’de yer alan âyetlerde istemek, sorgulamak ve soru sormak anlamında kelimenin farklı yönleriyle kullanımı mevcuttur.

“سأل” fiilinin istemek, talep etmek anlamlarında âyetlerde yer alan örnekleri şu şekildedir:

وَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ

“Allah’ın lütfundan isteyin”⁷⁹

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ

“Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin”⁸⁰

وَسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا

“Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler.”⁸¹

سأل fiili ile aynı kökten gelen kelimelerin Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan bazı örneklerinde ise sorgulamak anlamında kullanıldığı görülmektedir:

وَلَنْسَأَلَنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Yapmakta olduğunuzdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız.”⁸²

لَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيَسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler; düzüp koştukları iddialardan dolayı kıyamet gününde kaçınılmaz olarak sorguya çekileceklerdir.”⁸³

فَلَنْسَأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنْسَأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ

“Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız.”⁸⁴

⁷⁸ İsfahânî, Müfredât, 437.

⁷⁹ en-Nisâ 4/32.

⁸⁰ el-Ahzâb 33/53.

⁸¹ el-Mümtehine 60/10.

⁸² en-Nahl 16/93.

⁸³ el-Ankebût 29/13.

⁸⁴ el-Â’râf 7/6.

Bu âyetlerde “سأل” kökünden türeyen fiillerin sorgulanmak, hesaba çekilmek gibi anlamlara karşılık geldiği görülmektedir. Örnek olarak verdiğimiz Â'râf 7/6. âyette peygamberlerin sorgulanmasından maksadın onların tebliğine karşılık olarak ümmetlerinin kendilerine nasıl karşılık verdiğinin sorulması olduğu Mâide 5/106. âyette haber verilmektedir.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde “سأل” fiilinin tez konumuz dışında kalan kullanımına dair bilgi vermiş bulunmaktayız. Konumuz kapsamında genel bir değerlendirme yapmak amacıyla şimdi bu fiilin soru sormak anlamında kullanıldığı âyetlerden bazılarını yer vereceğiz.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْظُرُونَ

“İbrâhim, “Hayır” dedi, “Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun!”⁸⁵

سَلَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“İsrâiloğulları'na sor: Onlara nice apaçık âyet verdik! Kim Allah'ın nimetini kendisine geldikten sonra değiştirirse bilsin ki Allah cezalandırmada çok şiddetlidir.”⁸⁶

تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَجِظِ كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ

“Cehennem neredeyse öfkesinden çatlayacak! Oraya her bir grup atıldıkça, muhafızları onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar.”⁸⁷

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Kıyamet günü ne zamanmış?” diye soruyor.”⁸⁸

“سأل” fiilini incelediğimizde “يَسْأَلُونَكَ” şeklinde muzari fiilin, muttasıl ve muhatap zamiri olan “كَ” ile kullanımını sıklıkla görmekteyiz. Bu zamir ile kendisine soru yöneltilen kişinin Hz. Peygamber olduğuna dikkat çekilmiştir. Zira bu âyetler genel olarak Hz. Peygamber'e yöneltilen sorular üzerine nâzil olmuştur. “يَسْأَلُونَكَ” kalıbıyla Kur'ân-ı Kerim'de on beş sorunun yer aldığı ve bu sorulardan çoğunluğunun Hz. Peygamber'e

⁸⁵ el-Enbiyâ 21/63.

⁸⁶ el-Bakara 2/211.

⁸⁷ el-Mülk 67/8.

⁸⁸ el-Kiyâmet 75/6.

mü'minler tarafından yöneltildiği görülmektedir. Bununla beraber aynı ifade ile nâzil olan âyetler arasında müşriklerin ve Ehl-i kitabın da soruları bulunmaktadır.

3. YES'ELÛNEKE FİİLİNİN YER ALDIĞI ÂYETLER

3.1. Bakara Sûresi 2/189. Âyet

Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun sûresi olan Bakara sûresi 286 âyettir. Medine döneminde nâzil olmuştur.⁸⁹ Bütün âyetlerin bir sebep-i nüzûlü olmamakla beraber içerisinde yer alan birçok âyetin özel iniş sebepleri bulunmaktadır. Sûre adını, 67-71. âyetlerde yer alan "Bakara" kelimesinden almaktadır. Ayrıca içerisinde bulunan Âyetü'l-kürsî'den dolayı Sûretü'l-kürsî, ihtiva ettiği hükümlerin çokluğu sebebiyle Füstâtü'l-Kur'ân adları da verilmiştir. Sûrenin biri "senam" (zirve), diğeri "zehra" (parlak beyaz, nurlu) olmak üzere iki de lakabı vardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in üçüncü sûresi olan Âl-i İmrân ile birlikte bu iki sûreye "Zehra-vân" denilmiştir. Bakara sûresi sayfa ve âyet sayısı bakımından Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun sûresi olmakla beraber içinde yer alan konuların çokluğu ve çeşitliliği bakımından da çok yönlü bir sûredir. İslâm hukukunun ana konularıyla ilgili de pek çok hüküm bu sûrede bulunmaktadır.⁹⁰

Sûrenin kendine mahsus tertip ve üslubu içinde ihtiva ettiği ana konular şu şekildedir; İslâm'ın getirdiği inanç, ibadet ve hayat düzeniyle ilgili temel bilgiler; Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri, insanın yaratılışı, kabiliyetleri, imtihanı, münafıklar, İsrailoğulları tarihinin önemli kesitleri, Hz. İbrahim kıssası, Kâbe'nin yapılışı, kible oluşu; kıblenin değişmesi, namaz, oruç, hac, sadaka, nikah, boşanma, nesep, nafaka, borçların kaydedilmesi, savaş, kısas, vasiyet, şarap, kumar, faiz, akidlerin yazılması, din ve vicdan hürriyeti, Allah-kul ilişkisi, örnek dualar vb. hususlar ve ilgili hükümler de bu sûrede yer almaktadır.

3.1.2. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهِلَةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِبُ لِلنَّاسِ وَالْحَجَّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا النُّبُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَىٰ وَآتَىٰ
النُّبُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/19.

⁹⁰ Emin Işık, "Bakara Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 28 Ekim 2021).

*“Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah’a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah’a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz.”*⁹¹

3.1.3. Âyetin Nüzûl Sebebi

Ele aldığımız ilk “yes’elûneke” âyeti olan Bakara 2/189. âyet Medine döneminde hilallerin değişimini merak eden sahâbîler tarafından Hz. Muhammed’e yöneltilen sorular üzerine nâzil olmuştur. Rivayetlerde “*Sana hilâlleri soruyorlar...*” âyetinin nüzûl sebebinin Katâde Rebi’ b. Enes, İbn Cüreyc ve Abdullah b. Abbas’a göre bir kısım insanların Rasûlullah’tan ayın büyüyüp küçülerek değişmesinin nedenini sormaları olduğu nakledilmektedir.⁹² Bir rivayete göre ise ensardan Muaz b. Cebel ve Sa’lebe b. Ganeme’nin “Ya Rasûlallah bu hilale ne oluyor ki önce iplik gibi ipince gözüktüyor, sonra büyüyerek tastamam dolunay oluyor ve sonra tekrar eksilmeye başlayıp nihayet başlangıçtaki durumuna dönüyor ve böylece aynı halet üzere kalmıyor.” diye sormaları üzerine bu âyet nâzil olmuştur.⁹³

Sahâbe, Hz. Peygamber’e hilalin durumunun değişmesinin zahiri nedenini sormuş ancak bu soru üzerine nâzil olan âyette hilalin bu durumunun altında yatan hikmet ve insanlar için bunun ne yönden önemli olduğu bildirilmiştir.

Âyetin “*Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir...*” kısmının nüzûl sebebi hakkında tefsir kaynaklarında günümüze ulaşan farklı rivayetler bulunmaktadır. Hasan el-Basri’den (ö. 110/728) gelen bir rivayette: Cahiliye döneminde bir kimse bir şeye niyet edip o şeyi elde etmek kendisine zor geldiğinde evinin kapısından içeri girmeyip tam aksine evin arka tarafından girip çıkmaya başladığı ve bunu bir yıl sürdürdüğünü⁹⁴ belirtilmektedir.

Câbir (r.a)’den rivayet edildiğine göre “Kureyşlilere “Hums” denilirdi. İhramda iken eve kapılarından girerlerdi. Ensar ve diğer araplar ise ihramlı iken eve kapıdan girmezlerdi.

⁹¹ el-Bakara 2/189.

⁹² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 2/202.

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/234; Abdulfettah el-Kâdî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, çev: Salih Akdemir, (Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2016), 46.

⁹⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîrû’l-Kebîr*, (Beyrut: Dâr’ul-İhyâ’i Turâsî’l-Arabî, 1420) 5/685.

Hız. Peygamber bahçede bulunduğu bir sırada çıkarken kapıdan çıktı. Onunla birlikte Kutbe b. Amir el-Ensari de çıktı. Bunun üzerine oradakiler: Ey Allah'ın Elçisi, Kutbe b. Amir günahkar birisidir. Baksana kapıdan seninle beraber çıktı, dediler. Hız. Peygamber ona: Seni böyle hareket etmeye sevk eden nedir? buyurdu. O: Seni böyle yaparken gördüm. Ben de senin yaptığın gibi yaptım, dedi. Hız. Peygamber: İyi ama ben "Hums" ehlinden biriyim, buyurdu. O zaman Kutbe b. Amir O'na: Senin dinin benim dinim dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu."⁹⁵ Bera b. Âzib'den nakledilen diğer bir rivayette ise; insanlar cahiliye döneminde hac yapmak üzere ihrama girdiklerinde bir takva davranışı olmak üzere evlerine kapılarından girmiyorlar, arka taraftan (delik ve pencerelerden) giriyorlardı. İşte onların bu davranışları üzerine bu âyet nâzil oldu. Allah Teâlâ bu âyetle evlere arkasından girmenin takva ile alakası olmadığını beyan etti"⁹⁶

Âyette geçen evlere "arkalarından girme" ve "kapılarından girme" ifadelerinin mecazi ifadeler olduğu evlere arkalarından girmenin bir görüşü savunurken doğru yöntemden sapmak ve evlere kapılarından girmenin de doğru yöntemi kullanmak anlamına geldiğini belirtilen farklı görüşler bulunmaktadır.⁹⁷ Bu görüşe göre âyet insanları asılsız ve mesnetsiz iddialarda bulunmamaları ve sözlerini kesin bilgiler üzerine inşa etmeleri konusunda müslümanları uyarmaktadır.

3.1.4. Belâgat Özellikleri

Âyeti belâgat yönüyle incelediğimizde "يَسْتَلُونَكَ عَنِ الْهَيْلَةِ فُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ", "Sana hilalleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir." âyetinde üslûb-ı hakîm adı verilen bir edebi sanat bulunmaktadır. Üslûb-ı hakîm; muhataba sorması gereken soruya veya kastetmesi gereken manaya işaret etmek amacıyla beklemediği bir şekilde ya onun sorusunu terk ederek ya da onun sormadığı bir soruya cevap vererek veya sözünü kastetmediği bir manaya hamlederek karşılık vermek demektir.⁹⁸

Rasûlullah'a yeni doğan ayın neden küçüldüğü ve daha sonra tekrar ışığı artarak niçin dolunay haline geldiği sorulmaktayken Yüce Allah ise vahiy yoluyla verdiği cevapta

⁹⁵ Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 1/47.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/204.

⁹⁷ Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 5/286.

⁹⁸ Ali el-Cârim - Mustafâ Emîn, *el-Belâgat'ül-Vâdiha fi'l-Beyâni ve'l-Meâni ve'l-Bedi' mea'd-Delil*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1442-2021), 507.

müslümanları hilallerin bu şekilde olmasındaki hikmeti düşünmeye sevk etmektedir. Ayrıca kendileri için faydalı olanın ayın ilk günlerinden itibaren ışığının artıp sonuna doğru yine azalmasının sebebini sormak değil hilallerin yaratılışındaki hikmeti sormak olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda âyet, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan üslûb-ı hakîm sanatına dair en güzel örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.5. Siyak-Sibak Münasebeti

Âyetin kastettiği manayı tam olarak anlayabilmek için ele alınan âyetin siyak-sibak bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Kastedilen manayı tam olarak anlayabilmek ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Ele aldığımız âyetin öncesinde yer alan Bakara 2/188. âyette de konu ile ilgili olarak sosyal ve toplumsal açıdan önemli olan ahlaki ve insani değerler üzerinde durulmuştur. Nitekim âyette:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْأَلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

*“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”*⁹⁹ buyurulmaktadır.

Fahreddîn Râzî tefsirinde bu âyette kastedilebilecek olan manalar hakkında beş farklı rivayete yer verdikten sonra bunlardan en uygun mananın rüşvet yasağı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Rüşvet, usulsüz bir şekilde haksız kazanç veya hak elde etmek için verilen bir menfaattir. Rüşvet vermek haram olduğu gibi rüşvet vererek elde edilen tüm haksız kazanç ve menfaatler de haramdır.

Rüşvet toplum içerisinde son derece ciddi, yaygın ve bununla birlikte özellikle hukuki manada yıkıcı bir hastalık halini alabilmektedir. Sosyal adaletin geliştirilmesi, hukuk düzeninin ve adalet mekanizmasının etkin biçimde çalıştırılması bu hastalıktan korunmayı veya tedavi olabilmeyi başaran bir toplum olmakla mümkün olabilmektedir.

Âyetten; gerçekte size ait olmayan bir malı elde etmek için haksız olduğunuzu bile bile onun kendi malınız olduğunu iddia etmeyiniz, bu şekilde haksız kazanma yollarına

⁹⁹ el-Bakara 2/188.

¹⁰⁰ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 3/101.

tevessül etmeyiniz, bunu dava konusu yapmayınız anlamı da çıkmaktadır.¹⁰¹ Bir mal veya menfaat başka birinin hakkı olduğu halde bir kimsenin bunu bile bile kalkıp onun kendine ait olduğunu iddia etmesi, meseleyi mahkemeye taşınması, haksız olduğunu bildiği halde hâkim önünde dil dökmesi, haklı çıkmak için avukat tutması, istediği sonuca ulaşmak için yetkililere rüşvet vermesi uygun değildir. Zira Hz. Peygamber döneminde ve onun hüküm verdiği bir mahkeme ortamında kendini iyi ifade eden bir kişinin lehine verilen karar sonrası davayı kaybeden tarafın itirazı üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “*Kim müslüman kardeşinin hakkını gasp edip alıyorsa, muhakkak ki o kimse ateşten bir parçayı koparıp almış demektir.*”¹⁰² buyurmuştur. Bu söz üzerine davayı kazanan kişi haksız olduğunu kabul edip hak sahibinin karşı taraf olduğunu itiraf etmiştir.

Bakara 2/189. âyette “*Erdemlilik kişinin Allah’a saygılı olmasıdır.*” ifadesiyle erdemin ne olduğu üzerinde durulmuş ve “*Allah’a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz.*” ifadesiyle de davranışlarımızda yegane ölçünün Allah’ın koyduğu kurallar çerçevesinde yaşayarak ve bu kuralların dışına çıkmaktan korkarak yani takva sahibi bir insan olarak yaşamak olduğu ve kurtuluşun bu şekilde mümkün olabileceği belirtilmiştir.

Âyette yer alan “takva” kelimesi din ıstılahında, iman edip emir ve yasaklarına uyararak, Allah’a karşı gelmekten sakınmak, dünya ve ahirette insana zarar verecek, ilahi azaba sebep olabilecek inanç, söz, fiil ve davranışlardan ve her türlü günahattan sakınmak anlamına gelmektedir.¹⁰³ Bu anlamda takva, yasak olan şeyleri bırakmak, gerekli olanları yapmaktan ibarettir.

Allah Teâlâ 189. âyetin devamında gelen âyette ise takva yönüyle insana en zor ve en güç gelen bir emri yani Allah yolunda savaşmayı emrederek şöyle buyurmuştur:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“*Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.*”¹⁰⁴

Önceki âyetlerde de ifade edildiği üzere Allah Teâlâ anlamsız gelenek ve uygulamaları devam ettirmek, bunların iyilik olduğunu savunmak ve haksız yere başkasının hakkını

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, 1/564.

¹⁰² Buhârî, “Hıyel”, 10.

¹⁰³ İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 347.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/190.

gasp etmek hususunda inananları uyardığı gibi savaş ile ilgili aşırı gitme konusunda da müslümanları uyarmıştır. Zemahşerî'ye göre âyet, savaş başlatmayı yani savaş çıkarmayı yasakladığı gibi başlamış olan bir savaşta kadınların, yaşlıların, çocukların öldürülmesini, anlaşmalı bir topluluğa saldırılmasını ve baskın saldırılar düzenlenmesini yasaklamaktadır.¹⁰⁵ Zira âyette yer alan “*sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın...*” ifadesinden anlaşılacağı üzere savaşın dışında kalan yani fiilen savaşa katılmayan hiç kimseye zarar verilmemesi ve konu Allah yolunda cihad bile olsa aşırıya gidilmemesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

3.1.6. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.1.6.1. “أهلة”

“الهلال” (hilal) kamerî ayın birinci ve ikinci gecesidir. Bundan sonraki günlerde ay için “قمر” (kamer) ifadesi kullanılır, “hilal” denmez. Kelimenin çoğulu “أهلة” (ehille) şeklindedir.¹⁰⁶ Dolunay haline geldiği zaman tam dolu halde olmasından dolayı ise “بدر” (bedr) denmektedir.¹⁰⁷

Rivayet edildiğine göre gecenin karanlığında ayın parlaklığının açığa çıkmasından dolayı “hilal” olarak isimlendirilmektedir.¹⁰⁸ Kaynaklarda “أهلّ الهلال” (hilal göründü) şeklinde kullanımı bulunmaktadır.¹⁰⁹ Bakara 2/173. âyette ise; “...وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ”،¹¹⁰ “*üzerinde Allah'tan başkasının adı zikredilmiş olan...*” ifadesiyle putlar için boğazlanmış kurban kastedilmektedir. “إِهْلَالٌ ve تَهْلُّلٌ” terimleri ise kişinin “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” demesini ifade etmektedir. Kişinin hacda yüksek sesle bağırarak telbiye getirmesi demek olan “الإِهْلَالُ” kullanımı da buradan gelmektedir.¹¹¹

¹⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/635.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 11/702.

¹⁰⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 110.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 11/706.

¹⁰⁹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1424/2003), 320.

¹¹⁰ el-Bakara 2/173.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 11/701.

3.1.6.2. “موافيت”

“موافيت” (mewâkît) kelimesi “ميفات” (mîkât) kelimesinin çoğuludur. Mîkât kelimesi ise “موقت” (vakt) kelimesinin mastarıdır. Aslen “موقات” (mivkât) olup mim harfinin kesre harekesi nedeniyle ye harfi, vav harfine baskın gelmiş ve bu şekilde kullanılmıştır. Aynı kökten gelen “vakit” kelimesi ise zamandan bir miktardır. Yani bir işin yapılması için ayrılmış ya da tayin edilmiş zamanı ifade eder. Ayrıca bu tayin edilen vaktin nihayetini belirtmek için de kullanılır. “Mîkat” kelimesi de aynı anlamda kullanılmakla beraber ayrıca bir şeyin belli bir vakitte yapıldığı mekan için de kullanılmaktadır.¹¹² Bu manada ism-i mekan olarak kullanımına örnek verecek olursak “ميفات الحج” ifadesi hacıların ihram kuşandıkları mahalli belirtmektedir.¹¹³

3.1.7. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Ayın ilk görüldüğü birinci ve ikinci gecede durumuna hilal denmekle beraber âyette çoğulu olan “ehille” kelimesi kullanılmıştır. Bir tane hilal olduğu halde kelimenin çoğul olarak kullanılması ayın evrelerine işaret etmektedir.¹¹⁴ Buna göre âyetin ilk cümlesini sana ayın evreleri hakkında soruyorlar şeklinde anlamak mümkündür.

İnsanların Hz. Peygamber’e hilalin düzenli bir şekilde değişikliğe uğramasının nedenini sormaları üzerine nâzil olan âyette onlara cevaben ayın şekil değiştirmesinin bilimsel nedenleri açıklanmamış ancak konunun asıl soruyu soranları ilgilendiren yönü hakkında bilgi verilmiştir. Ay ve yılların hesaplanması da dahil olmak üzere hac, zekat, oruç gibi ibadetlerde ve günlük hayatta pek çok konuda bir vakit ölçüsüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle âyette sorulan soruya cevaben hilaller için “*onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir...*” şeklinde cevap verilmiştir. Zira birçok âyette ay ve güneşin faydalarından bahsedilerek; ayın yaratılış gayesinin, zaman dilimlerini tesbiti ile insanların işlerinin sistemli ve hesaplı yürümesini sağlayabilmeleri için birer hesap ölçüsü olduğu¹¹⁵ yine

¹¹² İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 2/107-108.

¹¹³ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, (İstanbul: Pasifik Ofset, 2013) 1/108.

¹¹⁴ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *Muhhareru’l-Vecîz Fî Tefsiri’l-Kitâbil Azîz*, 1.261.

¹¹⁵ Yûnus 10/5; el-İsrâ 17/12; el-En’âm 6/96.

muayyen vakitlerde yaptıkları hac¹¹⁶ ve oruç¹¹⁷ gibi ibadetlerin zamanının, boşanma ve iddet müddetlerinin¹¹⁸ belirlenmesinde kullanıldığı belirtilmektedir.

Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/693) nakledilen bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.): “*Allah ayları insanlar için bir vakit ölçüsü kılmıştır. Onu gördüğünüz zaman oruç tutun, gördüğünüz zaman iftar edin eğer hava bulutlu olursa otuz gün sayın.*” buyurmuştur. Muhammed b. Câbir'in naklettiği diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber: “*Allah ayları yaratmıştır. Ayı gördüğünüzde oruç tutun, onu gördüğünüzde iftar edin. Eğer bulutlu olursa otuz sayısını tamamlayın.*”¹¹⁹ buyurmaktadır.

Âyet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere günlük yaşamda özellikle de ibadetlerde zaman dilimini oluşturan ayların önemi büyüktür. Ele aldığımız âyette hilalin durumu ile ilgili sorulan soruya onun şekli ile ilgili Astronomi ilmini ilgilendiren bilimsel bir cevap vermek yerine insanların ihtiyaçları için mühim olan zamanın önemine dikkat çekilmiştir. İnsanlar bu sayede ibadetlerinin, zirai işlerinin, ticaretlerinde borçlanma ve ödemelerinin vakitlerini belirlemektedirler. Özellikle ibadetlerde haccın vakitleri ve oruç tutacakları zaman dilimleri belirlenmekte, kadınların hayız günleri, hamilelikleri ve iddet müddetlerinin vakitleri tayin edilmektedir.

Âyette hilallerin hac için vakit ölçüleri olduğu ifade edildikten sonra hac ibadeti ile ilgili yapılan yanlış bir uygulamaya dikkat çekilmiştir. Aynı âyette iki ayrı konudan bahsedilmesinin nedeni olarak iki olayın aynı anda vuku bulduğu rivayet edilmektedir. Diğer bir nedenin de sahâbiler ayın değişmesinin hikmetini sorduklarında kendilerini ilgilendirmeyen şeyleri bırakıp da araştırılması onlar için daha önemli olan meselelere dönmeleri konusunda; ayrıca hiç öyle olmadığı halde evlerine arkadan girip çıkmayı iyilik zannetmelerinden dolayı uyarıda bulunulmakta ve onlara bu uygulamadan vazgeçmeleri emredilmektedir.¹²⁰ Âyette vakit yönüyle düşünüldüğünde sadece ibadet olarak hac ibadetinin zikredilmesi ve ardından evlere arkasından girmenin iyilik olmadığının ifade edilmesi arasında konunun bu yönüyle ilgili bağlantı bulunmaktadır.

¹¹⁶ el-Bakara 2/197.

¹¹⁷ el-Bakara 2/185.

¹¹⁸ el-Bakara 2/234; et-Talâk 65/4.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, 1/522.

¹²⁰ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 5/286.

Cahiliye döneminde uygulanagelen bu geleneğe göre Araplar ihramlı iken evlerine kapılarında girmeyip evlerinin arkasından giriyorlardı. Bu davranış anlamsız bir şekilde cahiliye adetinin devam ettirilmesi olmakla beraber edeben uygun olmayan ve ev halkını rahatsız edici bir uygulamadır. Âyette bu durum eleştirilerek “*Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir.*” buyurulmuş, devamında ise erdemli davranışın bu şekilde bir uygulama ile bağlantısı olamayacağına işaret edilmiştir.

Erdemlilik âyette Allah Teâlâ’ya saygılı olmak anlamına gelen “takvâ” kavramıyla açıklanmaktadır. Fiilin kökü korku anlamını da içermekle birlikte bu korkunç bir şeyden çekinmeyi değil seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesini, yaratana karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini ifade etmektedir.¹²¹ Takvâ kavramının Kur’ân’ın iniş süresince kazandığı anlam genişlemesi dikkate alındığında, Medine’de inmiş olan bu âyetlerde yer alan “takvâ” kökünden gelen fiilleri “Allah’tan korkmak” yerine, “Allah’a, O’nun buyruklarına, hükümlerine saygı göstermek ve bu yönde çaba harcamak” şeklinde yorumlamak daha uygun görülmektedir.¹²² Bu bağlamda Allah Teâlâ’ya saygı göstermek, böylesine anlamsız bir uygulamanın devam ettirilmesi ile değil ancak O’nun koyduğu sınırlara uygun davranarak ve emirlerini yerine getirip yasakladıklarından sakınarak mümkün olmaktadır.

3.2. Bakara Sûresi 2/215. Âyet

3.2.1. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ

خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”¹²³

¹²¹ Süleyman Uludağ, “Takvâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 25 Ocak.2023).

¹²² Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1/292.

¹²³ el-Bakara 1/215.

3.2.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

“Sana ne harcayacaklarını soruyorlar...” mealindeki Bakara 2/215. âyetin nüzûl sebebi müslümanların Hz. Muhammed’e ne infak edecekleri hakkında soru sormalarıdır.¹²⁴ İbn Abbas’dan bu soruyu soran kişinin Uhud Savaşı’nda şehit edilen Amr b. el Cemuh olduğu nakledilmektedir. Yaşlı ve düşkün birisi olan bu zatın çok zengin olması sebebiyle mallarını kimlere infak edeceği ve nereye koyacağı hakkında soru sorduğunda bu âyetin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁵

İbn Abbas’dan nakledilen diğer bir rivayete göre bu âyetin diğer bir nüzûl sebebi ise; Hz. Peygamber’e gelip infak konusunda ısrarla soru soran sahâbedir. Rivayete göre bu sahâbe Hz. Peygamber’e “Benim bir dinarım var.” dediğinde, Hz. Peygamber kendisine, “Onu kendin için harca.” buyurmuştur. Devamında o kimsenin, “Benim iki dinarım var.” cevabını verdiği, bunun üzerine Hz. Peygamber’in, “Onları ailen için harca” buyurduğu; bu sefer de, “Benim üç dinarım var.” dediği; Hz. Peygamber’in de “Onu hizmetçin için harca.” cevabını verdiği; yine sahâbe, “Benim dört dinarım var.” deyince, Hz. Peygamber’in “Onu ana-baban için harca.” dediği; tekrar, “Benim beş dinarım var.” dediğinde; Hz. Peygamber’in “Onu akrabaların için harca.” cevabını verdiği; sahâbenin son olarak, “Benim altı dinarım var” demesi üzerine, Hz. Peygamber’in, “Onu Allah yolunda harca; bu harcamaların en güzeliştir.” buyurduğu ve âyetin bu sahâbenin ısrarla sorduğu soruların ardından nâzil olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁶

3.2.3. Siyak-Sibak Münasebeti

İncelediğimiz âyetin öncesinde yer alan Bakara 2/214. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتُمُ الْبَاسَاءَ وَالضَّرَّاءَ وَرُزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

¹²⁴ Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 56.

¹²⁵ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/381; Atıyye b. Atıyye el-Uchûrî, *İrşâdü'r-Rahmân li-Esbâbi'n-Nüzûl ve'n-Nesh ve'l-Müteşâbih ve Tecvîdî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009)79.

¹²⁶ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/381; İbn Atıyye, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 79.

“Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.”¹²⁷

Katâde’den rivayet edildiğine göre, bu âyet Ahzâb yani Hendek Savaşı ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v) ile müslümanların bu savaş esnasında maruz kaldıkları meşakkat, güçlük, yorgunluk, şiddetli sıcak, şiddetli soğuk, korku, kötü hayat şartları ve eziyetler hakkında nâzil olmuştur.¹²⁸ Yüce Allah Ahzâb 33/10. âyetinde bu hususa “Yüreklere ağızlarına gelmişti.” şeklinde işaret buyurmaktadır.¹²⁹ Âyette geçen Allah’ın yardımının ne zaman geleceğine dair sorulan soru ve cevabın, Hz. Peygamber ve müminlerin sorularına verilen cevap olduğu rivayet edilmekle beraber müminler ile Hz. Peygamber arasında geçen bir diyalog olduğunu nakleden rivayetlerde bulunmaktadır.¹³⁰

Âyette inananların çektikleri sıkıntılara yer verilerek çektikleri yoksulluk ve benzeri sıkıntılar karşısında sabırla Allah’ın yardımını bekledikleri vurgulanmaktadır. Böyle zamanlarda ümitsizliğe düşmeyip inarak Allah’ın yardımını beklemek, dua ve niyazla sabretmek gerektiğine işaret edilmektedir. Allah’tan beklenen yardımın pek yakın olduğu belirtildikten sonra ele aldığımız âyette kulların kendi aralarında en yakınlarından başlamak sûretiyle yapmaları gereken yardımlaşma kuralları üzerinde durulmaktadır.

İnsanların çevresinde bulunan ihtiyaç sahiplerine karşı duyarlı olması ve ihtiyacından fazlasını onlarla paylaşması gerekmektedir. Başta maddi konular olmak üzere kendi ailesinden başlayarak ihtiyaç sahibi olan akrabalarına, öksüz, yoksul ve yolcu gibi zor durumda olan kişilere her türlü yardımı ve hayrı yapması gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. İnfak kişinin yardıma en yakınından başlayarak kendini ve aile bireylerini mağdur etmeksizin topluma katkıda bulunması olarak algılanmalıdır.¹³¹ İhtiyaç sahiplerine yapılan her türlü infakta veren için de alan için de bireysel ve toplumsal hayırlar bulunmaktadır.

¹²⁷ el-Bakara, 2/214.

¹²⁸ Cârîm - Emîn, el-Belâğat’ül-Vâdîha,, 41.

¹²⁹ Kâdî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 56.

¹³⁰ Râzî, *et-Tefsîrü’l-Kebîr*, 6/381; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Mecdî Basellûm, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l İlmiyye, 2005), 2/110.

¹³¹ Alican Dağdeviren, *Kur’ân-ı Kerim’de Sorular ve Cevaplar*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 196.

İnsan bir taraftan lüks ve israf içinde yaşamaktan zevk alırken diğer taraftan vermek, infak etmek, yardımlaşmak nefse ağır gelebilir. Tıpkı bir sonra gelen ve cihadı emreden âyette ifade edildiği gibi:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

*“Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*¹³²

Allah Teâlâ âyette inananlara hitaben *“Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz, sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz.”* buyurmaktadır. Bu ifade insanların sorumlu kılındıkları şeylerin bütünü kapsamaktadır.¹³³ Ele aldığımız âyetlerde belirtilen infak ve cihad emirleri başta olmak üzere insanlar itaat konusunda sorumluluk almaktan kaçarak isteksiz davranabilirler. Ancak birçok zorluğun arkasında nice hayırlar olduğu gibi birçok lezzet ve arzuların arkasında da büyük şerhler vardır. Cihad konusunda da durum böyledir. Âyette geçen *“Allah bilir, siz bilemezsiniz.”* ifadesinde kastedilen mana budur.¹³⁴

3.2.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.2.4.1. “أنفق”

“نفق” (nefeka) kelimesi sözlükte sona ermek, zail olmak, tükenmek, bitmek¹³⁵ manasında kullanılmakla beraber “nefk” kökünden türetilen “infak” kelimesi bitirmek, yok etmek; yoksul düşmek gibi anlamlara gelir.¹³⁶ Yani “infak” bir kimsenin malını harcaması ve sarf edip tüketmesi manasına gelmektedir.¹³⁷ Bununla birlikte çoğunlukla para veya malı elden çıkarmak anlamında kullanılan bu kelime dini bir terim olarak genellikle Allah’ın

¹³² el-Bakara 2/216.

¹³³ Zemaşerî, el-Keşşâf, 1/356; İbn Kesîr, Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm, 1/573.

¹³⁴ Râzî, et-Tefsîrî'l-Kebîr, 6/386.

¹³⁵ İsfehânî, el-Müfredât, 819.

¹³⁶ Karagöz vd., Dini Kavramlar Sözlüğü, 316.

¹³⁷ Kâmusü'l-Muhît, 5/4176.

hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması demektir.¹³⁸

“İnfak” malla ilgili vacip yani zorunlu olan harcama için kullanıldığı gibi isteğe bağlı olan harcamalar içinde kullanılabilir.¹³⁹ Bu bakımdan “infak” kelimesi, zekât, fitır sadakası gibi zorunlu olan ibadetlerin dışında gönüllü olarak yapılan ve sadaka türünden olan her türlü hayrı da içermektedir. Âyette özellikle gönüllü harcamalar için kullanılmış olan infak kelimesi ile öncelik verilmesi gereken kişilere yapılması gereken harcamalar kastedilmektedir.

3.2.4.2. “خَيْر”

“الْخَيْر” (hayr) bir şeyi diğerine tercih etmek, hayırlı olmak, hayırda birine üstün gelmek, birine hayırlı olan şeyi vermek anlamındaki “خير” kökünden türemiş olup¹⁴⁰ herkesin rağbet ettiği istediği arzuladığı ya da beğendiği şey anlamına gelmektedir. Mesela akıl, adalet, fazl, faydalı ve yararlı gibi kavramlar da “hayr” kelimesi ile ifade edilebilir.¹⁴¹ İsm-i tafdîl olarak da kullanılan kelime en iyi, en faydalı anlamına gelmektedir. “خير” kelimesinin zıddı “شر” kelimesidir. Çoğulu ise “خَيْرٌ” (huyûr) dur.¹⁴²

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), Kâmusü'l-Muhît isimli eserinde hayrı iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan biri hayr-ı mutlaktır ki her durumda ve herkese göre rağbet edilen, arzulanan ve beğenilen hayırdır. Örneğin cennet gibi; diğeri ise hayr-ı mukayyettir. Yani bir kişi için hayır olmakla beraber diğeri bir kişi için şer olma durumu olan hayırdır. Çok mal buna örnek verilebilir.¹⁴³ Zira bu durum malını hayra kullanan kişi için hayırlı iken kötüye kullanan için şer bir durumdur.

¹³⁸ Mustafa Çağrı, “İnfak”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Erişim 24 Temmuz 2022).

¹³⁹ İsfehânî, *el-Müfredât*, 819.

¹⁴⁰ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 247.

¹⁴¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, 300.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 4/264.

¹⁴³ Kâmusü'l-Muhît, 2/1925.

“خير” kelimesi Kur’ân’da birçok âyette yer almaktadır. Kelimenin; İslam¹⁴⁴, Kur’ân,¹⁴⁵ iman,¹⁴⁶ mal, mülk,¹⁴⁷ sıhhat, afiyet,¹⁴⁸ mükafat,¹⁴⁹ yiyecek,¹⁵⁰ iyilik, yarar,¹⁵¹ güç, kuvvet¹⁵² ve benzeri birçok anlamı bulunmaktadır. Ele aldığımız âyette ise infak edilebilecek çok mal, servet, bolluk gibi maddi imkanlar veya genel olarak her türlü maddi manevi nimetler için kullanılmaktadır.¹⁵³

3.2.5. Nesih Açısından Değerlendirilmesi

Âyetin neshiyle ilgili incelediğimiz kaynaklarda genel olarak âyetin nesh olunduğunu ifade eden sadece bir tane rivayet yer almaktadır. Suddi’den (ö. 127/745) nakledilen bu rivayete göre âyet zekatın farz oluşu ile neshe uğramıştır.¹⁵⁴ Suddi’ye göre âyetin zekâtın farz olmasından önce nâzil olduğu daha sonra farz olan zekatın bu âyeti nesh ettiği ifadesi nakledilmiştir.¹⁵⁵

Taberî’nin görüşüne göre ise Suddi’nin “Bu âyet zekat âyeti ile nesh edilmiştir.” sözünün isabetli olup olmadığı konusu kesin değildir. Çünkü âyette bu sözün doğru olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur. Zira âyetin teberru yani bağış şeklindeki infakların yapılacağı yerlerin daha faziletli olanlarını bildirmiş olması mümkündür.¹⁵⁶ Hasan Basri’den nakledilen rivayete göre de âyette nafîle olan infak kastedilmektedir.¹⁵⁷ Ayrıca kendisi âyetin muhkem olduğu görüşündedir. İbn Zeyd de bu âyette kastedilen infakın nafîleler olduğunu ifade etmiş ve âyetin zahirinden bu şekilde anlaşıldığını belirtmiştir.¹⁵⁸

¹⁴⁴ el-Kalem 68/12.

¹⁴⁵ el-Bakara 2/105.

¹⁴⁶ el-Enfâl 8/70.; Hûd, 11/31.

¹⁴⁷ el-Âdiyât 100/8.

¹⁴⁸ el-En’âm 6/17.; Yûnus, 10/17.

¹⁴⁹ el-Hac 22/36.

¹⁵⁰ el-Kasas 28/24.

¹⁵¹ Nûr 24/33.

¹⁵² ed-Duhân 44/37.

¹⁵³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1/336.

¹⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/657.

¹⁵⁵ Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’ l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006), 3/414.

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 2/388.

¹⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/657.

¹⁵⁸ Ebu’l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman Ali İbn Muhammed el-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, çev. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 1/237.

3.2.6. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

“*Sana ne harcayacaklarını soruyorlar...*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere âyet sahâbenin Hz. Peygamber’e neyi infak edeceklerini sormaları üzerine nâzil olmuştur. Ancak âyetin devamında müslümanların sorularına cevap olarak kimlere infakta bulunmaları gerektiği açıklanmaktadır. Görünüş itibarıyla âyette asıl sorulan soruya cevap verilmemektedir. Zira soru hangi maldan harcama yapılacağı konusunda sorulmuşken verilen cevapta kimlere harcama yapılması gerektiği bildirilmektedir.¹⁵⁹ Müfessirler âyette kullanılan bu ifade tarzının önemli bir hususun te’kit edilmek istenmesinden ileri geldiğini söylemişler ve demişlerdir ki; âyetin ifadesinden anlaşılıyor ki her şeyi infak etmek her türlü mal ve varlıktan harcama yapmak mümkündür ancak önemli olan bu harcamanın kimlere yapılacağıdır.¹⁶⁰

Burada söz en önemli olana göre yapılandırılmış olup o da harcanacak yerlerdir. Çünkü harcama ancak yerini bulduğunda bir anlam ifade eder. Aslında âyette yer alan “*hayırdan neyi infak ederseniz...*” ifadesi kişilerin ne infak edecekleri hakkında da cevap içermektedir.¹⁶¹ Burada hayırdan yapılacak her türlü infak kastedilmekte olup âyetin sonunda “*Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir...*” buyurulması da bunu doğrulamaktadır. Bu yönden değerlendirdiğimizde hilaller konusunda sorulan soru üzerine nâzil olan âyetteki üsluba benzer bir üslup karşımıza çıkmakta ve verilen cevap ile kişi için önemli olana dikkat çekilmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise âyette hangi maldan harcama yapılacağı şeklindeki sorunun cevabının birkaç âyet sonra bulunan “*Bir de Allah için ne harcayacaklarını sorarlar. De ki; ihtiyacınızdan artanı harcayın.*”¹⁶² mealindeki âyette yer aldığı ve böylelikle âyette zikredilen sorunun da sonrasında yer alan bu âyetle cevabını bulmuş olduğu ifade edilmektedir.¹⁶³

Âyette söz konusu edilen harcamanın türü hakkında da tefsirlerde farklı görüşler yer almaktadır. Konunun farz olan zekat mı yoksa nafîle ibadet olan sadaka ve yardımlar gibi

¹⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/26.

¹⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/376.

¹⁶¹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/362.

¹⁶² Bakara 2/219.

¹⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/26.

ihtiyaç fazlası olan malın infak edilmesi mi olduğu konusu değerlendirilmiştir. Büyük çoğunluğa göre âyette kastedilen konu zekat olmayıp kişinin hayır olarak yakın çevresinden başlamak üzere yapması gereken infak olduğu görüşü kuvvetlidir.¹⁶⁴

Âyetin devamında yapılacak olan infakın ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olması gerektiği vurgulanmıştır. Birçok âyette Allah'a kulluktan sonra iyilik yapılması özellikle vurgulanan ana-baba bu âyette de ilk sırada zikredilmiş ve onların infak ederken de bir müslümanın önceliği olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Allah Teâlâ “Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.” buyurarak yapılan iyiliğin infak edenin lehine kayda geçeceğine ve en uygun mükafatın kendisine verileceğine işaret etmektedir.¹⁶⁵

3.3. Bakara Sûresi 2/217. Âyet

3.3.1. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ
مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ
مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ

“Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.”¹⁶⁶

¹⁶⁴ İbnu'l Cevzî, *Zâdu'l-Mesir*, 1/87; Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, çev. Şadi Eren, (İstanbul, Selsebil Yayınları, 2011), 1/268; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/173; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/27.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/586.

¹⁶⁶ el-Bakara 1/2.

3.3.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Âyet haram aylarda savaşmanın durumu hakkında Hz. Peygamber'e sorulan sorular üzerine Medine'de nâzil olmuştur. Âyetin konusu olan haram aylar Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Cahiliye döneminde bu aylara hürmet gösterilir ve bu aylarda savaşmaktan uzak durulurdu. Hz. Muhammed'de kendisine karşı savaş açılmadığı sürece haram aylarda savaşa girişmemiş, bir sefere çıktıktan sonra haram aya girildiğinde de ayın geçmesini beklemiştir.¹⁶⁷ Bu durum Tevbe sûresinde şöyle açıklanmaktadır:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

*“Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”*¹⁶⁸

Haram aylarda savaşmakla ilgili olarak sorulan soruların müslümanlar tarafından mı yoksa müşrikler tarafından mı sorulmuş olduğu ya da hangi olay ve durum neticesinde bu soruların sorulduğu hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak ağırlıklı olarak kaynaklarda yer alan rivayetlerde Hz. Peygamber’in göndermiş olduğu Abdullah b. Cahş Seriyeye’si sırasında yaşanan bir olay âyetin nüzûl sebebi olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁹

İbn Abbas’dan rivayet edildiğine göre “Hz. Peygamber (s.a.v), halasının oğlu Abdullah b. Cahş el-Esedi’yi Bedir Savaşı’ndan iki ay önce, yani kendisinin Medine’ye gelmesinden on yedi ay sonra sekiz kişi ile birlikte gazaya gönderdi. Kendisine bir mektup ile ahidnâme yazıp verdi. Mektubu iki konaklama yeri sonrasında açarak arkadaşlarına okumasını ve onda yazılanlara göre hareket etmesini emretti. Abdullah b. Cahş mektubu emredilen yere gelip açınca şu ifadelere rastladı: Sana tabi olanlarla birlikte, Allah’ın bereketi üzere git. Batn-ı Nahle mevkiinde konakla ve orada Kureyş

¹⁶⁷ Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 02 Ocak 2023).

¹⁶⁸ Tevbe 9/36.

¹⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/382.

Kabileleri'nin kervanını gözle. Belki sen onlardan bize ganimet alır gelirsin. Bunun üzerine Abdullah: "İşittik ve peygamberin emrine boyun eğdik. İçinizden kim şehitliği arzuluyorsa, benimle beraber gelsin. Ben peygamberin emrini yerine getireceğim, kim de benden ayrılmak isterse, ayrılınsın." dedi ve yürüyüp gitti. Mekke ile Taif arasında bulunan Batn-ı Nahle'ye vardı. Tam o sırada, Amr b. el-Hadrami beraberinde üç kişi ile birlikte onlara rastladı. Hz. Peygamber'in ashâbını görünce, içlerinden birinin başını tıraş ettiler ve böylece onlara, kendilerinin umre yapan bir topluluk olduğu algısı vermek istediler. Abdullah b. Cahş'ın yanındakilerden birisi olan Vâkîd b. Abdullah Hanzali gelip, Amr b. el-Hadrami'ye bir ok atarak onu öldürdü. Abdullah b. Cahş ve beraberindekiler diğer iki kişiyi esir alarak, bunları kervanın içindekilerle birlikte sürerek Hz. Peygamber'e geldiler. Bunun üzerine Kureyşliler gürültü koparıp şöyle dediler: "Muhammed haram aylar içinde korkanların bile emin olduğu kutsal ayları helal sayıyor ve o ayda kan döküyor." müslümanlar da bunu yadırgadılar. Bundan dolayı Hz. Peygamber "Ben size haram aylarda savaşmanızı emretmedim." buyurdu. Abdullah b. Cahş: "Ya Rasûlallah, biz İbnü'l-Hadrami'yi öldürdük. Sonra akşam olunca Recep ayının hilalini gözetlemeye başladık. Fakat onu Recep ayı içinde mi Cemâziyelâhir ayı içinde mi öldürdüğümüzü anlayamadık" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu kervanı ve esirleri bekletip dağıtmadı. Âyet yaşanan bu olay neticesinde nâzil olmuştur."¹⁷⁰

Diğer bir rivayette Mekke'deki müslümanların Abdullah b. Cahş'a mektup yazarak şöyle söyledikleri yer almaktadır: "Müşrikler, haram ayda savaşır esir ve ganimet almanızdan ötürü bizi ayıpladılar. Bu sebeple, biz bu konuda bir şey söyleyebilir miyiz, yoksa Allah bu hususta Kur'ân'dan bir hüküm mü indirdi?" Sorulan bu soru üzerine âyetin nâzil olduğu ifade edilmektedir. Âyetin nüzûlünden sonra Abdullah b. Cahş Mekkeli müslümanlara gönderdiği mektupta onlara cevaben bu âyetin yanı sıra "Eğer sizi bu şekilde ayıplayacak olurlarsa, siz de yaptıklarıyla onları ayıplayın." şeklinde yazdığı rivayet edilmektedir.¹⁷¹

Her iki türlü de rivayet edilen olay süresince Hz. Peygamber'in etrafında bulunanların çoğunluğun müslüman olması ve ele aldığımız âyetten önceki ve sonraki âyetlerin

¹⁷⁰ Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 6/387; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/382.

¹⁷¹ İbnu'l Cevzî, *Zâdu'l-Mesir*, 1/87; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 1/271.

muhatabının da aynı şekilde müslümanlar olması nedeniyle soruyu soranların müslümanlar olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁷²

Sorunun kâfirler tarafından sorulmuş olduğunu ifade edenlerin görüşlerini dayandırdığı rivayete göre ise kafirler Hz. Peygamber'e haram aylarda savaş yapıp yapılmayacağını sormuşlardır. Bu rivayete göre soruyu sormaktan kasıtları eğer Hz. Peygamber haram aylarda savaşmanın helal olduğunu söylerse böylece onlar da bunu uygulayacaklar ve haram aylarda savaş yapmayı helal sayacaklardı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiş ve âyette kafirlerin bu sorudan maksatlarının müslümanlarla savaşmak olduğunu beyan etmiştir.¹⁷³

3.3.3. Siyak-Sibak Münasebeti

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

*“Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*¹⁷⁴

Bakara 2/216. âyeti bir önceki başlık altında ele almıştık. Bu başlık altında üzerinde durduğumuz 217. âyetin siyak ve sibak konusuyla ilgili olarak kısaca tekrar değerlendireceğiz. Âyette savaşın müslümanlar üzerine farz kılındığını ifade ettikten sonra *“Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz, sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz.”* buyurularak insanın içinde bulunduğu genel duygu durumu ifade edilmektedir. Ele aldığımız âyetlerde belirtilen cihad emri başta olmak üzere insanlar itaat konusunda sorumluluktan kaçarak ilahi emri yerine getirme hususunda isteksiz davranabilmektedirler. Ancak insanların şer gördüğü nice zorlukların arkasında nice hayırlar olduğu gibi hayır gördüğü ve ulaşmak için

¹⁷² Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/387.

¹⁷³ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/387.

¹⁷⁴ el-Bakara 2/216.

peşinden koştığı birçok şeyin ardında da büyük şerhler olabilmektedir. Âyette geçen “Allah bilir, siz ise bilemezsiniz.” ifadesi de bunu desteklemektedir.

Devamında gelen 216. âyette de haram aylarda savaşmak ile ilgili müslümanların sorularına ve müşriklerin ön yargı ile yaklaştığı hatta eleştirildiği bir olay üzerine açıklama getirilmiştir. Haram aylar ile Kâbe'nin civarı dokunulmaz kabul edildiğinden bu aylarda ve bu yerlerde kimse öldürülmez, karşılıklı olarak saldırmazlık örfü uygulanırdı. Buna rağmen bu aylarda ve bu yerlerde müslümanlara saldıranlara adil ve ölçülü davranmak suretiyle cevap verilir. Ancak Abdullah b. Cahş Seriyyesi neticesinde müslüman gözcü birliğinin küçük bir ticaret kervanına saldırması ve bir müşriği öldürüp iki kişiyi de esir almaları üzerine Mekke müşrikler müslümanların haram aylara saygısız davrandıklarını ileri sürdüler. Nitekim Bakara 2/217. âyette onların iddiasına cevaben haram ayda savaşmanın haram olduğu ancak müşriklerin müslümanları sırf iman ettikleri için yurtlarından çıkarmalarının, onların Kâbe'ye ibadet için gelmelerini engellemelerinin ve onların dinlerini yaşamalarına engel olmalarının daha büyük günah olduğu ifade edilmektedir. Yani müşriklere hitaben siz yanlılıkla haram ayın ilk gününde savaşan bir müslüman birliği hakkında dedikodu yapacağınıza kendi yaptığımız zulümleri düşünün ve kendiniz zulüm ve haksızlıkların içerisinde yüzerken müslümanları dilinize dolamayın buyurulmaktadır.

Devamında gelen 218. âyet ise “Abdullah b. Cahş ve arkadaşları, “Biz bunlara Recep ayında saldırdık. Bununla birlikte Allah yolunda cihad edenlere verilen mükafatın bize de verileceğini ümit ederiz.” demeleri üzerine nâzil olmuştur.¹⁷⁵ Bir diğer rivayette ise bazı kimselerin “Seriyyede bulunanlar herhangi bir meşakkate maruz kalmamışlarsa onlar için herhangi bir ecir söz konusu değildir.” demeleri üzerine Bakara 2/218. âyetin nâzil olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁶

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok yarlıgayıdır, sonsuz rahmet sahibidir.”¹⁷⁷

¹⁷⁵ Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, 1/183.

¹⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/390; Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 57.

¹⁷⁷ el-Bakara 2/218.

Âyetin kendinden önce gelen her iki âyetle de bağlantısı bulunmaktadır. Allah Teâlâ öncelikle “Sizin hoşunuza gitmediği halde, savaş size farz kılındı.” âyetiyle cihadın farz olduğunu belirtmiş, ardından da cihad etmekten hoşlanmamanın şer bir sonuca götürebileceğine işaret etmiştir.

Bu âyette ise, iman edip, Allah yolunda cihadı yerine getiren kimselerden bahsederek onlara rahmet ve merhametini vadetmiştir. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları Allah yolunda cihad ettikleri halde sonrasında yaşanan bir ihtilaf nedeniyle suçlu duruma düşmüşler ama Allah’ın rahmetini ümit etmeye devam etmişlerdir. Zira onlar Allah yolunda ellerinden gelen gayreti sarf edip cihaddan geri kalmamışlardır.

Ayrıca cihad, düşmanla, şeytanla ve nefisle mücadele olmak üzere çeşitli gruplara ayrılır.¹⁷⁸ Bu yönüyle değerlendirdiğimizde insan her an cihad halindedir. Âyette kişinin Allah yolunda sebeplere yapışıp gereken gayreti gösterdiği takdirde umudunun boşa çıkmayacağına işaret edilmektedir. Mü’minin her an Allah yolunda olma hususunda gayretli ve dikkatli olup Allah’ın rahmetini umma konusunda da korku ve ümit arası bir halde olması gerekmektedir.

3.3.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.3.4.1. “صد”

“صَدُّ” (saddün) kelimesi “صَدَّ - يَصِدُّ” fiilinin mastarıdır. “صَدَّ - يَصِدُّ” şeklinde kullanıldığında ise mastarı “صُدُّوْا” (sudûdün) olarak gelmektedir. “صَدَّ” bazen bir şeyden çekilmek, geri dönme ve imtina etme anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁹ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا¹⁷⁹ “(Münafıklar) senden iyice uzaklaşıyorlar.”¹⁸⁰ Bazen de başkasını döndürme, çevirme, men etme, alıkoyma veya geri tutma manasında âyetlerde kullanılmıştır. الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ¹⁸¹ “Onlar ki Allah yolundan alıkoymuyorlar.”¹⁸¹ Ayrıca “الصَّدُّ - الصَّدُّ” kelimeleri ise araya engel olarak giren dağ anlamına gelmektedir.¹⁸²

¹⁷⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Ku'rân*, 2/32.

¹⁷⁹ İsfehânî, *el-Müfredât*, 477.

¹⁸⁰ en-Nisâ 4/61.

¹⁸¹ Hüd 11/19.

¹⁸² İsfehânî, *el-Müfredât*, 182.

Ele aldığımız âyette geçen “صَدُّ” kelimesi ise mastar olarak gelmiş olup engellemek ve mani olmak anlamlarında kullanılmıştır. Kelimenin anlamından da anlaşılacağı üzere müşriklerin her türlü imkanlarını kullanarak İslam ve müslümanlar arasında engel teşkil etmekte oldukları ve bu davranışın günahının büyüklüğü vurgulanmıştır.

3.3.4.2. “ارتد”

“الرَّدُّ” (raddün) bir nesneyi ya zatıyla ya da herhangi bir haliyle geri çevirmek, döndürmek anlamındadır.¹⁸³ Âyetlerde yer alan haliyle bu kelime şu anlamlarda kullanılmıştır:

وَلَا يُرَدُّ بِأَسْءُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

“Suçlu bir toplumdaki azabı geri çevirmez.”¹⁸⁴âyetinde bizzat Allah Teâlâ’nın zatıyla geri çevirmesi ve döndürmesi anlamındadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرَدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

“Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz.”¹⁸⁵ mealindeki bu âyette ise bir durumun ya da varlığın önceden bulunduğu hal üzere geri döndürülmesi kastedilmektedir.

“الإِرْتِدَادُ” (irtidad) kelimesi “geri dönmek” anlamındadır.¹⁸⁶ Âyette geçen “يُرْتَدُّ” kelimesi ise “dönüyor” anlamındadır. “رِدَّةٌ” (riddet) sözcüğü yalnızca “küfür” anlamında kullanılmakta olup imandan sonra küfre dönmek kastedilmektedir.¹⁸⁷ İrtidat ve riddet, geldiği yoldan geri dönmek demektir. Ancak riddet sadece küfre geri dönmek manasında kullanılırken irtidat ise küfre dönmek manasında kullanıldığı gibi diğer hususlarda da geri dönmek manasında da kullanılmaktadır.¹⁸⁸

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

¹⁸³ İbn Manzûr, *Lisân ’ül-Arab*, 3/172.

¹⁸⁴ el-En’âm 6/147.

¹⁸⁵ Âl-i İmrân 3/149.

¹⁸⁶ *Kâmusü ’l-Muhît*, 2/1430.

¹⁸⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, 349.

¹⁸⁸ İsfehânî, *el-Müfredât*, 349.

“Güçleri yeterse sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar...” Ele aldığımız âyette ise iman ettikten sonra küfre geri döndürmek anlamında kullanılmıştır. Âyetin devamında ise aynı kökten gelen “يُرْتَدِدُ” kelimesi muzâri fiil olarak gelmiştir.

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

“İçinizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır.” buyurulmuş ve bahsi geçen kelimeyle imandan sonra tekrar küfre dönerek dönmek kastedilmiştir.

3.3.4.3. “حَبِطَ”

Bir ameli işledikten sonra o amelin boşa gitmesi¹⁸⁹ anlamında kullanılan “حَبِطَ” fiili ters gitmek, sonuç vermemek, boşa gitmek, yok olmak başarısızlığa uğramak, hedefe ulaşamamak, anlamlarına gelmekle beraber devenin yedikleri zararlı otlar nedeniyle karnın şişmesini ve ölmesini ifade etmektedir.¹⁹⁰

“حَبِطَ” kelimesi, Kur’ân Kerîm ’de birçok âyette amellerin düşmesi, boşa çıkıp yok olması anlamında kullanılmaktadır.¹⁹¹ İncelediğimiz âyette de aynı şekilde bâtil amellerin dış görünüşünün şişkin olup sonradan helak olmasını ifade etmektedir. Bu durum ile devenin şişerek hacminin genişlemesi, sonra da patlayıp ölmesi arasında her ikisininde yok olması yönüyle bir benzerlik kurulmuştur.¹⁹²

3.3.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Araplar süregelen savaşlarına haram aylarda ara verirler, bir nevi ateşkes ilan ederlerdi. Hz. Peygamber’in Abdullah b. Cahş komutasında gönderdiği askeri birliğin müşriklere ait bir kervana haram ay olan Recep ayının ilk gününde, bitmekte olan ayın son günü olduğunu düşünerek saldırmaları neticesinde olay hakkında Hz. Peygamber’e yöneltilen sorular üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Haram aylar Recep, Zilkade, Zilhicce, Muharrem aylarıdır. Âyette zikredilen “الشهر الحرام” kelimeleriyle ifade edilen haram aydan maksat

¹⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 7/272; Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 280.

¹⁹⁰ Seyyid Kutub, *Fî-Zilâli’l-Kur’ân*, çev. Bekir Karlığa vd., (İstanbul: Birleşik Yayınları), 1/470.

¹⁹¹ bk. el-Ahzâb 33/19; Mâide 5/53.

¹⁹² Kutub, *Fî-Zilâli’l-Kur’ân*, 1/470.

ise Recep ayıdır. Bu haram ayın Recep ayı olduğu nüzûl sebebi olan olayın Recep ayında meydana gelmesinden dolayı bilinmektedir.

Sorulan soruya cevaben âyette haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğu belirtilmekte ve devamında haram ayda savaşmaktan daha da büyük günah olan müşriklerin müslümanlara karşı tepkilerini gösteren Allah yolundan men etme, Allah'ı inkar etme, müslümanları Mescid-i Haram'dan engelleme ve halkını oradan çıkarıp sürgün etme gibi uygulamalarına değinilmektedir.

Âyette geçen “Allah yolundan men etme...” şeklindeki ifadenin birkaç izahı vardır. Birincisi; Allah'a ve Rasûlüne imandan alıkoymaktır. İkincisi; müslümanları, Hz. Peygamber'in yanına hicret etmekten alıkoymaktır. Üçüncüsü ise müslümanları, Hudeybiye yılında umre yapmaktan alıkoymaktır. Sonuncu rivayet hakkında şöyle denebilir: “Âyetin nüzûl sebebi hakkındaki rivayetler, âyetin Bedir Savaşı'ndan önce ve Abdullah b. Cahş'ın hadisesi hakkında nâzil olduğunu göstermektedir. Halbuki Hudeybiye hadisesi Bedir Savaşı'ndan çok sonra olmuştur.” Buna şu şekilde cevap vermek mümkündür: “Allah Teâlâ'nın malumu olan şey, sanki tahakkuk etmiş gibidir.”¹⁹³ Zira müşrikler Hz. Peygamber'i haram ayda alıkoyarak Mescid-i Şerif'e girmesini engellemişlerdir.¹⁹⁴

Bahsi geçen seriyye olayı haram ayda gerçekleşmiş olsa bile müslümanlar bir zafer kazanmış durumundaydılar. Ancak müşrikler haram ayda savaşmaktan dolayı Hz. Peygamber'i eleştirdiler. Müslümanlar haram ayda onlardan birini öldürmüş olsalar bile müşrikler hem Allah'ı inkar etmeleri hem de müslümanları Allah yolundan men etmeleri ve Mescid-i Haram'dan alıkoymaları nedeniyle onları buradan çıkmak zorunda bırakmışlardı. Âyette verilen cevapla yanlışlıkla haram ayın ilk gününde savaşan bir müslüman birliği hakkında dedikodu yapan müşrikler uyarılmış kendi yaptıkları zulümlere dikkat çekilmiştir.

Âyette bu durum “fitne” olarak değerlendirilmiş ve fitnenin Allah katında müşriklerden birinin haram ayda öldürülmesinden çok daha büyük bir suç olduğu açıklanmıştır:

¹⁹³ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/390.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, 1/574.

*“Allah’ın yolundan menetmek ve O’nu inkâr etmek, Mescid-i Haram’dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır.”*¹⁹⁵

Müşrikler müslümanları dinlerinden döndürerek tekrar imandan sonra küfre çevirmek istiyorlardı. Âyette bu konu ayrıca ele alınmış ve *“Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. İçinizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.”*¹⁹⁶ buyurulmuştur.

Âyet müşriklerin haram ayın hürmeti konusunda samimi olmadıklarını açıklayıp onların eline fırsat geçtiğinde hiçbir hürmeti dinlemeyeceklerini beyan etmekte ve onlara karşı müslümanları uyanık olmaya çağırılmaktadır. Âyetin devamında *“Güçleri yetse dininizden döndürüncüye kadar sizinle savaşırlar...”* buyurularak müşriklerin müslümanlarla mücadele etmekten asla vazgeçmeyeceğine işaret edilmiştir. Ancak *“güçleri yetse...”* ifadesiyle onların güç yetirebilmeleri uzak görülmüş olmaktadır. Bu ifade tıpkı bir kişinin düşmanına *“beni ele geçirirsen sağ bırakma demesi gibidir”* ki kişi bu ifadeyle düşmanına asla kendisini ele geçiremeyeceğini ifade etmiş olmaktadır.¹⁹⁷ Ancak güçleri buna yetmeyecek olsa bile buna rağmen tek gayelerinin müslümanları dinlerinden döndürüncüye kadar her şart ve durumda onlara karşı savaşmak olduğu vurgulanmıştır.

“İçinizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır...” buyurularak dinden dönenlerin amellerinin kafir olarak ölmeleri neticesinde boşa gideceği belirtilmiştir. Bir insanın kendi iradesiyle İslam dininden çıkmasına *“irtidat”*, böyle kimselere de *“mürted”* denir. Allah Teâlâ bu kişiler hakkında başka bir âyette *“İnkâr eden, halkı Allah yolundan alıkoyan ve sonra da kafir olarak ölenleri Allah asla bağışlamayacaktır.”*¹⁹⁸ buyurmaktadır.

Her iki âyette de dinden dönüp kafir olarak ölmenin amelleri boşa çıkaracağı ifade edilse de aslında iyi amel, vücut bulduğu andan itibaren ölümden önce inkâr etmek sebebiyle yok durumuna düşer. Zira ölümün gerçekleşmesinde kulların herhangi bir müdahalesi

¹⁹⁵ el-Bakara, 2/217.

¹⁹⁶ el-Bakara, 2/217.

¹⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/259.

¹⁹⁸ Muhammed 47/34.

bulunmazken küfür onların iradesiyle gerçekleşir, bu açıdan amelin kişinin etkisi bulunmayan bir şeyle boşa çıkması mümkün değildir. Sonuç olarak iyi amelleri yok durumuna düşüren ölüm değil inkardır.¹⁹⁹ Bu kişiler amellerinin boşa gitmesi sebebiyle hem dünyada arzularına ulaşamayacaklar hem de ahirette hüsrana uğrayacaklardır. Âyet bu kişilerin cehennem ehli olduğunu hatta orada ebedi kalacaklarını vurgulayarak “*Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.*” ifadesiyle son bulmuştur.

3.4. Bakara Sûresi 2/219. Âyet

3.4.1. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ
الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”²⁰⁰

3.4.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Sahâbenin, Hz. Peygamber’e sorduğu sorulara cevaben nâzil olan âyetlerden biri de Bakara 2/219. âyettir. Âyette iki kez “yes’elûneke” ifadesi geçmekte olup içki, kumar ve infak hakkında Hz. Peygamber’e müslümanlar tarafından sorulan sorular üzerine Medine döneminde nâzil olmuştur.

Ele aldığımız âyetin nüzûl sebebi içkinin haram kılınış merhaleleri arasında yer alması dolayısıyla sırasıyla bu merhaleleri de ele alacağız.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

¹⁹⁹ Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 2/30.

²⁰⁰ el-Bakara 1/219.

*“Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.”*²⁰¹

İçkinin haram kılınış aşamalardan ilki Nahl 16/67. âyeti ile başlamıştır. Bu âyet Mekke döneminin sonlarına doğru inmiştir ki, henüz o zaman içki haram kılınmamıştı. Âyette geçen “seker” kelimesi, sarhoşluk veren şey, yani içki demektir. Burada içki güzel rızıktan ayrı zikredilmiş, hurma ve üzümünden elde edilen güzel gıdalarla sarhoşluk veren içkinin karşılaştırması yapılmış ve sarhoşluk veren şeylerden sakınma konusunda bir yönlendirmede bulunulmuştur. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’in daha o zaman dahi içkiyi hoş bir şey olarak karşılamadığını göstermektedir. Böylece bir bakıma içkinin iyi bir rızık olmadığına ve güzel olan rızıkın sarhoşluk veren içki olamayacağına dolaylı olarak işarette bulunulmuştur.

Bir sonraki merhalede ise incelemekte olduğumuz Bakara 2/219. âyet nâzil olmuştur.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

*“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”*²⁰²

Bu âyet Medine döneminin ilk yıllarında insanların içki kullanmakta olduğunu ve sahâbenin, içkinin içenler üzerindeki tesirini gördüklerinde bunun dini boyutunu öğrenmek için Hz. Peygamber’e müracat ettiklerini göstermektedir. Zira onlar İslam’ın bu konudaki bakış açısını öğrenmek ve ona göre yaşamlarını şekillendirmek istiyorlardı. Başta Hz. Ömer olmak üzere birçok sahâbenin çeşitli sebeplerle içki ve kumarın hükmünün açıklanmasını istemeleri bu alışkanlıkları yasaklayan âyetlerin inmesinin sebepleri arasında sayılmaktadır. Hatta bu konuda Hz. Ömer’in “Ya Rabbi, bize içki hususunda doyurucu bir haber beyan et.” diyerek dua ettiği rivayetlerde yer almaktadır.²⁰³

²⁰¹ en-Nahl 16/67.

²⁰² el-Bakara, 1/219.

²⁰³ Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk: Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1277), *Eşribe*, 1.

İçki ve kumarın zararından bahsedilip yasaklanmaya doğru giden ilk adımlar atılınca içki ve kumarı aynı zamanda yoksullara yardım için vasıta kılan kimseler neyi infak edeceklerini sormuşlardır. Allah Teâlâ âyette “afvı İnfak edin” yani ihtiyaçtan artan miktarı veya bu miktardan uygun bir kısmı yoksullara ve muhtaçlara verin buyurmaktadır. İçki ve kumar gibi malı telef ve israf eden kötü alışkanlıklar yerildikten sonra özellikle infak konusuna değinilmesi, malın ihtiyaçtan fazla olan kısmının infak edilmesi ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesinin teşvik edilmesi toplumsal yapının oluşması, kişiler arasındaki bireysel ilişkilerin kuvvet bulması açısından oldukça önemlidir. Farklı bir yönden ele almak gerekirse âyette insanların toplumsal ve bireysel zararı olan şeyleri terk edip dünya ve ahiret hayatı için anlamlı yatırımlar yapmaları amaçlanmaktadır.

İçki konusunda bu döneme kadar nâzil olan âyetler kesin olarak içkiyi haram kılmadığı için bu durumu alışkanlık haline getirmiş olan müslümanlar içki kullanmaya devam ediyorlardı. Hatta bir önceki nâzil olan âyette geçen “إِنَّمَا” (ism) kelimesine “zarar, kötülük, eziyet” manası vererek biz onu “إِنَّمَا” (ism) olduğu için değil faydalarından dolayı içiyoruz diyorlardı. Üçüncü merhalede ise bize ulaşan rivayetlere göre bir gün Abdurrahman b. Avf hazırlamış olduğu yemeğe arkadaşlarını davet etmiştir. Yemeğe gelenler yemek yiyip, içki içtikten sonra sarhoş olmuşlar ve namaz vakti gelip namaza durduklarında imam olan sahâbenin namazda manayı değiştirecek şekilde Kâfirun sûresini yanlış okuması üzerine Nisâ 4/43. âyet nâzil olmuştur.²⁰⁴ Diğer bir rivayette de Hz. Ali bizzat kendisi bu davette bulunanlara imam olduğunu ve Kâfirûn sûresini yanlış okuduğunu bildirmektedir.²⁰⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا

*“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın.”*²⁰⁶

Bu âyetin nâzil olmasının ardından artık müslümanlar şarabı sabah ve akşam namazlarından sonra içmeye başladılar. Çünkü bu namazlardan sonra bir sonraki namaz

²⁰⁴ Tirmizî, “Tefsir” 5.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 1/3.

²⁰⁶ en-Nisâ 4/43.

vaktine kadar sarhoşluk hali geçip ayılıyorlar ve bir sonraki namazı ayılmış olarak kılabiliyorlardı.

İçkinin kullanımı gittikçe kısıtlanıp bırakılması daha kolay bir hale geldikten sonra son aşama olarak içkiyi haram kılan Mâide 5/90-92. âyetler nâzil olup içkinin tedricen yasaklanma süreci tamamlanmıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠)
 إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ (٩١) وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (٩٢)

*“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi? Allah’a itaat edin, peygambere de itaat edin ve tedbirli olun. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki elçimizin görevi açık biçimde tebliğ etmekten ibarettir.”*²⁰⁷

Rivayetlerden anlaşılacağı üzere İslamiyetten önce Araplar’da yaygın bir şekilde şarap içme alışkanlığı bulunmaktaydı. Bu yüzden Allah Teâlâ ilk müslümanları yavaş yavaş içki yasağına alıştırmak için öncelikle onun zararının faydasından çok olduğunu bildirmiştir. Sonrasında ise içkili iken sarhoş bir şekilde namaz kılmak yasaklanmış ve en sonunda *“Ey iman edenler!..”* ifadesi ile başlayan âyetle beraber kesin olarak sarhoşluk veren içkilerin içilmesi haram kılmıştır. İçki ve kumarın zararlarına dikkat çekildikten sonra bunlardan uzak durmanın kurtuluşa vesile olacağı ifade edilmiştir. Âyetin devamında ise içki ve kumarın toplumsal zararlarına yer verilmiş ve bunların insanın manevi yönünü zayıflatıp Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymacağı vurgulanmıştır. *“Artık vazgeçtiniz değil mi?..”* ifadesinin ardından Allah ve Rasûlü’ne itaatın ve kötülüklerden sakınmanın emredilmesi bu yasağı pekiştirmektedir.

²⁰⁷ el-Mâide 5/90-92.

3.4.3. Belâgat Özellikleri

Bakara 2/219. âyeti belâgat özellikleri yönüyle değerlendirdiğimizde “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ” “Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar.” ifadesinde az lafızla çok mana kastedilmektedir. Az lafız altında birçok manayı açık ve fasih olarak ifade etmek anlamına gelen sözü kısaltma sanatına icaz denmektedir. Hazf edileni gösteren bir karineyle beraber, anlamı bozmayacak şekilde ibareden bir kelimenin veya bir ya da daha çok cümlenin hazfedilmesiyle yapılan icaz türüne de icaz-ı hazf denir.²⁰⁸ Bu âyetin takdiri “عَنْ شَرِبِ الْخَمْرِ وَتَعَاطَى الْمَيْسِرِ” yani “Sana içki içmekten ve kumar oynamaktan soruyorlar.” şeklinde olup âyette hazif yoluyla icaz bulunmaktadır.

“وَإِنَّهُمْ أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا” ifadesi ise icmalden sonra tafsil kabilindedir.²⁰⁹ Yani Allah Teâlâ âyette “Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır...” buyurduktan sonra “zararları da faydalarından büyüktür.” buyurarak bir önceki ifadeyi detaylandırmıştır. Belâgat ilminde bu durum “itnâb” olarak isimlendirilmektedir. Sözü uzatmak anlamına gelen itnâb, elde edilecek bir fayda sebebiyle lafzın manadan fazla olması demektir.²¹⁰

3.4.4. Siyak-Sibak Münasebeti

Bakara 2/219. âyetin öncesindeki ve sonrasındaki âyetleri ele aldığımızda üzerinde çalıştığımız âyette olduğu gibi yine Hz. Peygamber’e hitaben sorulan ve Allah Teâlâ tarafından cevaplanan âyetlerle karşılaşmaktayız.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ
 أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ
 يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

²⁰⁸ Cârîm - Emîn, el-Belâga'tül-Vâdiha, 413.

²⁰⁹ Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, 1/120.

²¹⁰ Cârîm - Emîn, el-Belâgat'ül-Vâdiha, 427.

*“Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah’ın yolundan menetmek ve O’nu inkâr etmek, Mescid-i Haram’dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar. İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah’ın rahmetini umarlar. Allah çok yarlığayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.”*²¹¹

Bakara 2/217. âyette, “Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar...” buyrulmakta ve haram aylarda savaşmanın günahının büyük olduğu ancak müminleri Allah’ın dininden alıkoymanın, Allah’ı inkar etmenin, müslümanların Mescid-i Haram’a yani Mekke’ye girmelerini engellemenin ve Mescid-i Haram’ın ehli ve koruyucusu olduğu halde müminlerin oradan çıkarılmasının müşriklerin öldürülmesinden daha büyük günah olduğu üzerinde durulmaktadır. Yine fitnenin de adam öldürmekten daha büyük günah olduğu ve müşriklerin güçleri yettiği müddetçe müslümanlarla savaşmaktan asla vazgeçmeyeceği vurgulanmaktadır. Âyetin devamında dinden dönüp kafir olanların amellerinin boşa çıkacağı belirtildikten sonra bu kişilerin cehennem dostu olduğu ve orada ebedi kalacağı ifade edilmektedir. Bakara 2/218. âyette ise iman eden, hicret eden ve Allah yolunda savaşanların Allah’ın rahmetini umdukları ve onlara karşı Allah Teâlâ’nın çok bağışlayıcı ve rahmet sahibi olduğu belirtilmektedir.

Bu âyetlerde savaşın meşru kılınmasındaki önemli gayeler açıklanmıştır. Hakka yardım etmek, dini aziz kılmak, İslam’ın yayılmasını sağlamak ve ümmetin kendini dış düşmanlara karşı koruyabilmesi için savaşın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Toplumun dış etkenlere karşı kendini korumasının önemi vurgulandıktan sonra üzerinde çalıştığımız Bakara 2/219. âyette de toplumun düzenini içerden bozacak içki ve kumar gibi kötü alışkanlıkların zararının faydasından çok daha fazla olduğu vurgulanarak toplumun ıslahı için gerekli olan unsurların sağlam temeller üzerine kurulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü sadece dışardan gelebilecek zararlara karşı korunmak yeterli

²¹¹ el-Bakara 2/217-218.

olmamakta, toplum içinde de gerekli tedbirlerin alınması ve toplumsal düzenin en güzel şekilde oluşturulması gerekmektedir.

Bakara 2/219. âyetin sonrasında gelen 220. âyetin ilk kısmı ele aldığımız 219. âyetin devamı niteliğindedir. Çünkü 219. âyet “Allah âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.” diye sona ererken 220. âyette “Dünya ve ahiret hakkında... (düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor...)” diyerek başlamaktadır. Âyetin devamında yine Hz. Peygamber’e sorulan ve bu soruya cevap olarak nâzil olan “yes’elûneke” âyetlerinden biri yer almaktadır.

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبُكُمْ إِنْ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”²¹²

Bu âyetle Allah Teâlâ yetimlerin mallarının kötü niyetli kişiler tarafından sahiplenilmesini ya da talan edilmesini engellemiş ve bu konuda müslümanlara önemli bir sorumluluk yüklemiştir. Bu sorumluluk toplumsal dayanışmanın sağlanması ve ihtiyaç sahibi olan kendi malını bile korumaktan aciz olan yetim çocuklara sahip çıkıp onların topluma kazandırılmasına destek olunması açısından oldukça önemlidir.

Âyetin sonuna doğru geldiğimizde ilahi maksadın yetimlerin mallarını korumak niyetiyle değil de onlardan çıkar sağlamak amacıyla yetimlere yaklaşmaya çalışan insanlara karşı bir uyarı içerdiğini görmekteyiz. Âyetin devamında “Allah, işleri bozanla düzelteni bilir.” buyurulmakta, kötü niyetli olarak yetimlere yaklaşan ve amacı yetimlerin işlerini düzeltmek değil bozmak olan insanlar hedef alınmaktadır.

²¹² el-Bakara 1/220.

3.4.5. Nesih Açısından Değerlendirilmesi

Neshin varlığını kabul eden bazı alimler tarafından içkinin haram kılınma aşamalarından sonuncusu olan âyetin,²¹³ ilk aşamada inen âyetleri nesh ettiği ifade edilmektedir. Her ne kadar söz konusu âyetler arasında nesih söz ediliyor olsa da esasen neshe muhalif olanlara göre burada nesih bulunmamaktadır.²¹⁴ Âyetler üzerinde düşünüldüğünde bu âyetlerde neshin varlığını kabul edenlerin bu konudaki son inen âyetin öncekileri nesh ettiği görüşüne varmalarının sebebi ilk aşamalarda zikrettiğimiz âyetlerin net bir ifadeyle içkiyi haram kılmamış olmasıdır. Ancak âyetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde ilk aşamadan itibaren içkinin helal olduğunu belirten bir ifade de yer almamaktadır.

İçkinin aşırı yaygın olarak kullanıldığı bir toplumda nâzil olan bu âyetler öncelikle hurma ve üzümden güzel rızkın yanı sıra içkinin de elde edildiğini ve onda bazı fayda ve büyük zararların olduğunu vurgulamaktadır. Burada amaç içkinin durumuna insanların dikkatini çekerek içkinin aşamalar halinde yasaklanmasına ortam oluşturmaktır. İnsanların bu âyetler sayesinde içki tamamen yasaklanmadan önce onun zararlarını fark ederek ona olan bağımlılıklarını azaltmaya çalışmaları sağlanmış ve yavaş yavaş içkiden uzak durmaları için zemin hazırlanmıştır.

Bu nedenle, “Önceki âyetler içkiyi yasaklamamış yani helal kılmış, son âyet ise haram kılmış ve böylelikle de son inen âyet önceki âyetleri nesh etmiştir.” şeklinde bir görüş uygun olmayacaktır. İçki ve benzeri kötü alışkanlıklarla ilgili olan bu âyetlerin hükümleri aynı şartlar söz konusu olduğunda tekrar devreye girer ve geçerlilik kazanırlar. Hükümleri kıyamete kadar kaldırılmış mensuh âyetler olarak sayılmaları mümkün değildir.²¹⁵

3.4.6. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.4.6.1. “الخمر”

“الخمر” (hamr) sözcüğü temelde bir nesneyi örtmek, kapatmak, gizlemek anlamındadır.²¹⁶ Örtünmede ve gizlenmede kullanılan şeye “خِمَارٌ” (hımârun) denir. Fakat “hımârun”

²¹³ el-Mâide 5/90.

²¹⁴ Demirci, *Tefsir Usulü*, 244.

²¹⁵ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 331.

²¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/390.

kelimesi yaygın kullanımda kadının başını örttüğü şeyin adı haline gelmiştir. Çoğulu “خُمُرٌ” (humurun) şeklinde gelmektedir.²¹⁷

Bu kelime “خَمَرْتُ أَنْاءَ” yani “kabın üzerini örttüm” şeklinde kullanılmaktadır.²¹⁸ Nitekim bir hadis-i şerifte; “خَمَرُوا أَنْبِيَكُمْ” “kaplarınızın üzerini örtün” anlamında bu ifade yer almaktadır.²¹⁹ Diğer bir kullanıma örnek ise “كَخَلَّ فِي خِمَارِ النَّاسِ وَ خَمَرَهُمْ”, “insan topluluğunun, kalabalığının içine girdi ve içlerinde gizlendi” şeklindedir.²²⁰

İçkinin “خَمْرٌ” (hamrun) diye adlandırılmasının nedeni insanın aklını örtmesi ve gölgelemesinden dolayıdır.²²¹ “خَمْرٌ” sözcüğü hakkında sarhoşluk veren her şeyin genel adı olduğuna, üzüm ve hurmadan elde edilen içki çeşitlerine verilen bir isim olduğuna ve pişirilmemiş olan içkinin adı olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır.²²²

Bir hadisi şerifte “*Hamr akli örten şeydir.*” buyrulmuştur. Burada hamrın yalnızca üzüm suyu ya da taze olgun hurmanın suyundan yapıldığını iddia edenlerin görüşlerinin geçersizliğine açık bir delil vardır. Sarhoşluk veren her şeyin “hamr” olduğuna dair görüş daha tutarlı bulunmaktadır.²²³

3.4.6.2. “الميسر”

“الميسر” (meysir) kumar demektir. Kumar meşakkatsiz ve yorulmaksızın kazanılan bir şey olduğu için buna kolaylık manasındaki “yüsr” kökünden türetilen “meysir” adı verilmiştir.²²⁴ Bir başka görüşe göre kumar, zenginlik sebebi olduğu için “مَيْسِرَةٌ” (meysera) ve “يَسَارٌ” (yesâr) sözcükleri ise zenginliği ifade ettiğinden dolayı servet manasına gelen “يسار” kökünden gelmiştir.²²⁵

“Meysir” kelimesi ile ifade edilen şans oyunu Araplar arasında öteden beri bilinen ve oynanan bir kumar şekli olmakla beraber hem eğlence olduğu hem de içki yanında meze olarak kullanılacak et teminine araç kılındığı için Kur’ân’da üç âyette içki ile birlikte

²¹⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, 298.

²¹⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 442.

²¹⁹ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Ferrâ’ el-Begavî, *Şerhu’s-sünne*, (Beyrût: el-Mektebetu’l-İslâmî. 1403/1983.) 11/391.

²²⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 443.

²²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/390.

²²² İsfehânî, *el-Müfredât*, 298.

²²³ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, 11/352.

²²⁴ Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsîr*, 1/118.

²²⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 411.

zikredilmiştir.²²⁶ Meysir oynamak için bir deve satın alınır, yirmi sekiz parçaya bölünür ve on adet küçük okun yedisine hisseler yazılır, üç tanesi de boş bırakılarak ağzı dar bir torbanın içine yerleştirilirdi. Oyuna katılanlar okları birer birer çekerler dolu çıkanlar hisselerini alırlar boş çıkanlar ise devenin parasını öderlerdi. Deve kesimine ve kumar oyununa hizmet edenlerle ziyafetten yararlanmak üzere kumar meclisine gelenler de devenin etinden istifade ederlerdi.²²⁷

3.4.6.3. “إِثْمٌ”

“الإِثْمُ” (ism) günah demektir.²²⁸ Sevabı geciktiren ya da yavaşlatan günah suç veya kabahat gibi fiillerin adıdır. Çoğulu “أثْمٌ” (âsâmun) şeklinde gelir. Fiil olarak ise, ism’in yani günahın, suçun ya da kabahatin içine düştü anlamında “أَثْمٌ” (esime) şeklinde kullanılır.²²⁹ İçki içmek günah sebebi olduğu için ona da “ism” denilmiştir. Arap şairlerinden de bu kelimeyi içki anlamında kullananlar olmuştur.²³⁰

Din ıstılahında; şer’an ve tab’an kaçınılması gereken, insanı sevaptan uzaklaştıran, işlendiğinde kötüleme, kınama ve cezalandırmayı gerektiren, dinen yasaklanmış olan vicdan ve kalbin rahatsız olduğu fiilleri işlemeye “ism” denmiştir.²³¹

İsm kavramı ve çeşitli türevleri Kur’ân’da pek çok yerde geçmektedir. İnsanların günah olan inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Günah işleyen kimseye de “âsim”²³² ve “esîm”²³³ denilmiştir.

Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde; “*Birr, nefsin rahatlamak huzur bulmak ya da sakinleşmek için kendisine dayandığı, itimat ettiği, güvendiği şeydir. İsm ise kalbe huzursuzluk veren şeydir.*”²³⁴ buyurmakta ve “ism” sözcüğünü yapıldığında insanın kalbine huzursuzluk veren şey, zıttı olan “birr” sözcüğün de yapıldığında kalbin huzur bulduğu şey olarak tanımlamaktadır.

²²⁶ bk. el-Bakara 2/219; el-Mâide 5/90-91.

²²⁷ Tevfik Fehd, “Meysir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 24 Ocak 2023).

²²⁸ İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 12/5.

²²⁹ İsfehâni, *el-Müfredât*, 63.

²³⁰ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, 1/118.

²³¹ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 332.

²³² Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 57.

²³³ İsfehâni, *el-Müfredât*, 111.

²³⁴ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sâhîh’u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. (Kâhire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1955), *Birr*, 14-15.

3.4.6.4. “نفع”

“نفع” (nef) sözlükte “fayda” anlamındadır. Aynı kökten türeyen bir isim olan menfaat kelimesi “fayda, hayır, insanı iyi olana ulaştırın şey” manasına gelmektedir. Çoğulu “menâfi” dir.²³⁵ Zıddı ise “ضر” (darrun) yani zarar anlamına gelen sözcüktür.²³⁶ “وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا” “Kendi kendilerine ne bir menfaate ne de bir zarara malik değildirler...”²³⁷ mealindeki âyette de bu şekilde geçmektedir. Ele aldığımız âyette ise menafi’ şeklinde kullanılmış olan bu kelimenin zıddı olarak içki ve kumarda insanları hayırdan alıkoyan bir özellik olması dolayısıyla iki defa “إِثْمٌ” (ism) kelimesi kullanılmıştır.²³⁸

3.4.6.5. “عفو”

“الْعَفْوُ” (afvün) bir şeyi almaya yönelmek, almayı istemek ya da amaçlamak demektir. Bu bağlamda “عَفَا” yani “yanındakini almak için ona yöneldi” anlamında kullanılmıştır. “عفو” (afv) ise günahattan uzaklaşmak anlamındadır.²³⁹ “عَفَوْتُ عَنْهُ”, “Ondan (yani ya kendisinden ya da suçundan kabahatinden) yüz çevirip onun suçunu günahını kabahatini izale etmeyi ortadan kaldırmayı amaçladım” şeklinde kullanılır. “عفو” (afv) sözcüğü dolayısıyla birinin işlediği suçtan kabahatten el çekmek, feragat etmek veya sorumlu tutmamak anlamına gelmektedir.

“خذ العفو...” “afvı al...”²⁴⁰ yani yönelinmesi, istenmesi, amaçlanması ve alınması kolay olanı al anlamındadır. Ayrıca bu âyetin insanları affetmek anlamında olduğu da ifade edilmiştir.²⁴¹ “الْعَفْوُ” (el-Afv) ismi de Allah Teâlâ’nın isimlerindedir.²⁴² Çok affedici ve çok bağışlayan anlamındadır.²⁴³ Ele aldığımız âyette geçen “العف” (afv) kelimesi ise ihtiyaçtan fazlası anlamında kullanılmaktadır. Allah Teâlâ, müslümanlar Hz. Peygamber’e neyi infak edeceklerini sorduklarında onlara afvı infak etmelerini yani

²³⁵ Hasan Hacak, “Menfaat”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 17 Ekim 2022).

²³⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 251.

²³⁷ el-Furkan 25/3.

²³⁸ İsfehâni, *el-Müfredât*, 63.

²³⁹ İsfehâni, *el-Müfredât*, 574.

²⁴⁰ el-Â'râf 7/199.

²⁴¹ İsfehâni, *el-Müfredât*, 574.

²⁴² İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 15/82.

²⁴³ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 152.

ihtiyaçtan artan miktarı veya bu miktardan uygun bir kısmı yoksullara ve muhtaçlara vermelerini buyurmaktadır.

3.4.7. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

İçkinin tedricen yasaklanması sürecinin başlarında inen âyetler içkiyi yasaklamaktan ziyade insanları bu konuda bilgilendirme ve yönlendirme amacı taşımaktaydı. İçki ve kumar hakkında Hz. Peygamber'e yöneltilen sorular üzerine nâzil olan bu âyette de doğrudan bir yasaklamaya gidilmeyip *"Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür."* buyurularak her ikisinin fayda ve zarar yönüyle karşılaştırmalı değerlendirmeleri yapılmaktadır.

Âyette kumar ve alkol aynı statüde değerlendirilmiştir. Bu alışkanlıklar fayda yönünden ele alındığında ticari ve ekonomik getirilerinin olması ve insanlara geçici bir zevk vermesi mümkün olabilir. Kumarda da kazanan taraf için zahirî bir fayda görülse de aslında hem kazanan hem kaybeden taraf için büyük zararlar vardır. Görünüş itibariyle insana kısa yoldan maddi anlamda çıkar sağladığı düşünülse de aslında hiç de öyle olmadığı bu âyette ifade edilmektedir. Her ikisinin de haram olmaları onların hiçbir faydasının olmamasını gerektirmemekle birlikte âyette zararlarının faydalarından çok olduğu vurgulanmaktadır. Alkol sebebiyle aklın gitmesi vücudun hastalıklara maruz kalması, kumar sebebiyle ise malın heder olması, ailelerin dolayısıyla da toplum düzeninin bozulması ve kumar oynayanlar arasında kin ve düşmanlıkların meydana gelmesi büyük bir zarardır. Bu zarar basit bir menfaatle karşılaştırıldığında bu fiillerin terkedilmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Âyetin devamında ikinci bir "yes'elûneke" ifadesinden sonra, sorulan diğer bir soruya ve cevabına yer verilmektedir. İçki ve kumarı yoksullara yardım için vasita olarak gören kimseler Hz. Peygamber'e neyi infak edeceklerini sormuşlardır. *"Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz."*

Âyette geçen "afv" kelimesi ile ne kastedildiği hakkında farklı görüşler olmakla beraber bu görüşlerden en doğru olanının kişinin kendisinden ve ailesinin nafakasından arta kalan

malı olduğu değerlendirilmektedir.²⁴⁴ Bu âyetle hedeflenen, insanlar ihtiyaç sahibi olduklarında müslümanların kendilerini sıkıntıya sokmadan ihtiyaçlarından fazlası olan mallarını ihtiyaç sahipleriyle paylaşmalarını sağlamaktır. Ayrıca mal sahiplerinin ihtiyaçlarından fazlasını biriktirme hırsı içinde olup toplum içinde ihtiyaç sahibi olan insanları görmezden gelmelerine engel olmak gerekmektedir. Müslümanların temel ihtiyaçlarından artan malın, zekat ve sadaka yoluyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması toplumda temel ihtiyaçlarını karşılayacak durumu olmayan insanlara destek olunması açısından oldukça önemlidir. Bu konu sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulması ve kişiler arasındaki bireysel ilişkilerin kuvvet bulması açısından önem arz etmektedir. Bu yönden baktığımızda âyet müslümanların sorularına şer olan davranışlardan uzaklaştırıcı ve hayra yönlendirici cevaplar vermektedir.

3.5. Bakara Sûresi 2/220. Âyet

3.5.1. Âyetin Metni ve Meali

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمَصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileyseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”²⁴⁵

3.5.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

İslam, toplum içerisinde bulunan sahipsiz kalmış, canını ve malını koruma konusunda yeterli imkanı olmayan yetimlerin korunmasını toplumsal bir görev olarak yakınlarından başlayarak tüm müslümanlar üzerine bir sorumluluk olarak yüklemiştir. Cahiliye döneminde bu durum çok farklı olup Araplar, yetimlerin mallarından istifade etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Çoğu zaman yetim kızların mallarına tamah ederek onlarla

²⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/400.

²⁴⁵ el-Bakara 1/220.

evleniyorlar veya o yetimin malı elinin altından gitmesin diye onu oğullarından biri ile evlendiriyorlardı.²⁴⁶ Bu durum neticesinde yetim vasilerinin, yetimlerin haklarını koruma konusunda hassas olmaları, onların malını yememeleri ve kendi mallarına karıştırmamaları ile ilgili âyetler nâzil olmuştur.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

*“Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”*²⁴⁷

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

*“Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur.”*²⁴⁸

Uyarı mahiyetinde olan bu âyetlerin nüzûlünden sonra müslümanlar bu konuda yetim hakkına girmekten aşırı derecede korktukları için yetimlere ve onların mallarına mesafeli davranmışlardı. İbn Abbas’dan gelen bir rivayete göre bu âyetler nâzil olunca, yanında yetim bulunan kimse, yetimin yemeğini yemeğinden, içeceğini içeceğinden ayırmaya başlamış ve bozulduğunda da atılmıştı. Bu hal onlara zor gelince içinde buldukları durumu gelip Hz. Peygamber’e anlatmışlardır. Müslümanların bu müşkül durumdan dolayı sordukları sorulara cevaben Bakara 2/220. âyet nâzil olmuştur. Böylelikle yemeklerini yeniden yetimlerle birlikte yemeye başlamışlardır.²⁴⁹ Âyet yetimin malını kendi malına katmadan, yetimin hakkını gasp etmeden müdahale edilmesini, malın korunması ve nemalanması konusunda yardımcı olunmasını yani âyette geçen tabirle “ıslah” edilmesini tavsiye etmektedir.

3.5.3. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.5.3.1. “الْيَتَامَىٰ”

²⁴⁶ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/404.

²⁴⁷ en-Nisâ, 4/10.

²⁴⁸ el-İsrâ, 17/ 34.

²⁴⁹ Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 58.

Sözlükte “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamındaki “يَتِيمٌ” (yütm) kökünden türeyen “يَتِيمٌ” (yetîm) kelimesi çeşitli nesnelere tekliğini ifade eder.²⁵⁰ Her tek kalana yetim adı verilir. Bu anlamda “دُرَّةُ يَتِيمَةٍ” denilir ki “bir incinin kendi kaynağı olan mercandan kopması” anlamına gelir. “بَيْتُ يَتِيمٍ” deyimini de “دُرَّةُ يَتِيمَةٍ” ifadesindeki mana gözetilerek söylenmiştir. Anlamı “diğer evlerden kopuk olan tek ev” demektir.²⁵¹ Bu anlamdan hareketle babası ölmüş çocuğa da yetim adı verilmiştir. “يَتِيمٌ” kelimesi çocuğun ergenlik çağına gelmeden önce babasını kaybetmesini ifade eder. Sözcüğün çoğulu “يَتَامَى” şeklinde kullanılmaktadır. “يَتِيمٌ” kelimesinin asıl manasının bir çocuğun babasını kaybetmesi olduğu ve tek başına kalma manasının buradan geldiği şeklinde ikinci bir görüş de vardır.²⁵² Babasını kaybeden küçük büyük herkese sözlük anlamı bakımından yetim denilebilirse de fıkhîta yetim henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklar hakkında kullanılır. Bir hadis-i şerifte de bulûğ çağından sonra yetimliğin kalkacağı belirtilmiştir.²⁵³

3.5.3.2. “أَعْنَتُ”

“الْعَنْتُ” şiddetli meşakkat anlamındadır.²⁵⁴ Kelime insanın meşakkate girmesini ifade etmektedir.²⁵⁵ Bağlanmış bir kemiğe bir şey isabet edip onu kırdığı zaman bu kökten gelen “عَنْتٌ” fiili kullanılır. Bağlandıktan sonra ayaklarında kırılma görülen ve bu haliyle yürümesi mümkün olmayan hayvan hakkında da bu tabir kullanılır. Tırmanılması oldukça zor olan tepecik için de aynı kökten gelen “anut” sıfatı kullanılmaktadır.²⁵⁶ Çileli ve meşakkatli olduğundan dolayı tırmanılması zor olan tepe için “أَكْمَةُ عُنُوتٍ” denmiştir.²⁵⁷

“مُعَانَنَةٌ” kelimesi de tıpkı “مُعَانَدَةٌ” gibidir; ancak “مُعَانَنَةٌ” daha mübalağalıdır. Çünkü korku ve helakin olduğu sıkıntı ve şiddet anlamında kullanılmaktadır. Bundan dolayı kişi telef olmasından korkulan bir olaya bulaştığında “عَنْتَ فُلَانٌ يَعْنتُ عَنَّا” “Falan kişi ölümcül bir sıkıntıya girdi.” denir.²⁵⁸ “عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ” “Sıkıntıya uğramanız ona zor gelir.”²⁵⁹

²⁵⁰ Abdüsselam Arı, “Yetim”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 09 Mayıs 2021).

²⁵¹ İsfahânî, el-*Müfredât*, 889.

²⁵² İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 12/645-646.

²⁵³ Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 9.

²⁵⁴ Muhammed Murtazâ Hüseyinî ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc (Kuveyt: Matbaatu Hükümeti Kuveyt, 1385/1965) 5/12.

²⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 2/61.

²⁵⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/453.

²⁵⁷ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/406.

²⁵⁸ İsfahânî, el-*Müfredât*, 589.

²⁵⁹ Tevbe 9/128.

âyetinde geçen “عَنْتَ” kelimesi de bu anlamı taşımaktadır. Rivayetlere göre bu kelimenin asıl manası işi zorlaştırmak demektir. Araplar bu kelimeyi kullandıklarında karşı tarafa işi zorlaştırıp ağırlaştırmak ve yerine getirilmesi zor olan işleri yerine getirmek zorunda bırakmak halini kastederler. Daha sonra bu kelime helak anlamında da nakledilmiştir.²⁶⁰

3.5.4. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Âyetin başında yer alan “dünyada ve ahirette...” ifadesi önceki âyetle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Yani Allah kişinin dünya ve ahiret hakkında düşünmesi için âyetlerini öyle açıklıyor ki bu sayede insanın en çok ve sürekli menfaati olanı tercih ederek en doğru şekilde karar verebilmesi mümkün olabilsin.

Cahiliye döneminde hem yetimler hem de ailelerinden kalan malları gerektiği gibi korunmuyor, onlar üzerinde hak sahibi olduğunu iddia eden kişiler tarafından malları insafsızca gasp edilebiliyordu. Bu nedenle İslamiyet yetimlere iyi davranılmasını emretmiş ve kötü niyetli kişiler âyetlerle uyarılmıştır. Yapılan uyarılar üzerine iyi niyetli olanlar da yetimlere ve mallarına karşı aşırı derecede temkinli davrandıkları için bu durum yetimlerin aleyhine olmuştur. Yetimlerin ve mallarının korunması konusunda yaşanan problemler neticesinde müslümanlar durumu Hz. Peygamber’e bildirmişler ve bu konuda hüküm istemişlerdir.

Konu hakkında nâzil olan âyette “Sana yetimleri soruyorlar. De ki; onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir.” buyurulmuş ve konuyla ilgili olarak öncesinde nâzil olan âyetler üzerine temkinli davranan ashâb, yetimi ve malını koruma konusunda teşvik edilmiştir. Müslümanların yetimin malını kendi malına katmadan, hakkını gasp etmeden malın korunması ve nemalanması konusunda yetime yardımcı olmaları yani âyette geçen tabirle durumlarının “ıslah” edilmesi amacıyla destek olmaları tavsiye edilmiştir.

Âyette yer alan “خَيْرٌ” kelimesinin manası hakkında iki ayrı görüş bulunmaktadır. Bu ifadenin öncelikle yetimin bakımını üzerine alan kimsenin durumu ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde kişi için yetimin bakımını üstlenmek, yetimin hakkı hususunda kusurlu davranmasından daha hayırlıdır. Ancak bu ifade aynı zamanda yetimin durumu ile de ilgili olup bu iş onun kendi halinin ve malının ıslahını

²⁶⁰ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/453.

temin edeceği için yetim hakkında da daha hayırlıdır. Buna göre hayır kelimesinin yetimin ve velisinin bütün işleriyle alakalı bir tabir olması muhtemeldir.²⁶¹

Âyetin devamında “*Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir.*” buyurulmuş samimi bir niyetle onları sahiplenip kardeşçe yaklaşılması hususunda müslümanlar teşvik edilmiştir. “*Allah düzeltenle bozanı bilir.*” ifadesiyle yetimlerle bir arada yaşayanların niyetlerinin malı koruyup kollamak mı yoksa çıkar sağlamak mı olduğunu Allah Teâlâ'nın en iyi şekilde bileceği belirtilmektedir. Bu nedenle kişinin niyetinin hayır olması şartıyla yetime ve malına sahip çıkmasında onların maslahatı dahilinde malı üzerinde tasarrufta bulunmasında bir sakınca yoktur. Hatta bu durum yetim hakkına girmemek korkusuyla onları korumasız bırakıp malını telef olmasına neden olmaktan daha hayırlı bir tercih olacaktır.

“*Eğer Allah dileseydi sizi zor durumda bırakırdı.*” âyetinde ise zor durumda bırakırdı ifadesini müfessirler farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Bu konuda Abdullah b. Abbas'tan gelen iki görüş rivayet edilmektedir. Birincisi; “Eğer Allah dileseydi sizi zorluğa koşar ve sıkıntıya düşürürdü ama o kolaylaştırdı. İçinizden zengin olanların yetimlerin mallarını yemekten çekinmelerini, fakir olanların ise meşru surette yiyebileceklerini bildirdi.”²⁶² İkinci görüşe göre ise bu âyetin izahı; “Eğer Allah dileseydi yetimlerin mallarından size geçenler yüzünden sizi helak ederdi.” şeklindedir.²⁶³ Fahrettin Râzî ise âyeti “Şu halde Allah'tan sakının ve ıslah etmek dışında bir arayışa girmeyin. Allah dileseydi sizi mutlaka zahmete, meşakkate ve zora sokardı. Onlara müdahaleyi size serbest kılmazdı.” şeklinde değerlendirmektedir.²⁶⁴

Âyetten de anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ herhangi bir menfaat gözetmeksizin yetimin bizzat kendisinin ve malının ıslahına teşvik etmiş, onun en uygun şekilde korunması ve sahip çıkılması konusunda müslümanları yönlendirmiştir. Kendilerine yetim emanet edilen kişilerin çekinme noktasında aşırıya gitmeden ilahi maksada en uygun şekilde yetime sahip çıkması ve yetimin malı için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.

²⁶¹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/405.

²⁶² en-Nisâ 4/6.

²⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/409.

²⁶⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/406.

3.6. Bakara Sûresi 2/222. Âyet

3.6.1. Âyetin Metni ve Meali

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ
مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

“Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”²⁶⁵

3.6.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Âyet kadınların özel halleri ile ilgili müslümanların Hz. Peygamber’e yönelttiği sorular üzerine Medine’de nâzil olmuştur. Müslümanlar, gerek diğer din mensuplarının farklı uygulamaları gerekse cahiliye döneminde uygulanan farklı örf ve adetlerden etkilenecek konu hakkında doğru bilgi arayışı içine düşmüşlerdir. Zira yahudi ve mecusiler özel günlerinde kadınlardan son derece uzak duruyorlarken hristiyanlar bu durumu önemsemeden kadınlara rahatlıkla yaklaşıyorlardı. Cahiliye döneminde ise insanlar, kadın hayızlı olduğu zaman kadınlarla aynı sofraya oturmuyorlar, verdiği şeyleri içmiyorlar, onunla aynı yatakta yatmıyorlar, yahudi ve mecusilerin yaptığı gibi aynı çatı altında barınmıyorlardı.²⁶⁶ Bu uygulama farklılıklarından kaynaklı olarak Medineli müslümanların Hz. Peygamber’e hayızlı kadınlara nasıl davranmaları gerektiği hakkında yönelttikleri sorular üzerine incelediğimiz âyet nâzil olmuştur.

Sorunun Hz. Peygamber’e sorulma sebebiyle ilgili rivayetler şu şekildedir: Katâde’ye göre sahâbîlerin bu soruyu Rasûlullah’tan sormalarının sebebi bu âyet inmeden önce insanların âdet gören hanımlarıyla âdet halindeyken aynı evde kalmamaları ve onlarla birlikte yiyip içmemelidir.²⁶⁷ Enes b. Malik’den gelen diğer bir rivayette ise “Yahudiler, içlerinde bir kadın hayızlı olduğu zaman onu evden çıkarır, onunla beraber yiyip içmez

²⁶⁵ el-Bakara 1/222.

²⁶⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 6/414.

²⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 2/416.

ve onunla beraber bulunmazlardı.”²⁶⁸ Rivayetlerden de anlaşıldığı üzere farklı uygulamalar nedeniyle durum Rasûlullah’a arz edildiği zaman bu âyetin nâzil olmasıyla Allah Teâlâ bildirmiş oldu ki âdetli olan kadınların hayız hallerinde onlarla sadece cinsel ilişki yasaklanmaktadır. Yani onlarla birlikte oturup kalkmakta ve yiyip içmekte herhangi bir sakınca yoktur.²⁶⁹

Âyetin nüzûlü ile beraber Hz. Peygamber ashâbına cevaben; “*Cinsî münasebet dışında hayızlı kadınlarla dilediğiniz her şeyi yapın.*”²⁷⁰ buyurmuştur. Böylelikle kadın hayız halinde iken ona yaklaşmaktan kastın kadından sadece cinsel ilişki olarak uzak durmak olduğu ve bu uzaklaşmanın fiziksel olarak kadını eşinden, ailesinden, evinden ve sofrasından uzaklaştırmak anlamına gelmediği anlaşılmış olmuştur. Hatta bu durumdan haberdar olan yahudilerin: “Bu adam bize muhalif davranmadığı hiçbir mesele bırakmıyor.”²⁷¹ dedikleri kaynaklarda yer almaktadır.

3.6.3. Belâgat Özellikleri

Ele aldığımız âyet belâgat yönüyle incelendiğinde edebi sanatlardan biri olan teşbih sanatı âyette yer almaktadır. Teşbih; bir amaçtan dolayı, bir edat yardımıyla, bir şeyin veya birçok şeyin, bir veya daha fazla özellikte başka bir şeyle ortak olduğunu açıklamak demektir.²⁷² Teşbihin farklı çeşitleri olmakla beraber âyette yer alan “قُلْ هُوَ أَدَّى”, “*de ki o ezâdır...*” ifadesinde teşbih-i belîğ bulunmaktadır. Zira benzetme edatı ile benzetme yönü gizlenmiş, böylece belîğ olmuştur. Bunun aslı “الحَيْضُ شَيْءٌ مُسْتَقْدَرٌ كَالْأَدْيِ”, “Hayız eziyet veren şeyler gibi pis sayılan bir haldir.” şeklinde olup mübalağa ifade etmek için hazf edilmiştir. Bu durum Arapların “علي اسد” “Ali aslandır.” şeklindeki teşbihlerine karşılık gelmektedir. Âyette olduğu gibi bu cümlede de edat ve vechu’ş-şebeh hazfedilmiştir.²⁷³

Âyetin devamında ise kinaye örnekleri yer almaktadır. Kinaye söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lazımi mananın anlatıldığı kelime veya terkip anlamına gelmektedir.²⁷⁴ “لا تقربوهن”, “*kadınlarınıza yaklaşmayın...*” ifadesinde onlara

²⁶⁸ Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 60.

²⁶⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân* 2/416.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/356.

²⁷¹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/414.

²⁷² Cârîm - Emîn, *el-Belâgat'ül-Vâdiha*, 52.

²⁷³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, 1/120.

²⁷⁴ İsmail Durmuş, “Kinaye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 26 Ekim2022).

yaklaşmayın derken kastedilen mana cimadan kinaye olup hayız süresince onlarla cima etmeyin anlamına gelmektedir. Âyette ve devamında yer alan ifadelerden “فاعتزلوا النساء” “kadınlardan uzak durun...”, “من حيث امركم الله”, “Allah’ın emrettiği yerden...” ve “نتم فأتوا حرثكم أني ش” “tarlanıza dilediğiniz gibi varın...” cümleleri ince kinayeler ve hoş ta’rizlerdir.²⁷⁵ Allah Teâlâ’nın yüce kelimasında bulunan bu ve benzeri âyetler edebi ifadelerin en güzel örneklerindedir.

3.6.4. Siyak-Sibak Münasebeti

وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا مَؤْمِنَةً حَيْرٍ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا
وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَا أُعْجَبُكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِأَذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir cariye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektiğe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar.”²⁷⁶

Ele aldığımız âyette eşler arası özel durumlar ele alınırken öncesinde gelen 221. âyette öncelikle bir müslümanın evliliğinin kimlerle hangi şartlarda gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Âyet hicretten sonra gizli bir görevle Mekke’ye gönderilen Ebu Mersed’in başından geçen bir olay üzerine nâzil olmuştur. Ebu Mersed müslüman olmadan önce Mekke’de yaşarken Anak isimli bir kadını dost edinmiştir. Görevli olarak Mekke’ye geldiğinde kadın onu görüp beraber olmaya çağırmıştır. Ebu Mersed “İslam bana bunu yasakladı.” deyince kadın “Beni eş olarak al.” demiştir. Ancak son derece güzel olan bu kadının müşrik, kendisinin ise müslüman olmasından dolayı Ebu Mersed “Rasûlullah’tan izin almadan bunu yapamam.” cevabını vermiştir. Medine’ye dönünce bu durumu Hz. Peygamber’e sorduğunda Bakara 2/221. âyet nâzil olmuş ve kadının putperest olması dolayısıyla kendisine evlenme izni verilmemiştir.²⁷⁷ Bu âyet müşrik

²⁷⁵ Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/266.

²⁷⁶ el-Bakara 2/221.

²⁷⁷ Kâdî, Esbâbü’n-Nüzûl, 59.

kadınlarla ve erkeklerle müslümanların evlenmelerinin caiz olmadığını açık ve kesin bir şekilde ifade etmektedir.

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayette ise âyet Abdullah b. Revaha hakkında nâzil olmuştur. Siyahi kadın bir kölesi olan Abdullah b. Revaha bir gün kızarak ona tokat atmış sonra yaptığından pişman olarak Hz. Peygamber'in huzuruna gelip ona durumu anlatmıştır. Hz. Peygamber ona: "Ey Abdullah! Bu köle neyin nesidir?" buyurduğunda Abdullah b. Revaha cevaben: "Allah'tan başka ilah olmadığına ve senin Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna tanıklık eder, güzelce abdest alıp namazını kılar, orucunu tutar." demiştir. Hz. Peygamber: "Ey Abdullah! O halde o, mümin bir kadındır." buyurmuştur. Abdullah b. Revaha bunun üzerine; "Seni hakla gönderene yemin ederim ki onu azat edip onunla evleneceğim." demiş ve dediğini de yapmıştır. Ancak bazı müslümanlar cahiliye döneminden gelen bir etkiyle soya sopa önem verdiklerinden ve müşriklerden kız alıp kız vermeyi sürdürmek istediklerinden dolayı onun bu hareketini kınayarak "O bir cariye ile mi evleniyor?" demişlerdir. Bu durum üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurmuştur."²⁷⁸

Âyette üstünlüğü soy, sop, güzellik, renk, dil, servet gibi unsurların teşkil etmediği ve üstünlüğü belirleyen en önemli şartın iman ve takva olduğu vurgulanmıştır. Evlilik konusunda da öncelikli tercihin imanlı bir eş seçimi olmasına ve bu seçim konusunda insanın dünyevi çıkar ve menfaatlara hitap eden duygularla hareket etmemesi gerektiğine işaret edilmiştir. Doğru bir eş seçimi tavsiyesinin ardından bir sonraki âyetle eşler arası ilişkinin sınırları belirlenmiş ve bu konuda da sahâbenin zihnindeki soru işaretleri giderilmiştir. Devamında gelen 223. âyette ise;

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَلَاقَةٌ بِرَبِّشِرِ الْمُؤْمِنِينَ

*"Kadınlar sizin ekenegindir; ekeneginize nasıl isterseniz öyle yaklaşın. Kendiniz için de önceden hazırlık yapın. Allah'tan sakının ve bilin ki O'na kavuşacaksınız. Müminleri müjdele."*²⁷⁹ buyrulmaktadır.

Âyetin nuzül sebebiyle ilgili olarak Hz. Câbir'den rivayet edildiğine göre; Yahudiler: "Bir erkek kadının fercine arkadan yaklaşacak olursa çocuk şaşı doğar." diyorlardı. Bu

²⁷⁸ Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 59; Vâhidî, 39.

²⁷⁹ el-Bakara 2/223.

söylemler üzerine âyetin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.”²⁸⁰ Âyette geçen “*Kadınlar sizin tarlanızdır...*” ifadesi üreme hadisesinde kadının taşıdığı rolün önemine binaen yapılan bir benzetmedir. Bu benzetmeyle hayatın ve neslin devamı için eşler arası ilişkinin helal dairesi çerçevesinde istenildiği şekilde olabileceği ifade edilmiştir. Bu durum İslam’ın bozulmamış insan fitratına uygun olanı emrettiğini ve neslin devamlılığına verdiği önemi göstermektedir.

3.6.5. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.6.5.1. “المَحِيضُ”

“المَحِيضُ” (hayz) kelimesi “akmak” manasındadır. “حاض السيل وفاض” “Sel aktı ve taşı” anlamında kullanılır. Ezherî, havuza “الحوض” denilmesinin sebebinin de bu olduğunu söylemiştir. Çünkü su, havuza akmaktadır. Arapların aynı cinsten oldukları için vav harfini yâ harfinin yerine; yâ harfini de vâv harfinin yerine kullandıkları bilinmektedir.²⁸¹

“المَحِيضُ” (mahîz) kelimesi hayız manasında mastardır.²⁸² Âyette kullanılan şekliyle “mahîz” kelimesinin zaman ve mekan ifade ettiği de söylenmektedir. Pek çok müfessir bu lafızla âyette hayız anlamının kastedildiğini iddia etmişlerse de Fahrettîn Râzî’ye göre, durum farklıdır. Ona göre eğer “المَحِيضُ” lafzıyla hayzın kendisi kastedilmiş olsaydı, o zaman Allah Teâlâ’nın emrinin manası, “Kadınları hayız zamanı terk edin.” olurdu. Böylece de âyetin zahirinden kadının avret yerinin dışında kalan yerlerden faydalanmaya mani olacak bir anlam ortaya çıkmış olurdu. Ama “المَحِيضُ” kelimesini, hayzın mekanı manasında aldığımızda âyetin manası, “Hayız mahalli hususunda kadınları terk edin.” anlamında yani “Kadınların hayız mahallinden uzak durun.” şeklindedir.²⁸³ Bu şekilde kastedilen asıl maksada uygun bir anlam ortaya çıkmış olmaktadır.

²⁸⁰ Müslim, “Talâk”, 7; Ebu Dâvud, “Nikâh”, 45.

²⁸¹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/415.

²⁸² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 380.

²⁸³ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 6/415.

3.6.5.2. “أذى”

“أذى” (ezâ) kelimesi bir canlının nefesine, cismine ya da kişinin kazancına, servetine ilişen dünyevi ya da uhrevi zarar anlamına gelmektedir.²⁸⁴ Zebîdî, “ezâ” kelimesinin “küçük çaplı kötülük” manasına geldiğini, bundan daha fazlasına “zarar” denildiğini kaydeder.²⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de “ezâ” kelimesi türevleriyle birlikte yirmi dört âyette geçmektedir. Bu âyetlerin bir kısmında “ezâ”, maddi ve bedeni sıkıntı, acı veya buna sebep olan şeyi ifade ederken bir kısmında da manevi ve ruhî sıkıntı, acı, üzüntü, incinme veya bunlara sebep olan etkenleri ifade edecek şekilde kullanılmıştır.²⁸⁶ Buna göre kadınların hayız hali maddi bir ezâdır. Müfessirler buradaki ezâyı “tikinti veren şey” olarak anlamışlardır.²⁸⁷ Fahreddin Râzî’ye göre ise hayız halinde ezâ sayılan şey bu durumda iken akan kandır. Bu kan dışarı atılmaması halinde vücuda zarar vereceği için ezâ diye adlandırılmıştır.²⁸⁸

3.6.5.3. “طهر”

“طهر/الطهر” Hayzın zıddı olup kadının hayızdan temizlenmesi anlamındadır.²⁸⁹ Necasetin de zıddı olan bu kelime kadının temizlenmesi anlamında “طَهَّرَتِ الْمَرْأَةَ” şeklinde kullanılır. Kelime hayzın kesilmesi ve temizliğin kendisi olarak iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. “فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ”²⁹⁰ “Eğer cünüp olursanız temizlenin.”²⁹⁰ “وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا”²⁹¹ “Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.”²⁹¹ Âyetlerde geçen ifadelerden de anlaşıldığı üzere taharet yani temizlik iki kısma ayrılır. Birincisi cismin yani bedenın temizliği, ikincisi ise nefsin temizliğidir. Genel olarak Kur’ân-ı Kerîm’de temizlikle ilgili âyetlerde bu iki konuya değinilmiştir.²⁹² Ele aldığımız âyette ise “يَطْهَرُونَ, تَطَهَّرُونَ” şeklinde iki farklı lafzın kullanılması kadınların âdetten kesilip temizlenmelerine delalet etmektedir.

²⁸⁴ İsfehânî, el-Müfredât, 72.

²⁸⁵ Zebîdî, Tâcü’l-Arûs, 37/59.

²⁸⁶ Mustafa Çağrııcı, “Ezâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 08 Mayıs 2021).

²⁸⁷ Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/265; Râzî, et-Tefsîrü’l-Kebîr 6/415.

²⁸⁸ Râzî, et-Tefsîrü’l-Kebîr, 6/415-416.

²⁸⁹ İbn Manzûr, Lisân’ül-Arab, 4/504.

²⁹⁰ el-Mâide 5/6.

²⁹¹ et-Tevbe 9/108.

²⁹² İsfehânî, el-Müfredât, 525.

3.6.6. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Âyet Medine'de yaşayan müslümanların, diğer din mensuplarının kadınların âdet dönemleri ile ilgili farklı uygulamaları hakkında Hz. Peygamber'e sordukları sorular üzerine nâzil olmuştur. Yahudiler âdet dönemlerinde kadınları pis sayarlar onlara yaklaşmazlar, aynı evde kalmaz, aynı sofrada oturup yemek yemezler, su içmezlerdi. Hristiyanlar kadınlarla cinsel ilişkide bulunup onların âdet görmelerine aldırış etmezlerken, yahudiler her hususta onlardan uzak durmaktaydı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki durum arasında orta yolu emretmiş ve bu âyet ile kadınlarla ilgili yanlış uygulamaları kaldırarak onlarla ilişki dışında her şeyin yapılabileceğini beyan etmiştir.

Âyetin devamında gelen "ezâ" kelimesi incelediğimiz üzere kişiye sıkıntı veren şey manasındadır. Bu dönemde vücutta olan değişiklikler nedeniyle vücudun dengesi değişmekte kadının fizyolojisinin yanı sıra psikolojisi de etkilenmektedir. Bu yüzden bu süreçte yaşanacak olan ilişkinin hem erkek hem de kadın için çeşitli rahatsızlıklara ve sıkıntılara sebep olması, genel olarak bu durumdan rahatsız olmaları ve tiksinti duymaları ihtimali bulunmaktadır. Hem böyle bir zarara meydan verilmemesi hem de Allah Teâlâ'nın buyruğuna uyarak iradenin terbiye edilmesi için âdet gören kadın ile cinsel ilişki haram kılınmış bunun dışında kalan eşler arası tüm ilişkiler serbest bırakılmıştır.

Âyette geçen ve temizleninceye kadar diye tercüme edilen "حتي يطهرن" ifadesindeki "يطهرن" kelimesi kâriiler tarafından iki farklı şekilde okunmuştur. Bazı kâriiler "يَطْهَرْنَ" şeklinde hâ harfini zamme hareke ile okumuşlar manasının da âdetten temizlenmelerine kadar demek olduğunu söylemişlerdir. Bu kıraate göre âyet sizler âdet gören hanımlarına hayzı kesilip temizlenmelerine kadar yaklaşmayın manasındadır.

Diğer kariler ise "حتي يَطَّهَّرْنَ" şeklinde ط ve ٠ harfini şeddeli olarak fetha hareke ile okumuşlar ve manasının kendilerini temizleyinceye kadar demek olduğunu söylemişlerdir. Taberî de bu kıraat şeklini tercih etmiştir.²⁹³ Ancak bu kanaatte olan alimler âdet gören kadınların kendilerini temizlemelerinden maksadın ne olduğu hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Alimlerin bir kısmı kadının sadece âdet gördüğü avret mahallini temizlemesinin eşine helal olması için yeterli görmüşlerdir. Ebu

²⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/421.

Hanife, hayzın ekseri müddetinde kanın kesilmesinin ardından kadın yıkanmasa dahi, hayzın minimum sınırları içerisinde ise kadın yıkanınca veya üzerinden bir namaz vakti geçince kocasının onunla ilişkiye girebileceği görüşündedir. Şafi ise hem kanın kesilmesi hem de gusül olmak üzere iki temizliği birleştirmedikçe kocasıyla ilişkiye giremeyeceği görüşündedir. Âyetin zahiri manası bu olup iyice temizledikleri vakit ifadesi de bunu desteklemektedir.²⁹⁴ Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü temizlenmekten kastın namaz için temizlenmek olduğu ve hayız kesildikten sonra gusletmeden namaz kılınamayacağı için bu temizlenmenin gusletmekle gerçekleşeceği kanaati ortaya çıkmaktadır.²⁹⁵

“Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın..” ifadesi hayız dönemi dışında olursa dahi kişinin eşine sadece izin verilen şekilde yaklaşması ve haram olandan sakınması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca burada zarif ve latif bir ifade tarzı bulunmaktadır. Müminlerin bunları öğrenmeleri, bu örnek ifadelerle edeplenmeleri, konuşma ve yazışmalarında bu incelikle kendilerini ifade etmeleri gerekmektedir. Kur’ân ahlakıyla ahlaklanmak, İslam’ı en güzel şekilde temsil etmek müslümanın üslubunun güzelliği ile mümkün olacaktır.

Âyet “Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.” buyurularak sona ermektedir. “Tevvabin” ve “mütetahhirîn” kelimeleri ile maddi ve manevi temizliğin önemi vurgulanmaktadır. Zira âyette geçen “tevvabîn” kelimesi günahlardan temizlenmeyi “mütetahhirîn” kelimesi ise daha çok su ile yapılan maddi temizlikleri ifade etmektedir.²⁹⁶ “Temizlenenler” ifadesinden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı alimler su ile temizlenenler yani hadesten ve necasetten arınanlar anlamında değerlendirirken, bazıları helal olanı tercih edip haramdan uzak duranlar, bazıları da günah işledikten sonra tövbe edip tekrar böyle bir günaha dönmekten sakınanlar şeklinde değerlendirmişlerdir.²⁹⁷ Âyetin bu ifade ile sona ermesi İslam’ın maddi ve manevi temizliğe ne denli önem verdiğini göstermektedir.

²⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1, 266.

²⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 2/423.

²⁹⁶ Akpınar, *Sana Soruyorlar*, 61.

²⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/467.

3.7. Mâide Sûresi 5/4. Âyet

Mâide sûresi Medine’de nâzil olmuştur. Mushafta 5. sırada yer almaktadır. İniş sırasına göre ise 112. sûredir.²⁹⁸ Sûre 120 âyet olup 112-115. âyetlerinde Hz. İsa’nın gökten bir yemek sofrası indirilmesi için dua etmesinden bahsedildiğinden dolayı bu ismi almıştır.²⁹⁹

Sûrenin içeriğinde helal ve haram olan yiyecekler, avlanma ile ilgili hükümler, Ehl-i Kitap’ın kestiklerini yemenin ve Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmenin caiz olması hakkında ki bilgiler, gusül, abdest, teyemmüm, temizlik ve hac konuları ile ilgili hükümler, yemin kefareti, vasiyet, içki ve kumar yasağı gibi dini ve hukuki konular yer almaktadır.

Ayrıca sûre Hz. Adem’in iki oğlu, Hz. Musa ve Hz. İsa ile ilgili kıssaları da içermektedir. Hz. Peygamber’in vefatından 82 gün önce veda haccında nâzil olan ve vahyin tamamlandığını gösteren “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.*”³⁰⁰ mealindeki âyet de bu sûrededir. Hz. Âişe sûrenin en son indirilen sûre olduğunu söylemiş ve “Bu sûredeki helalleri helal, haramları haram biliniz.” buyurmuştur.³⁰¹

3.7.1. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلَّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Sana, kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır.” Yırtıcı hayvanlardan olup Allah’ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin; (hayvanı ava salarken besmele çekerek) üzerine Allah’ın adını da anın. Allah’tan korkun, şüphesiz Allah’ın hesabı pek çabuktur.”³⁰²

²⁹⁸ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîr’ul-Hadîs*, (Beyrut, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1461/2000).

²⁹⁹ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Mâide Sûresi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 04 Şubat 2023).

³⁰⁰ el-Mâide 5/3.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/353.

³⁰² el-Mâide 5/4.

3.7.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Mü'minler ilahi vahye muhatap olduktan sonra uygun olmayan bir davranış sergilemekten çekinmiş ve İslamiyet'i tam anlamıyla yaşayabilmek için kendilerine nelerin helal, nelerin haram kılındığını öğrenmek amacıyla Hz. Peygamber'e sorular yöneltmişlerdir. Âyet bu sorular üzerine Medine'de nâzil olmuştur.

Âyetin nüzûl sebebi hakkında farklı rivayetler bulunmakla beraber bir rivayete göre Tâay kabilesinden olan Adiy b. Hâtim ile Zeyd b. el-Muhelhil isminde iki kişi Allah Rasûlü'ne gelip: “Yâ Rasûlullah! Biz köpeklerle ve kuşlarla avlanan bir topluluğuz. Zerîh kabilesinin av köpekleri; inekleri, eşekleri ve kelerleri avlayıp öldürmektedir. Allah bize ölü etini haram kıldı. Biz ne yiyeceğiz?” dediğinde bu âyetin nâzil olduğu kaynaklarda yer almaktadır.³⁰³

3.7.3. Siyak-Sibak Münasebeti

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَالْحُمُّ الْخَنِزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَنْسَى الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininize karşı (mücadelede) ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”³⁰⁴

³⁰³Celâleddin es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir, *ed-Dürri 'l-Mensûr fi't-Tefsîr bil-Me'sûr* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013), 5/180.

³⁰⁴ el-Mâide 5/3.

Allah Teâlâ Mâide sûresinin ilk âyetlerinde müslümanlara ihramlı buldukları sırada avlanmayı helal saymamaları şartıyla “En’âm” denen hayvanlardan faydalanmayı helal kılmıştır. Helal kılınan hayvanların dışında kalan yani yenmesi haram olan şeyler ise üçüncü âyette açıklanmıştır. Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla yırtıcıların yediği hayvanlar, dikilitaşlar adına boğazlanmış hayvanlar, fal oklarıyla paylaşılanlar bu âyetle haram kılınmıştır. Bozulmamış insan fitratı açısından da yenilmesi hoş olmayan bu şeyleri yemek ise Allah yolundan sapmak anlamında değerlendirilmiştir.

Âyette bu emir ve yasaklarla dinin tamamlandığı, kafirlerden korkup çekinilecek bir durumun kalmadığı ve sadece Allah Teâlâ’dan korkulması gerektiğine yer verilmiştir. Âyette açlık çekip çaresizlik içinde kalan müslümanların haram olan bu yiyeceklerden hayatta kalacak ve sınırı aşmayacak şekilde tüketebileceği belirtilerek böyle bir durumda Allah Teâlâ’nın çok bağışlayıcı ve esirgeyici olduğu ifade edilmiştir.

Sûrenin dördüncü âyetinde ise müslümanlara iyi ve temiz şeylerin helal kılındığı vurgulanmış ayrıca avlanacak olan kişinin besmele çekmesi gerektiği belirtilerek Allah’a karşı gelmekten sakınmak hususunda müslümanlar uyarılmıştır.

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَالٌ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَالٌ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.”³⁰⁵

Konu olarak kendinden önceki âyetlerin devamı niteliğinde olan beşinci âyette de iyi ve temiz olan şeylerin helal kılındığı tekrar ifade edilerek vurgulanmıştır. Yiyecekler

³⁰⁵ el-Mâide 5/5.

hakkında dikkat edilmesi gereken helal ve haramlar detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra müslüman olan her bireyi ilgilendiren nikah konusunda da sınırlar belirlenmiş, gayri meşru ve gizli olan her türlü beraberlik yasaklanmıştır. İffetli olan müslüman ve Ehl-i Kitap olan kadınlarla nikah kıymak ve mehirlerini vermek şartıyla beraberlik helal kılınmıştır. Bu ilahi hükümlerin tamamı âyetin sonunda imanla ilişkilendirilmiştir. Zira ilahi hükümlere uygun yaşamak doğrudan doğruya iman ile alakalı bir durum olup imanın varlığının delilidir.

3.7.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.7.4.1. “الجوارح”

“جَرَحَ” fiili bir silahla birşey üzerinde iz bıraktı, onu yaraladı anlamındadır.³⁰⁶ “جَرَحَهُ” şeklinde kullanılır. Fiilin mastarı “جَرَحٌ” ism-i mefulü “جَرِيحٌ” ve “مَجْرُوحٌ” şeklinde gelir.³⁰⁷ Kelime aynı sûrenin 45. âyetinde “وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ” yani “yaralamalarda da kısas vardır.” anlamında yer almaktadır. Av için kullanılan kuşlar, yırtıcı hayvanlar ve köpekler de “جَارِحَةٌ” (cârihatün) olarak isimlendirilir. Kelimenin çoğulu “جَوَارِحٌ” (cevârihun) şeklinde gelmektedir. Böyle adlandırılmalarının nedeni avladıkları hayvanı yaralamalarıdır.³⁰⁸ Ele aldığımız âyette de “جَوَارِحٌ” kelimesi bu anlamda kullanılmakta olup yırtıcı hayvan ve kuşlardan av için yetiştirilmiş olanlar kastedilmektedir.³⁰⁹

3.7.4.2. “مكلبين”

“الْكَلْبُ” (kelb) kelimesi yırtıcı olan, insan veya hayvanı ısırın ve parçalayan köpek, aslan, kaplan, kurt gibi canlılar manasındadır. Bir hadis-i şerifte “كَلْبٌ” kelimesi aslan için kullanılmıştır. Utbe b. Ebu Leheb hakkında Hz. Peygamber “Allah’ım köpeklerinden bir köpeği ona musallat eyle.” buyurmuştur.³¹⁰ Sonradan kelimenin köpek için kullanımı yaygınlaşmıştır.³¹¹ Kelimenin tekili “كَلْبَةٌ” çoğulu “كَلْبٌ” ve “كَلَابٌ” şeklindedir. “كَلْبٌ”

³⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisân ’ül-Arab*, 2/422.

³⁰⁷ İsfehâni, *el-Müfredât*, 191.

³⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisân ’ül-Arab*, 2/423.

³⁰⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 2/537.

³¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 594.

³¹¹ *Kâmusü ’l-Muhît*, 1/648.

sözcüğü hırs ve tamah etmek anlamında da kullanılır. Bu yönüyle “كَلْبٌ كَلْبٌ” insanların etlerini yemekten dolayı kendisinde deliliğe benzeri bir şeyin tuttuğu, kudurmuş, kuduz olmuş köpek anlamında kullanılmaktadır.³¹² “الْكَلْبُ / الْمُكَلَّبُ” (kellâb/mükellîb) ise bu canlılara avlanmayı öğreten kişi demektir.³¹³ Bu kişi hayvan eğitimi alanındaki sahip olduğu hüneri, bunun yollarını ve usulünü bilmesi sayesinde av hayvanları eğiticisi olmakta ve onların avlarını sahipleri adına tutmalarını öğretmektedir. Kelimenin “kelb” kelimesinden türetilmiş olması eğitimin en fazla köpek cinsi üzerinde gerçekleşmesi ve avcı hayvanların daha çok köpek cinsinden olması ya da yırtıcı hayvanlara genel olarak av köpeği denilmesi sebebiyledir.³¹⁴

3.7.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Mâide 5/3. âyette yenmesi haram olan hayvanlar anlatıldıktan sonra özellikle yırtıcıların parçaladığı hayvanlar hakkında bazı müslümanlar tereddüt yaşamış ve av için yetiştirdikleri av hayvanlarının avladıklarının bu kapsama girip girmediğini Hz. Peygamber’e sormuşlardır. Bunun üzerine nâzil olan âyette yer alan temiz ve iyi olanlar diye tercüme edilen “tayyibât” kelimesi, iyi, hoş, güzel, lezzetli, tatlı, saf veya temiz olan şey anlamına gelen “tayyibe” kelimesinin çoğuludur.³¹⁵ Allah Teâlâ bu âyette haram olduğu özellikle belirtilmemiş olan helal, temiz ve iyi olan her şeyi yemenin helal olduğunu bildirmektedir. Buradan işaretle temiz olmayan, iğrenç ve necis olan her türlü yiyecek ise haram kılınmıştır.

“Yırtıcı hayvanlardan olup Allah’ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların...” âyetinde yer alan avlanmak için eğitilen avcı hayvanların çeşitliliği hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır.³¹⁶ Bu hayvanlar köpek, pars, kaplan gibi bir tür olabileceği gibi kartal, atmaca, doğan, şahin gibi bir kuş türü de olabilmektedir.³¹⁷ İslam alimlerinin çoğunluğuna göre; kuşlarla yakalanan av ile av köpekleriyle yakalanan av arasında bir fark yoktur. Çünkü kuşlar, tıpkı av köpekleri gibi avı pençeleriyle yakalayarak avlarlar. Dört mezhep imamının görüşü de bu yöndedir.

³¹² İsfehâni, *el-Müfredât*, 720-721.

³¹³ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 42.

³¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 594.

³¹⁵ İsfehâni, *el-Müfredât*, 567.

³¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/99.

³¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/594.

Âyette “*Eğiterek avcı hale getirdiğiniz...*” buyrulularak avcı olan hayvanın eğitilmesi üzerinde özellikle durulmuştur. Av için kullanılacak olan av hayvanlarının eğitiminde ve avlanmasında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Burada av hayvanı hakkında kastedilen eğitim Taberî’ye göre şöyle olmalıdır: “Avcı hayvan av üzerine gönderilmeli o da gitmelidir. Sahibi onu çağırdığında dönüp gelmelidir. Avı yakaladığımda ondan yemeksizin sahibine getirmeli, sahibi ona bir emir verdiğiğinde ondan kaçmamalı bilakis çağrısına uymalıdır. İster kuş olsun ister diğer hayvanlar olsun eğitilmeleri böyledir. Şayet avcı hayvan sahibi için avlandığında avdan yiyecek olursa o hayvan henüz eğitilmiş değildir.”³¹⁸

Âyette “*Sizin için yakaladıklarından da yiyin.*” ifadesi ile kastedilen, eğitilmiş av hayvanının avı kendisi için değil de sahibi için tutmasıdır. Eğer avı yakaladıktan sonra yerse bu avdan kişinin yemesinin caiz olmadığı ifade edilmektedir. Çünkü bu durumda avı kendisi için tutmuş sayılmaktadır. Hz. Peygamber Hatim b. Adiy’e “*Eğer tuttuğu avdan yemişse onu yeme çünkü o avı kendisi için tutmuştur.*” buyurmuştur.³¹⁹ Ancak bu konuyla ilgili köpek ve kuş birbirinden ayrı tutulmuş kuşun yemiş olmasının avın helal olmasına engel olmayacağı görüşü Hanefi mezhebi tarafından kabul edilmiştir.³²⁰

Avın helal olmasındaki temel kaide ise âyetin devamında “*(hayvanı ava salarken besmele çekerek) üzerine Allah’ın adını da anın...*” buyrulularak ifade edildiği üzere av hayvanlarının avın üzerine salınması esnasında besmele ile yani Allah’ın adı anılarak gönderilmesi gerektiğidir. Nasıl bir hayvanı boğazlamadan önce Allah’ın adını anmak gerekirse avcı hayvanı av üzerine salmadan önce de besmele çekmek gerekir. İkisi arasında hüküm açısından hiçbir fark yoktur. Avın helal olması bu hususlara dikkat edilmesiyle mümkün olacaktır.

Müslümanların helal olan yiyecekler ve av hakkında sordukları sorulara cevaben nâzil olan âyet, emir ve yasaklara uymak konusunda müslümanları Allah’tan sakınmaya çağırarak son bulmakta ve âyette “*Allah’tan korkun, şüphesiz Allah’ın hesabı pek çabuktur.*” buyrulmaktadır. Mâide sûresinin ilk âyetlerinden itibaren helal ve haramlara

³¹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 4/101.

³¹⁹ Müslim, “Sayd”, 2.

³²⁰ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, 2/539.

yer verilmekte ve Müslümanlara hitaben bu ilahi kanunlara uyma hususunda Allah'tan korkarak hareket etmeleri, aksi taktirde hesaba çekilecekleri bildirilmektedir.

3.8. Â'râf Sûresi 7/187. Âyet

Â'râf sûresi mushaftaki sıralamasına göre 7. iniş sırasına göre 39. sûre olup 206 âyetten oluşmaktadır.³²¹ Sûre Mekke'de inen sûrelerin en uzun olanlarındandır. Kur'ân'da ki en uzun sûrelerin üçüncüsü olması nedeniyle “es-seb’u’t-tivâl” yani yedi uzun sûre arasında yer almaktadır. Sûrenin tamamı Mekke'de nâzil olmakla beraber 163-170. âyetlerinin Medine'de nâzil olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Sûre ismini 46. ve 48. âyetlerde geçen Â'râf kelimesinden alır. Â'râf sözlükte “sur, dağ, tepenin en yüksek kısmı” manasında olmakla beraber âyette cennet ve cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adıdır. Cennet ve cehennem ehli dışında sadece bu sûrede üçüncü bir fırka olan ve “Â'râf Ehli” olarak adlandırılan bir gruptan bahsedilmektedir. Bundan dolayı sûreye Â'râf sûresi adı verilmiştir.³²²

Sûrede peygamber kıssalarına geniş yer verilmektedir. Hz. Adem ve İblis kıssası, Nuh, Hud, Salih, Lut ve Musa peygamberlerin kıssaları bunun yanı sıra iman ile ilgili meseleler ve ahiret ile ilgili hususlar içerisinde yer almaktadır. Ayrıca sûre tevhid ile başladığı gibi tevhid ile sona ermekte olup sonunda ve başında Allah'ın birliğine iman etmeye davet vardır.

3.8.1. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ نَقُلْتُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَعَثَةٌ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: “Onun hakkındaki bilgi sadece Rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!”

³²¹ Derveze, *Tefsîr'ul-Hadîs*,1/15.

³²² Yusuf Şevki Yavuz, “A'râf”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 25 Temmuz 2022).

*Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*³²³

3.8.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

İnsanlar Hz. Peygamber’e defalarca kıyametin ne zaman kopacağı sormuşlardır. Kaynaklarda bu sorunun yer aldığı onlarca rivayet bulunmaktadır. Soruyu soranlar bazen Hz. Peygamber’i zor durumda bırakmak bazen onu denemek ve yalanlamak bazen de gerçekten bu konuyu merak etmeleri nedeniyle soru sorup bilgi sahibi olmayı istemektedirler. Dolayısıyla kıyamet hakkında sorulan sorular üzerine nâzil olan farklı âyetler bulunmakla beraber bu âyetlerin kimin sorduğu soruya cevaben nâzil olduğu kesin değildir. İçeriğinde “yes’elûneke” ifadesi olan ve kıyamet hakkında sorulan sorulara cevaben nâzil olan âyetler Â’râf 7/187. âyet ve Nâziât 79/42. âyettir. Bu âyetlerin Mekke döneminde nâzil olan sûrelerde yer alması nedeniyle Mekke’de kıyamet hakkında sorulan sorulara cevaben nâzil olması kuvvetle muhtemeldir.

Ancak Hz. Peygamber’e bu soru her ne niyetle sorulursa sorulsun kendisinin verdiği cevap genel olarak aynıdır. Hz. Peygamber bu bilginin Allah katında olduğunu her seferinde vurgulamış ve kendisinin bu konuda bilgi sahibi olmadığını söylemiştir. Konuyla ilgili bazı rivayetler şöyledir: İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hami b. Ebi Kuşeyr ile Samuel b. Zeyd adlı iki yahudi Hz. Peygamber’e: “Söylediğin gibi bir peygamber isen, bize kıyametin ne zaman kopacağını söyle; çünkü biz onun ne zaman kopacağını biliyoruz,³²⁴ doğru söylersen sana iman edeceğiz.” demişlerdir.³²⁵ Katâde’den gelen başka bir rivayette ise; Kureyşliler, Hz. Peygamber’e: “Seninle bizim aramızda bir yakınlık var. Öyleyse kıyametin ne zaman kopacağını bize bir sır olarak söyle.” demişlerdir.³²⁶

Âyetin nüzûl sebebi olarak kıyametin ne zaman kopacağına dair soru soran kişilerin yahudiler veya Kureyşliler olduğu hakkında iki farklı rivayet tefsir kaynaklarında yer almaktadır. İbn Kesîr’e göre âyetin mekkî olması nedeniyle soruyu soranların Kureyşliler

³²³ el- Â’râf 7/187.

³²⁴ Kâdi, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 168.

³²⁵ Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 3/619.

³²⁶ Kâdi, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 168.

olma ihtimali daha yüksektir.³²⁷ Ancak “*sana soruyorlar*” ifadesinden de anlaşıldığı üzere bu sorunun Hz. Peygamber’e pek çok kez sorulduğunu düşünürsek her iki rivayetin de doğru olması mümkündür. Zira Nâziât 79/42. âyette de “يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا” âyeti aynı şekilde tekrar yer almaktadır. Bu âyet hakkında Hz. Aişe (r.a.); “Rasûlullah’tan devamlı olarak kıyametin ne zaman kopacağı soruluyordu. Nihayet aziz ve celil olan Allah “Nerede senin onu anlatman? Onun nihai ilmi Rabbine aittir.” âyetlerini indirdi.” buyurmuştur.³²⁸

Konuyla ilgili olarak farklı hadis rivayetleri de kaynaklarda yer almaktadır. Cebrail (a.s), bir bedevi şeklinde Hz. Peygamber’e geldiğinde; O’na önce İslam’ı, sonra imanı, sonra ihsanı sormuş ve ardından “Kıyamet ne zamandır?” buyurmuştur. Hz. Peygamber, Cebrail (a.s)’e cevaben bu hususta “Kendisine soru sorulan, sorandan daha bilgili değildir.” buyurmuştur. Hz. Peygamber bunun üzerine; “Kıyametin bilgisi, ancak Allah’ın katındadır.”³²⁹ mealindeki âyeti tilavet etmiştir.

Diğer bir rivayette ise bir bedevi gür bir sesle Hz. Peygamber’e hitaben: “Ey Muhammed” diye bağırdığında Hz. Peygamber onun sesine benzer bir şekilde “Hâ?” diye seslenmiştir. Bedevi: Ey Muhammed, kıyamet ne zamandır? diye sormuş, Hz. Peygamber’de ona: Yazıklar olsun sana, kıyamet mutlaka gelecektir. Sen ona ne hazırladın? buyurmuştur. Bedevi: “Ben ona çokça namaz ve oruç hazırladım. Fakat Allah’ı ve Rasûlü’nü seviyorum.” diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine de Hz. Peygamber ona “Kişi, sevdiği ile beraberdir.” buyurmuştur. Müslümanların bu hadise sevindikleri kadar hiçbir şeye sevinmedikleri nakledilmektedir.³³⁰

Gerek nâzil olan âyetler vasıtasıyla Allah Teâlâ, gerekse Hz. Peygamber sorulan sorunun cevabını bilmenin soran için gerekli olmadığı durumlarda o kişiye cevaben daha gerekli olana işaret buyurmuşlardır. Burada da kıyametin bilgisinden daha gerekli olan şey kişinin kendi kıyameti için ne hazırladığıdır. Bu nedenle de özellikle bu noktaya dikkat çekilmiş ve insanların kendilerini bu sona hazırlaması gerektiği hadis-i şerifte vurgulanmıştır.

³²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l Kur'âni'l Azîm*, 3/518.

³²⁸ Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 285.

³²⁹ Lokmân 31/34.

³³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l Kur'âni'l Azîm*, 3/561.

3.8.3. Siyak-Sibak Münasebeti

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Göklerin ve yerin egemenliği üzerinde, Allah’ın yarattığı her bir nesne üzerinde ve kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceği hususunda hiç kafa yormadılar mı? Ona değilse hangi söze inanacaklar? Allah kimi dalâlete düşürürse artık onu hidayete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırılmış olarak bırakır.”³³¹

Egemenlik olarak çevirisi yapılan “melekût” kelimesi Yüce Allah’ın yer ve gökler üzerindeki mutlak yönetimini ve muazzam hükümlerliğini ifade etmektedir. Âyette insanların gökler, yer, bütün mahlukat yani Allah’ın yarattığı her bir nesne ve özellikle de kişinin kendi eceli üzerine düşünerek tefekkür etmesi gerektiğine dikkat çekilerek Allah’ın varlığına ve birliğine götüren delillere bu şekilde ulaşmanın mümkün olacağına işaret edilmektedir.³³²

Âyette Hz. Peygamber’e inanmayıp onu sorgulayan topluluğa karşı da bir uyarı vardır. Bütün delillere, nâzil olan âyetlere ve Hz. Peygamber’in uyarısına rağmen inkar eden bir kişinin başka hiçbir sözle ikna olamayacağı vurgulanmıştır. Allah’ın âyetlerini tefekkür etmekten gafil olan kişilerin dalalet içinde olduğu, sadece inat etmek için delilleri ve uyarıları inkar edenleri bu inkar çukurundan çıkararak hiçbir gücün olamadığı aşıkardır. Bu şekilde bir gafletin içinde olan, aşık olanı inkar edip görmezden gelen müşriklerin ve inkarcıların gaybî bir konuda bilgi isteyip soru sormaktaki asıl amaçlarının öğrenmek değil inkar etmek olduğunu görmekteyiz. Bu soru karşısında ilahi bir yönlendirme ile Hz. Peygamber’e, kendisi için bile faydalı olanı elde edip zararlı olandan kurtulmasının ancak Allah’ın dilemesi ile mümkün olduğunu ifade etmesi emredilmiştir.

فَلَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْعَيْبَ لَأَسْتَكْنَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

³³¹ el-Â`râf 185-186.

³³² bk. En`am 6/75; Zemahşerî, el-Keşşâf, 6/186.

“De ki: “Ben kendim için, Allah’ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtula bilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan bir toplum için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”³³³

Peygamber dahi olsa bir beşerin gaybî bilgileri Allah Teâlâ bildirmediği bilmesi mümkün değildir. Âyette kıyamet saatinin de gaybî bir bilgi olduğu vurgulanmış ve Hz. Peygamber’e bu soru karşısında nasıl cevap vermesi gerektiği vahyedilmiştir. Geleceğe dair her konu gaybî bilgi değildir. Zira Hz. Peygamber birçok konuda Allah Teâlâ’nın bildirmesi ile bilgi vermiş, uyarmış ya da müjdelemiştir. Ancak bu âyette kıyametin saati hakkında bilgisi bulunmadığını ifade etmesi emredilmiştir.

3.8.4. Belâgat Özellikleri

Bakara 2/222. âyette olduğu gibi incelediğimiz bu âyette de bir teşbih örneği yer almaktadır. Teşbihin “bir amaçtan dolayı, bir edat yardımıyla, bir şeyin veya birçok şeyin, bir veya daha fazla özelliğe başka bir şeyle ortak olduğunu açıklamak” anlamında olduğunu daha önce belirtmiştik. Ele aldığımız âyette “يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ عَنْهَا”, “sanki sen onu iyice araştırıp soruyormuşsun gibi...” ifadesinde teşbih türlerinden mürsel teşbih ve mücmel teşbih yer almaktadır. Zira âyette yer alan teşbih, teşbih edatının zikredilmiş olması yönüyle mürsel teşbih, vech-i şebeh hazfedilmiş olması yönüyle de mücmel teşbihtir.³³⁴

3.8.5. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.8.5.1. “الساعة”

“الساعة” (sâah) kelimesi gece ve gündüzün cüzlerinden bir cüzdür.³³⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de belli bir zaman dilimini ifade etmek için kullanılmakla beraber bir diğer yönüyle kıyametin kopacağı vakti ifade etmek için de kullanılmaktadır. Zira “es-Sâah” kıyametin

³³³ el-Â’râf 7/188.

³³⁴ Cârîm - Emîn, el-Belâgat ‘ül-Vâdîha, 61.

³³⁵ İbn Manzûr, Lisân ‘ül-Arab, 8/169.

isimlerinden biridir.³³⁶ Kıyamete “sâah” denmesi, ansızın gelip çatması ya da görülecek olan hesabın hızlılığı dolayısıyladır. Râgıb el-İsfahânî “kıyamet” anlamına gelen sâah kelimesinin muhteva açısından üçe ayrıldığını ifade etmektedir. Bunlardan ilki bütün insanların sorguya çekilmek üzere mahşerde bir araya getirilmesi (büyük sâat), ikincisi bir devrin insanların âhirete intikal etmesi (orta sâat), üçüncüsü de bir kişinin ölmesi (küçük sâat) olarak açıklamaktadır.³³⁷

3.8.5.2. “مرساها”

“رَسَوًا”, “رَسَا”, “رَسَوًا” fiili sabit, hareketsiz, değişmez, sağlam, kararlı, sıkı veya yerleşik anlamlarına gelmektedir. Bir kişi bir nesneyi sağlam, hareketsiz, sabit bir hale getirdiği zaman “رَسَا” denir. Kur’ân’da bu ifade sağlam, hareketsiz, sabit olmaları yönüyle dağlar için³³⁸ ve Hz. Nuh’un gemisi³³⁹ için kullanılmıştır. Arapçada geminin demir atması durumunda yani hareketsiz ve sabit kalması halinde de bu kelime “رَسَتِ السَّفِينَةُ” şeklinde kullanılmaktadır.³⁴⁰ Âyette kıyametin durumundan bahsedilirken demirleme anlamına gelen bu kelime ile kıyametin kopma ve gerçekleşme zamanı kastedilmektedir.³⁴¹ Kelime incelediğimiz âyette kıyametin gelip çattığı anki ağırlığını ifade etmek ya da gerçekleşmesi hakkında hiçbir şekilde tereddüt bulunmadığını belirtmek amacıyla kullanılmakta olup “kıyametin sübut bulacağı zaman”³⁴² kastedilmektedir.

3.8.5.3. “بَغْتَةً”

“الْبَغْتَةُ” bir şeyin aniden gelmesi,³⁴³ hesap edilemeyen bir şekilde gerçekleşmesidir. Fiil olarak “بَغَتَتْ” şeklinde kullanılırken ismi faili “بَغْتَةٌ” şeklindedir.³⁴⁴ Âyetlerde bu kelime Allah’ın azabının³⁴⁵ ve kıyametin hesap edilmeksizin, beklenmeyen bir vakitte birdenbire yani ansızın geleceğini³⁴⁶ ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

³³⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 294.

³³⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 435.

³³⁸ el-Murselât 77/27; en-Nâziât 79/32.

³³⁹ Hûd 11/41.

³⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 14/321.

³⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/183.

³⁴² İsfahânî, *el-Müfredât*, 354.

³⁴³ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 2/10.

³⁴⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 135-136.

³⁴⁵ el-Ankebût 29/53; ez-Zümer 39/11; el-Â'râf 7/95.

³⁴⁶ Yûsuf 12/107; el-Â'râf 7/187; el-En'âm 6/31; ez-Zuhrûf 43/66; el-Enbiyâ 21/40.

3.8.5.4. “حَفِي”

“حَفِي” (hafî) bir şeyi inceden inceye araştırarak ilim öğrenen kişi demektir. Bıyıkları sonuna kadar kesmek manasını kullanılan “ihfâ” kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Aynı zamanda “حَفِي” kelimesi ikram etmek, lütfetmek, ilgilenmek anlamında da kullanılmaktadır.³⁴⁷ “أَحْفَاهُ” şeklinde kullanıldığında soru sorma konusunda ısrarcı olmak ve bir şeyi tekrar tekrar sormak anlamında olup³⁴⁸ “الإِخْفَاءُ فِي السُّؤَالِ” isterken ısrar etmede ve halini öğrenmeye çalışırken araştırıp soruşturmada veya soru sormada aceleci olmak manasına gelmektedir.³⁴⁹ İncelediğimiz âyette de “sen muhakkak onunla ilgileniyormuşsun gibi” anlamında kullanılmaktadır.³⁵⁰

3.8.6. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Kıyamet hakkında Hz. Peygamber’e yöneltilen sorular üzerine nâzil olan bu âyette anlam olarak “*Ne zaman gelip çatacak?*” diye sana kıyamet saatini sorarlar.” buyurulmakta olup âyette geçen “sâah” kelimesi ile kıyametin zamanı kastedilmektedir. Kıyametin Kur’ân’daki bir diğer adı da “es-Sâah” dir. Kırk kadar âyette kıyamet kelimesi yerine bu kelime kullanılmıştır. Kıyamete “sâah” denilmesinin nedeni bir an kadar kısa bir süre zarfında gerçekleşecek olması ya da kıyametteki hesabın hızlılığıdır.³⁵¹ Hz. Peygamber’e kıyamet hakkında birçok kez soru sorulmuştur. Kıyametin ne zaman gerçekleşeceği hakkında bazen yahudiler bazen de müşrikler art niyetli olarak sorular sormuşlardır. Bazen müslümanların da bu konu hakkında meraklarını gidermek amacıyla soru sordukları rivayetler bulunmaktadır.³⁵²

Genel olarak tüm bu sorulara cevaben Allah Teâlâ hem Â’râf sûresinde hem Nâziât sûresinde “*Ne zaman gelip çatacak?*” diye sana kıyamet saatini sorarlar.” ifadesinin hemen ardından “*De ki: “Onun hakkındaki bilgi sadece Rabbimin katındadır.”*³⁵³ ve “*Onun hakkındaki nihaî bilgi Rabbine aittir.*”³⁵⁴ buyurmuştur.

³⁴⁷ Meryem 19/47.

³⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, 14/187.

³⁴⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 245.

³⁵⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 338.

³⁵¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/183.

³⁵² Buhârî, “İlim”, 29-30.

³⁵³ el-Â’râf, 7/187.

³⁵⁴ en-Nâziât, 79/44.

Kıyametten bahseden âyet ve hadislerde hiçbir şekilde kıyametin ne zaman gerçekleşeceği hakkında bilgi verilmemiştir. Hz. Peygamber de bu konuda kendisine sorulan sorulara cevaben “*Sorulan sorandan daha bilgili değildir.*”³⁵⁵ buyurarak kıyametin vaktini kendisinin dahi bilmediğini açıkça ifade etmiştir.

Âyetin devamında “*Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir!*” buyurulmuştur. Göklere ve yere ağır gelmesi farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bir yönüyle kıyametin şiddeti ve dehşeti ile yerin ve göğün kozmolojik yapısının değişeceği, düzenin bozulacağı “*yerin başka bir yere, göğün başka bir göğe dönüştürüleceği*”³⁵⁶ ifade edilmiştir. Diğer bir yönüyle de kıyametin saatinin bilinmesi durumunda bu bilginin yer ve gök halkına ağır gelmesi olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁷ Buna karşın kıyamet vakti için âyette “*Sizi ansızın yakalayacaktır!*” buyurulmakta yani son ana kadar vaktinin gizli kalacağı ve insanların ona hazırlıksız bir şekilde, bir anda yakalanacakları haber verilmektedir. Hadislerde de bu durum farklı ifadelerle anlatılarak; “*Devesini sağan bir adam daha süt kabını ağzına götürmeden, elbise alışverişi yapan iki kişi daha alışverişi tamamlamadan, havuzunu tamir eden birinin henüz işini bitirmeden, lokmasını ağzına götüren adam daha onu yiyemeden...*” kıyametin kopacağı söylenmiştir.³⁵⁸

Âyette yer alan “*Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.*” ifadesi “*Sanki sen onu sürekli soruyormuşsun, araştırıp hakkında bilgi topluyormuşsun gibi sana sürekli soruyorlar.*” anlamında değerlendirilmiştir. Çünkü bir şey hakkında çok soru soran onu çok araştıran kimse o konuda sağlam ve güçlü bir bilgiye sahip olur. “*De ki: “Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.*” Anlam olarak benzer ifadeyle âyet içinde tekrara gidilmesi ve sanki sen biliyormuşsun gibi ifadesinin eklenmesinin nedeni te’kittir.³⁵⁹

Devamında gelen 188. âyetin sonunda bu konu da Hz. Peygamber’e “*Ben sadece milleti uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim...*” demesi gerektiğine işaret edilmektedir. Nâziât sûresinde de benzer şekilde bu ifade yer almakta ve Hz. Peygamber’in kıyamet

³⁵⁵ Müslim, “Îmân” 1,5,7.

³⁵⁶ İbrâhîm, 14/48.

³⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîri’l Kur’âni’l Azîm*, 3/518.

³⁵⁸ Buhârî, “Rikak”, 40; Müslim, “Fiten”, 140.

³⁵⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/185.

hakkında bilgi verme durumunun söz konusu olmadığı, onun sadece bir uyarıcı olduğu vurgulanmaktadır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِلُهَا فِيْمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مَنْ يَخْشَاهَا

“Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyameti sorarlar. Sen onun hakkında ne söyleyebilirsin ki! Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.”³⁶⁰

İnsanların kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki bu merakını bir kenara bırakıp kendisini uyan Hz. Peygamber’in uyarıları doğrultusunda dünyanın kıyameti için değil de kendi kıyameti için hazırlık yapmaları gerekmektedir. Çünkü kişinin ölümü kendi kıyametinin kopması olarak düşünülürse, bu her an mümkün olabileceği gibi hatta çok yakında gerçekleşmesi muhtemel ve elbette kaçınılmaz bir durumdur.

3.9. Enfâl Sûresi 8/1. Âyet

Enfâl Sûresi 75 âyet olup hicretin 2. yılında Medine’de nâzil olmuştur. Ancak 30-36. âyetlerinin Mekke’de indiği rivayetlerde yer almaktadır. Sûre mushaftaki sıralamaya göre sekizinci, nüzûl sırasına göre seksen sekizinci sıradadır. İsmi birinci âyette yer alan “ganimetler” anlamına gelen “enfâl” kelimesinden almıştır. Bedir savaşı sırasında nâzil olmaya başladığı ve Bedir Savaşı başta olmak üzere savaşlarla ilgili hükümler içerdiği için Bedir ismiyle de anıldığı olmuştur.³⁶¹

Sûre, Bedir Savaşı’nda ortaya çıkan fikir ayrılıkları, savaşa çağrılanların savaşa gitmek istememesi ve savaştan kaçınması ayrıca ganimetlerin taksimi ile ilgili yaşanan ihtilaflar üzerine nâzil olmuştur.³⁶² İçeriğindeki genel mevzu Bedir Gazvesi ve ganimetler meselesi gibi görünüyorsa da gerçekte sûre müslümanların her devirde düşmanlara karşı alacakları tedbirlerin temel ilkelerini belirtmektedir.³⁶³

³⁶⁰ en-Nâziât Sûresi, 79/42-45.

³⁶¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/659.

³⁶² Mehmet Yaşar Kandemir vd. *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerim Meâli* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011) 1/600.

³⁶³ Emin Işık, “Enfâl Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 20 Şubat 2022).

3.9.1. Âyetin Metni ve Meali

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ

مُؤْمِنِينَ

“Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’a ve Rasûlü’ne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah’a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlü’ne itaat edin.”³⁶⁴

3.9.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Âyet Medine döneminde hicretin 2. yılında Bedir Savaşı sonrası nâzil olmuştur. Bedir Savaşı’nda ganimetler ve bunların taksimi ile ilgili müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda ganimetlerin nasıl taksim edileceği, taksim konusunda hükmü kimin vereceği, muhacirlere ya da ensara mı yahut her ikisine birden mi verileceği gibi sorular Hz. Peygamber’e yöneltilmiştir.³⁶⁵ Âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak Bedir günü bu yaşanan olaylar hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır.

Bir rivayete göre; Hz. Peygamber ile beraber müslümanlar Bedir Savaşı’nda iken düşman mağlup olduğunda, sahâbeden bir kısmı kaçanları kovalayıp bir kısmı savaş alanındaki ganimetleri toplayıp bir kısmı da Allah Rasûlü’nü düşmandan korumak için toplandıklarından dolayı müslümanlar ganimet üzerinde en fazla kimin hak sahibi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Yaşanan bu ihtilaf sonrası Enfâl 8/1. âyet nâzil olmuştur.³⁶⁶

Diğer bir rivayette ise; Sad b. Ebî Vakkas, Bedir günü kardeşini şehit eden kişiyi öldürüp kılıcını alıp Hz. Peygamber’e gittiğinde kılıcı Rasûlullah’tan kendisi için istemiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber ona cevaben; “Bu konuda ne benim ne de senin bir yetkin bulunmamakta, kılıcı alınan ganimetlere koy.” buyurmuştur. Aradan çok geçmeden Enfâl Sûresi’nin ilk âyeti nâzil olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sa’d b. Ebi Vakkas’ı

³⁶⁴ el-Enfâl 8/1.

³⁶⁵ Zemahşerî, el-Keşşâf, 195/2.

³⁶⁶ Taberî, Câmiu’l-Beyân, 6/179.

huzuruna geri çağırılmış ve “Ey Sad, benden yetkim olmadığı bir zamanda kılıcı istemiştin. Artık yetki bana verildi, git ve kılıcı al.” buyurmuştur.³⁶⁷

3.9.3. Siyak-Sibak Münasebeti

Enfâl Sûresi'nin ilk âyetinde ganimetler hakkında müslümanların sergilemesi gereken tutum ve davranışlar belirtilirken “Eğer gerçek mü'minler iseniz...” ifadesiyle mü'minlerin Allah'tan korkup, birbirileri ile aralarını düzeltip, Allah ve Rasûlü'ne itaat etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Devamında gelen âyetlerde ise gerçek mü'minlerin özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

“Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirlere. Namazlarını özenle kılarlar, kendilerine verdiğimiz şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcarlar. Gerçek mü'minler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır”³⁶⁸

Allah ve Rasûlü'ne itaat noktasında kişinin Allah'ın âyetlerini duyduğunda kalbinin titremesi, imanının artması ve ibadetler konusundaki hassasiyeti gerçek mü'minin özellikleri arasında sayılmıştır. Bu âyette mü'minler bir kez daha asıl gayelerinin dünya malını arzu etmek olmadığına işaret edilerek ibadetler ve infak konusunda teşvik edilmiş ve kendilerine ahirette kavuşacağı mükafatlar müjdelenmişlerdir.

Enfâl 8/41. âyette ganimetlerin taksim edileceği yerler açıklanmaktadır. Âyette “Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.” buyurulmuştur. Savaş hukuku ve ganimetler hakkında nâzil olan bu âyetlerle asıl gayenin ne olduğu müslüman gönüllere iyice yerleştirilmiştir. Enfâl 8/ 41. âyetin ardından gelen aynı sûrenin

³⁶⁷ Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/194.

³⁶⁸ el-Enfâl 8/2-4.

69. âyetinde ise; “Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş olarak yiyin, Allah’a itaatsizlikten sakının, Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” buyurulmuş ve vahiy yoluyla ganimetlerin artık bu ümmete helal olduğu bildirilmiştir. Konu her ne kadar ganimetler olsa da bir müslüman, tasarruf hakkı kendine verilmiş olsa bile bütün dünyalıkların, kazanımların, makam, mevki ve maddiyatın gerçek sahibinin Allah olduğu bilinciyle, Allah’a itaatsizlikten sakınarak ve kendisine verilen nimetleri O’nun rızasına uygun kullanma bilinci ve hassasiyeti içerisinde olması gerektiğini unutmamalıdır.

3.9.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.9.4.1. “الأنفال”

“النَّفْلُ” (nefel) kelimesi ganimet anlamına gelmekte olup “الْأَنْفَالُ” (enfâl) ise bu kelimenin çoğuludur.³⁶⁹ Kelime aslen “نَفَلَ” kökünden türemektedir. “نَفْلٌ” (neflün) vacibin üzerine eklemek, artırmak anlamında olup bir kişinin zorunlu olmadan yapmış olduğu ibadete de “نَافِلَةٌ” denmektedir.³⁷⁰ Yani “natile” bir esas üzere ziyade olan şeydir. Namaz, oruç gibi İslam’da asıl olan farzların üzerine ziyade olan ibadetlere “natile” denildiği gibi cihadda da Yüce Allah’ın rızasını kazanmak, İslam dininin önündeki engelleri kaldırmak, dinin rahat bir şekilde yaşaması için ortam sağlamak gibi asıl gayeler üzerine ziyade olarak elde edilen ganimetlere de “enfâl” denilmiştir.

3.9.5. Nesih Açısından Değerlendirilmesi

Enfâl 8/1. âyetin yine aynı sûrenin 69. âyetiyle nesh edildiğine dair görüşler bulunmaktadır. İlk âyette ganimetlerin Allah ve Rasûlü’ne ait olduğu belirtildikten sonra 69. âyette ganimetlerin artık helal kılındığının ifade edilmesi bu görüşlere sebebiyet vermektedir. Ancak Taberî âyetin mensuh olduğuna dair bir işaret bulunmadığını, bu itibarla herhangi bir delile dayanmaksızın âyetin mensuh olduğunu söylemenin doğru olmayacağını belirtmektedir.³⁷¹

³⁶⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 252.

³⁷⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, 1/320.

³⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/183.

3.9.6. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Bedir Savaşı'nda ganimet malının taksimi konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklarla ilgili olarak Hz. Peygamber'e gelen sorular neticesinde incelediğimiz âyet nâzil olmuştur. “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ”, “Sana ganimetleri soruyorlar...” âyetinde geçen “enfâl” kelimesinin ne tür ganimet malını içine aldığı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır.

Abdullah b. Abbas'a göre “enfâl” kelimesinden maksat savaş sırasında kaçıp müslümanlar tarafına geçen asker, köle, cariye, hayvan ve benzeri şeylerdir. Mücahid'e göre ise “enfâl” kelimesi ile kastedilen sûrenin 41. âyetinde belirtilen ganimetin beşte biridir. Abdullah b. Mesûd, “enfâl” kelimesinin savaştan önce Hz. Peygamber'in veya halifesinin bazı mücahitlere vermeyi vadettiği ganimet malları anlamına geldiğini belirtmektedir. Taberî ise “enfâl” kelimesinin devlet başkanının ordunun bir kısmına veya tümüne ganimet paylarından fazla olarak verdiği mallar anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. “Ganimetlerin Allah'a ve Rasûlü'ne ait olduğunu söyle!” ifadesinin manası yukarıdaki izaha göre “Ey Muhammed! Sahâbîlerin sana Bedir Savaşı ganimetlerinin taksiminden sonra arta kalan malların kime ait olacağını soruyorlar. De ki: onlar size değil Allah'a ve Rasûlü'ne aittir. O onları dilediği yere verir.” anlamındadır.³⁷²

Bu ifadeyle, bazı sahâbîler arasında çıkan tartışma ve ihtilafların sakıncaları düşünülürse soruyu soran müslümanların asıl gayesinin ganimetler değil bu sıkıntılı durumun önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Âyette ganimetlerde her kim hak sahibi olursa olsun asıl mülk sahibinin Allah olduğuna işaret edilmektedir. Nasıl taksim edileceği hususunda ise yetki sahibi olan kişi Hz. Peygamber'dir. Bu durumda müslümanlara düşen de yapılacak olan taksimata rıza göstermek olacaktır.

Âyetin devamında “O halde siz gerçek müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin.” buyurularak müslümanların arasında çıkan bu anlaşmazlıkların son bulması ve yapılan taksimata rıza gösterilmek sûretiyle Allah ve Rasûlü'ne itaat edilmesi emredilmektedir. “Eğer gerçek mü'minler iseniz...” ifadesi de gerçek manada mü'min olmanın bu şekilde davranmayı gerektirdiğini vurgulamaktadır. Allah Teâlâ takvayı, arayı düzeltmeyi, Allah ve

³⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/188.

Rasûlü'ne itaati imanın olmazsa olmazlarından ve gereklerinden kılmış, böylece imanın kemalinin buna bağlı olduğunu müslümanlara bildirmiştir.³⁷³

3.10. İsrâ Sûresi 17/85. Âyet

İsrâ sûresi 111 âyetten oluşmaktadır. Kasas sûresinden sonra Yunus sûresinden önce Mekke döneminde nâzil olmuştur.³⁷⁴ Adını Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e götürülüşünden bahseden ilk âyetinde yer alan "gece yürüyüşü" anlamına gelen isrâ kelimesinden almaktadır. Sûrenin diğer bir adı da "Benî İsrâîl" sûresidir.³⁷⁵ Zira sûrenin ilk âyetlerinde İsrâiloğulları'nın kötülükleri sebebiyle uğradıkları iki büyük işgal ve yıkımdan bahsedilmektedir. Sûreye ismini veren bu iki konu dışında içeriğinde; Kur'ân-ı Kerîm'den önceki ilâhî kitaplarda da bulunan temel dinî ve ahlâkî buyruklar, yeniden diriliş, âhîret sorumluluğu, Allah'ın kuşatıcı ilmi, ilk insanın yaratılışı, İblîs'in isyanı, insanın seçkin bir varlık oluşu, ibadet ve namaz, Kur'ân'ın önemi, müşriklerin inatçılığı ve müminlerin itaatkârlığı gibi başlıca konular yer almaktadır.³⁷⁶

3.10.1. Âyetin Metni ve Meali

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

*"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh Rabbimin emrindedir ve size pek az bilgi verilmiştir."*³⁷⁷

3.10.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Âyetin nüzûl sebebi hakkında kaynaklarda Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen rivayetler yer almaktadır. Rivayete göre Abdullah b. Mes'ud şöyle nakletmektedir: "Ben, Peygamber (sav) ile birlikte bir tarlada bulunduğum sırada, Hz. Peygamber hurma ağacından bir sopaya dayanıyor iken, yahudilerden bir grup geçti. Biri diğerine: "Buna, ruha dair soru sorun." dedi. Birileri: "Sizi böyle bir soru sormaya iten ne ki." dedi. Bir

³⁷³ Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/195.

³⁷⁴ Derveze, Tefsîr'ul-Hadîs, 1/15.

³⁷⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, "İsrâ Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 20 Şubat 2022).

³⁷⁶ Karaman vd., Kur'ân Yolu, 3/456.

³⁷⁷ el-İsrâ 17/85.

başkaları da: “Size hoşunuza gitmeyecek bir karşılık vermesin.” dedi. Yine, O’na sorun dediler. O’na, ruha dair soru sordular. Hz. Peygamber durdu ve onlara hiçbir *cevap* vermedi. Kendisine vahiy gelmekte olduğunu anladım, o bakımdan olduğum yerde kaldım. Vahiy nâzil olduktan sonra şöyle dedi: “*Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir, size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir.*”³⁷⁸

Müşriklerin yahudilere danışarak ve yahudi hahamlarından öğrendikleri soruları Hz. Peygamber’e yöneltmeleri neticesinde âyetin nâzil olduğu da nakledilen rivayetler arasındadır. Abdullah İbn Abbas’dan rivayetle; Kureyşlilerin, yahudilere gelerek bize bir şey verin de onu şu adama soralım dedikleri, yahudilerin de; “O’na ruh hakkında sorun.” dedikleri nakledilmektedir.³⁷⁹ Ayrıca yahudilerin ruh dışında Hz. Zülkarneyn ve Ashâb-ı Kehf hakkında soru sormaları konusunda müşrikleri yönlendirdikleri de kaynaklarda yer almaktadır.³⁸⁰

3.10.3. Siyak-Sibak Münasebeti

İsrâ 17/85. âyetin öncesinde yer alan âyetlere baktığımızda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَرْيَدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا (٨٢) وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِنَا وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا (٨٣) قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ سَاكِنَتِهِ فَرُبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا (٨٤)

“Biz Kur’ân’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer; başına bir kötülük gelince de hemen karamsarlığa düşer. De ki: “Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar.” Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir.”³⁸¹

Âyette, vahyolunan Kur’ân âyetlerinin müminler için şifa ve rahmet vesilesi olduğu zalimlerin ise ziyanını arttırdığı vurgulanmaktadır. Aynı şekilde verilen nimetler ve karşılaşılan zorluklar neticesinde de her insanın kendi şâkilesine yani mizaç ve karakterine uygun davranışlar sergilediği belirtilmektedir. Kişinin yaratılışında var olan

³⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 9/160; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 13/166.

³⁷⁹ İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 5/114.

³⁸⁰ Suyûtî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 154.; Kâdî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 221.

³⁸¹ el-İsrâ 17/82-83-84.

karakterinin yanı sıra eğitimi, dini ve manevi değerleri, ahlaki eğilimleri de olumlu yahut olumsuz anlamda kişiliğine tesir etmektedir. Bu bağlamda âyet, herkesin kendi yoluna, dinine, niyetine, mizaç ve tabiatına göre hareket ettiğini ifade etmektedir.³⁸² Âyette belirtildiği gibi iyi ya da kötü Allah kişinin nasıl bir yol tuttuğunu en iyi bilendir.

Devamında ise ruhların kendilerinden sadır olan fiillere benzemesi itibariyle, ruhun mahiyetinden ve hakikatinden bahsetmek amacıyla ve Hz. Peygamber'e ruh hakkında gelen sorular üzerine ele aldığımız 85. âyet nâzil olmuştur. Allah Teâlâ bu âyetle ruh hakkındaki bilginin kendi katında gizli olduğunu ve insana ancak bu konuda pek az bir bilgi verildiğini vurgulamıştır.

Âyetten ruhun yaratılışı, mahiyeti ve durumu hakkında insanın bilgisinin sınırlı olduğu ve bu bilginin Allah'a mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Vahiy de ruh gibi ilahi sırlar taşıyan ve insanın tahayyülünün üzerinde ilahi bir iradenin eseridir. Bütün bilgilerin kaynağı olan ve Hz. Peygamber'e vahiy bilgisini veren Allah Teâlâ'dır. Bu durum âyette de vurgulanmış ve devamında gelen 86. ve 87. âyetlerde şöyle buyurulmuştur:

وَلَنْ شِئْنَا لَنُدْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا (٨٦) إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا (٨٧)

*“Gerçek şu ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; bundan sonra da sen bize karşı güvenip dayanacağın birini bulamazsın. Rabbinden bir rahmet gelmiş o başka. Onun sana ihsanı çok büyük olmuştur.”*³⁸³

Burada *“vahyettiğimizi ortadan kaldırırız...”* ifadesini Hz. Peygamber'e inen vahyin Allah'ın ilminin genişliğine nispetle pek az bir bilgi olmasının yanı sıra onun çekilip alınmasının³⁸⁴ ve hafızalardan silinmesinin kastedilmiş olması mümkündür.³⁸⁵ Zemahşerî bu âyetin anlamını; *“Dileseydik Kur'ân'ı giderir kalplerden ve mushaflardan siler, hiçbir izini bırakmazdık.”* anlamında değerlendirmiştir.³⁸⁶ Devamında gelen *“Rabbinden bir rahmet gelmiş o başka. Onun sana ihsanı çok büyük olmuştur.”*³⁸⁷ âyetiyle Allah Teâlâ

³⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/159-160.

³⁸³ el-İsrâ 17/86-87.

³⁸⁴ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 13/169.

³⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/935.

³⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/291.

³⁸⁷ el-İsrâ, 17/86-87.

Kur'ân'ın kıyamete kadar korunması nimetini hatırlatmakta³⁸⁸ ve Hz. Peygamber'e sunulan bu geniş lütuf sayesinde vahyin nesilden nesile herhangi bir değişime ve bozulmaya uğramadan aktarılacağına işaret etmektedir.

3.10.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.10.4.1. “الروح”

“روح” kökünden türeyen “الروح” (rûh) kelimesi, kendisiyle bedenın hayat bulduğu nefistir. Çoğulu “رُوحٌ” (ervah) kelimesidir.³⁸⁹ Kur'ân'da yirmi dört yerde geçmekte olan kelime rahmet, melek, Cibril, vahiy ve Kur'ân, ilham, Hz. İsa ve ruh anlamlarında da kullanılmıştır.³⁹⁰ Alimlerin genel görüşüne göre ise ruh; “Ana rahminde insanın oluşması sırasında melek tarafından insan bedenine üflenene ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikat” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁹¹

3.10.5. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Âyette yer alan “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ” yani “*sana ruhtan soruyorlar...*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere âyet Hz. Peygamber'e ruh hakkında soru sorulması üzerine nâzil olmuştur. Burada geçen “ruh” kelimesi “can, nefes, güç” gibi anlamlara gelmekte olup terim olarak “bedenin zıddı olan, yani insanın manevi cevherini ve özünü oluşturan, onu insan yapan ve diğer bütün varlıklardan ayrı olmasını sağlayan soyut varlık” olarak tanımlanmıştır.³⁹²

İslam alimleri, farklı bir bakış açısıyla ruh hakkında üç ayrı görüş bildirmişlerdir. İlk olarak ruh; kendisi ile hareket yapılan şey yani hareketin başlangıcı, ikinci olarak; kendisi ile hayat olan şey yani hayatın başlangıcı, üçüncü olarak; kendisi ile anlaşılan şey yani anlayışın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.³⁹³ Müfessirler ruh kelimesinden ne kastedildiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Farklı görüşlere göre; insan bedenindeki ruh,

³⁸⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 6/291.

³⁸⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 160.

³⁹⁰ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 559.

³⁹¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ruh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (28 Şubat 2022).

³⁹² Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/516.

³⁹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/929.

Cebraîl,³⁹⁴ yetmiş bin yüzü olan her yüzünde yetmiş bin dil olan ve her bir dilinde yetmiş bin lügat bulunan, bütün bu lügatlar ile Allah'ı tesbih eden muazzam bir melek³⁹⁵ ya da Kur'ân-ı Kerîm³⁹⁶ olarak düşünülmüştür. Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğu buradaki ruhu “insanı canlı varlık yapan ve bedeni yöneten manevi cevher” olarak açıklamışlardır.³⁹⁷

“قُلِّ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي” ifadesiyle mealen “De ki: “Ruh Rabbimin emrindedir.” buyurulmakta olup ruhun Allah'ın emrinde olduğu haber verilmektedir. Ruh Allah'ın gayb alemindeki nesnelere biridir. Onun mahiyetini yalnızca Allah bilir.³⁹⁸ Zira Abdullah b. Büreyde'nin “Hz. Peygamber'in ruhun ne olduğunu bilmeksizin vefat etti.” buyurduğu rivayet edilmektedir.³⁹⁹ Ruhun mahiyeti hakkında birçok felsefi yorumun yapılması, varlığının bilimsel açıdan kanıtlanmasının mümkün olmaması bize gösteriyor ki insanoğlunun akli ve bilgisi ruhun mahiyetini anlayabilecek kapasitede değildir. Âyetin devamında da “وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا”, “size pek az bilgi verilmiştir.” buyurulmaktadır. Taberî burada geçen “pek az bilgi” ifadesini sadece ruh konusunda değil bütün ilimler açısından genel anlamda değerlendirmektedir.⁴⁰⁰ Çünkü Allah Teâlâ'nın sonsuz bilgi ve kudretinin yanında insanın bilgisi oldukça yetersiz olup bu kısıtlı bilgi ile gaybî bilgilere ulaşmak mümkün değildir.

3.11. Kehf Sûresi 18/83. Âyet

Kehf sûresi mushaftaki sıralamasına göre on sekizinci, iniş sırasına göre altmış dokuzuncu sûre olup Gaşîye sûresinden sonra Nahl sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur.⁴⁰¹ Sûre 110 âyetten oluşmaktadır. Bazı âyetlerinin Medine'de nâzil olduğuna dair farklı rivayetler kaynaklarda yer almaktadır.⁴⁰² Kehf'in manası “mağara” anlamına gelmekte olup sûrenin 9-26. âyetlerinde Ashâb-ı Kehf kıssası anlatıldığından dolayı ismini bu kıssadan almaktadır.

³⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/163.

³⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/115.

³⁹⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 21/393.

³⁹⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/517.

³⁹⁸ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 9/372.

³⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/690.

⁴⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/163.

⁴⁰¹ Derveze, *Tefsîr'ul-Hadîs*, 1/16.

⁴⁰² Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 61/361.; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/9.

Sûrede ilk olarak Allah'ın kutsiyeti, Kur'ân'ın üstünlüğü ve mü'minlere verilecek mükafatların müjdesi gibi konular yer almaktadır. Ardından Allah'a çocuk edinme isnadında bulunanların sözlerinin büyük bir yalan olduğu belirtilerek melekleri Allah'ın kızları sayan putperestlerin batıl inançları reddetmektedir. Sûrenin devamında Ashâb-ı Kehf kıssası, Hz. Musa'nın Hızır ile birlikte yaptığı yolculuk, Zülkarneyn kıssası ile Ye'cûc ve Me'cûc hakkında âyetler yer almaktadır.

3.11.1. Âyetin Metni ve Meali

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّذِينَ قَالُوا سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

*“(Rasûlüm!) Sana Zülkarneyn hakkında soru sorarlar. De ki: Size ondan bir parça okuyacağım.”*⁴⁰³

3.11.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre; Kureyşli müşrikler, Nadr b. Haris ile Ukbe b. Ebi Muayt isminde iki kişiyi Medine'deki yahudi alimlerine gönderdiler. Onlar yahudi alimlerine, Hz. Peygamber'in durumunu sorup bazı sözlerini naklettiler. Yahudilere hitaben: “Siz Tevrat ehlisiniz. Biz buraya, adamımızın durumunun ne olduğunu bize bildirmeniz için geldik.” dediler. Yahudiler onlara: “O’na şu üç şeyi sorun. Eğer bunlara cevap verecek olursa bilin ki o, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Eğer cevap vermezse o zaman yalancının biridir. Artık onun hakkında kararınızı siz verin.” dediler. Yahudilerin sorulmasını tavsiye ettikleri üç soru ruh, Ashâb-ı Kehf ve Hz. Zülkarneyn hakkındadır. Elçiler “Aranızdaki problemi kesin olarak halledecek delilleri size getirdik.” diyerek Mekkeli müşriklere döndüler. Ardından Hz. Peygamber’e gidip bu üç soruyu sordular. Hz. Peygamber'in “İnşallah” demeden: “Sorduğunuz sorulara yarın cevap vereceğim.” demesi üzerine aradan on beş gece geçmiş ve bu konuda herhangi bir vahiy inmemiştir. Cevap bekleyen Mekkeli müşrikler: “Muhammed bize yarın cevap vereceğine dair söz vermişti, ama üzerinden on beş gece geçti.” diye söylendiler. Hz. Peygamber vahyin gecikmesine ve bu söylentilere çok üzüldü. Nihayet, içinde

⁴⁰³ el-Kehf, 18/83.

Mekkelilerin sözlerine üzüldüğü için kendisine yöneltilmiş bir hitap ile Kehf sûresi ve Kureyşlilerin sorularına dair âyetler nâzil oldu.⁴⁰⁴

Ukbe İbn Amir'den gelen bir rivayette ise yahudilerden bir topluluk Hz. Peygamber'e gelip Hz. Zülkarneyn'i sormuşlardır. Diğer bir rivayette de yahudiler Hz. Peygamber'e gelerek “Ey Muhammed sen ancak İbrahim'i, Musa'yı, İsa'yı ve bazı peygamberleri anlatıyorsun. Çünkü onlarla ilgili haberleri bizden işittin. Şimdi bakalım bize öyle bir peygamberden haber ver ki Allah Teâlâ onu Tevrat'ta ancak bir yerden başka zikretmemiştir. O kimdir?” demişlerdir.⁴⁰⁵ Bu rivayetler âyetin nüzûl sebepleri arasında yer almaktadır.

3.11.3. Siyak-Sibak Münasebeti

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا (٨٤) فَاتَّبَعَ سَبَبًا (٨٥) حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا دَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّمَا أَنْتَ تُعَدِّبُ وَإِنَّمَا أَنْتَ تَتَّخِذُ فِيهِمْ حُسْنًا (٨٦)

“Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik. O da bir yol tutup gitti. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar (gibi) buldu. Orada bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz, “Ey Zülkarneyn! Onları ya cezalandıracak veya haklarında iyi davranma yolunu seçeceksin” dedik...”⁴⁰⁶

Ele aldığımız 83. âyet ve devamındaki âyetler bizlere Zülkarneyn (a.s.) hakkında birçok bilgi vermektedir. Yeryüzünde iktidar sahibi olduğu kendisine ilim verildiği, doğudan batıya kadar arzda hüküm süren, kudretli ve adil bir hükümdar olduğu bu âyetlerden anlaşılmaktadır. Ancak âyetlerde kendisinin peygamber olup olmadığı anlaşılmadığından dolayı bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı alimler 84. âyette yer alan ifadelerden ve 86. âyette; “Ey Zülkarneyn onları ya cezalandıracak veya haklarında iyi davranma yolunu seçeceksin.” buyrulmasından dolayı kendisinin peygamber olduğunu düşünmüş bazıları da bu durumun vahiy alan bir kimse olduğuna işaret etmediğini savunmuşlardır.⁴⁰⁷ Ancak kendisinin ilim ve hikmet sahibi, adil bir hükümdar olduğu

⁴⁰⁴ Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 154.; Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 221.

⁴⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/59.

⁴⁰⁶ Kehf, 18/84-86.

⁴⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/743.

konusunda ittifak etmişlerdir. 84. âyette de bu durum “Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik.” buyurularak ifade edilmektedir.

3.11.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.11.4.1. “ذوالقرنين”

Kelime arapça “zû” ve “karn” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. “ذو” nâkıs isim olup sahip anlamındadır. Misal olarak “ذو مالٍ” yani “mal sahibi” şeklinde kelimeye sahip anlamı vermektedir.⁴⁰⁸ “قرن” (karn) kelimesi ise boynuz, aynı dönemde yaşayan nesil, akran gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰⁹ Zülkarneyn isminin anlamı “karn” kelimesine yüklenen anlama göre değişmekte olup bu ismin, isim mi yoksa lakap mı olduğu ve kime ait olduğu hakkında farklı birçok rivayet bulunmaktadır. Arap Yarımadasının güneyinde kurulmuş devletleri yöneten hükümdarlara Zünuvas, Ziyezen, Zucedn, Zukela’ Zışeded gibi “zû” ünvanı verilmesi nedeniyle Hz. Zülkarneyn’in de Yemen’de yaşamış bir hükümdar olması ve bu ismin lakap olması ihtimali diğer rivayetlere göre daha kuvvetlidir.⁴¹⁰

3.11.5. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Âyetin nüzûlüne sebep olan sorular Hz. Peygamber’i mahcup etmek ve yalanlamak niyetiyle kasıtlı olarak sorulmuş sorulardır. Müşrikler veya yahudiler sordukları bu ve benzeri sorularla her zaman Hz. Peygamber’i zor durumda bırakmak niyetinde olmuşlardır. Allah Teâla her ne niyetle olursa olsun sorulan sorulara karşı peygamberini yalnız bırakmamış ve nâzil olan âyetlerle sorulan bu sorulara cevap vermiştir.

Allah Teâlâ’nın Tevrat’ta sadece bir defa kendisinden bahsettiği şahsın kim olduğu hakkında sorulan sorular üzerine nâzil olan bu âyetlerden yola çıkarak islam alimleri Hz. Zülkarneyn’in kim olduğu hakkında farklı rivayetler nakletmektedirler. Kendisinin Bizanslı ya da Makedonyalı İskender olduğu, Hz. İbrahim’in Kâbe’yi inşa ettiği sırada

⁴⁰⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 2/78.

⁴⁰⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 3/382.

⁴¹⁰ İbrahim Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2015), 67.

Hızır ile beraber Allah'ın evini tavaf ettiği ve ona inanıp tabi olduğu,⁴¹¹ Allah'ı seven Allah Teâlâ'nın da kendisini sevdiği salih bir kul olduğu hatta Hz. Ömer'den nakledilen rivayete göre bir melek olduğu⁴¹² bile nakledilmektedir.

Hızır Peygamber'in "De ki: Size ondan bir parça okuyacağım." buyurarak tebliğ ettiği Zülkarneyn kıssasının anlatıldığı âyetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Zülkarneyn'in yer yüzünde doğudan batıya uzanan geniş bir alanda iktidar sahibi olduğu, büyük bir hükümdar, aynı zamanda da ilim ve hikmet sahibi salih bir kul olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin kim olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber gerek özellikleri gerekse fethettiği ülkeler dikkate alındığında m.ö. 2200'lü yıllarda hüküm süren Akad kralı Naram-Sin'in Hz. Zülkarneyn olmasının güçlü bir ihtimal olduğu belirtilmektedir.⁴¹³

3.12. Tâhâ Sûresi 20/105. Âyet

Sûre Meryem sûresinden sonra Vâkıa sûresinden önce nâzil olmuştur.⁴¹⁴ Mekkî sûrelerden olup yüz otuz beş âyettir. 130-131. âyetlerin Medine de nâzil olduğuna dair bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Ömer'in İslam'a girmesi ile ilgili rivayetlerde kız kardeşinin evine baskın yaptığı sırada Tâhâ sûresinin okunuyor olması ve bu olayların peygamberliğin beşinci yılında vuku bulması sûrenin Mekke döneminin ortalarına doğru nâzil olduğunu göstermektedir.⁴¹⁵ Sûre ismini ilk âyetini oluşturan Hurûf'ul-Mukattâ harflerinden almaktadır. Genel muhtevasının Hz. Musa'nın Firavun'la olan mücadelesinden oluşmasından dolayı sûrenin Hz. Musa için kullanılan "kelîmullah" nitelemesine işaretlerle "Kelîm sûresi" olarak isimlendirildiği de bilinmektedir.⁴¹⁶

3.12.1. Âyetin Metni ve Meali

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا

⁴¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, 5/189.

⁴¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/743.

⁴¹³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/576-578.

⁴¹⁴ Derveze, *Tefsîr'ul-Hadîs*, 1/15.

⁴¹⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/622.

⁴¹⁶ Bekir Topaloğlu, "Tâhâ Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 31 Mart 2022).

“Sana dağları soruyorlar. De ki: Rabbim onları un ufak edip savuracak.”⁴¹⁷

3.12.2. Âyetin Nüzûl Sebebi

Âyet müşriklerin dağlar hakkında sorduğu sorular üzerine Mekke döneminde nâzil olmuştur. Müşrikler öldükten sonra dirilmeye, haşre ve hesabın gerçekleşeceğine iman etmediklerinden dolayı kıyametin kopmasının mümkün olabileceğine de inanmıyorlardı. Bu nedenle yeryüzünde pek yüksek ve sabit bir unsur olan dağların nasıl kıyametten etkilenebileceğini ve yok olmasının nasıl mümkün olacağını akıllarının almaması nedeniyle Hz. Peygamber’e dağlar hakkında sorular yöneltmişlerdir. Kaynaklarda bu soruların hafife almak ve alay etmek maksadıyla sorulduğu yer almaktadır.⁴¹⁸ İbn Cureyc’ten gelen bir rivayetle Kureyş müşrikleri: “*Ey Muhammed; Rabbin kıyamet günü bu dağları ne yapacak.*” diye sorduğunda bu âyetin nâzil olduğu nakledilmektedir.⁴¹⁹

3.12.3. Siyak-Sibak Münasebeti

Ele aldığımız âyetin öncesinde Allah Teâlâ kıyamet kopup sura üfürüldükten sonra yeniden diriliş esnasında günahkar kafirlerin durumunu ve yaşayacağı şaşkınlığı bizlere haber vermektedir.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا عَشْرًا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْئَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا يَوْمًا

“O gün sûra üfürülür ve günahkârları o gün gözleri göğermiş olarak toplarız. “On günden fazla kalmazınız.” diyerek aralarında fısıldaşırlar. İçlerinden en akli başında olanı, “Hayır, ancak bir gün kaldınız.” der. Halbuki söyledikleri şeyi en iyi biz biliriz.”⁴²⁰

Âyette yer alan “gözleri göğermiş olarak...” ifadesinin içinde buldukları korkunun şiddetinden dolayı gözleri morarmış olarak dirilecekleri anlamına geldiği belirtilmektedir.⁴²¹ Ayrıca kıyamet gününde kafirlerin şaşkına dönecekleri ve dünyada yaşamış oldukları zevkli hayatlarının sadece on günden ibaret olduğunu sanacakları hatta

⁴¹⁷ Tâhâ, 20/105.

⁴¹⁸ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 22/100.

⁴¹⁹ Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 158.; Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 226.

⁴²⁰ Tâhâ, 20/102-103-104.

⁴²¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, 5/315.

en akıllarının bile dünya hayatının tek bir günden ibaret olduğunu söyleyeceği beyan edilmektedir.⁴²² Dünyada ciddiye almadıkları bu dehşetin detayları açıklandıktan sonra onların kıyamet hakkında dağlar üzerinden sordukları soru, devamında gelen âyette yer almakta ve Allah Teâlâ “*Sana dağları soruyorlar. De ki: “Rabbim onları un ufak edip savuracak.*”⁴²³ buyurmaktadır. Kıyametin kopmasını ve öldükten sonra dirilişi imkansız gören müşrikler kıyamet günü bu sarp ve yalçın kayaların ne olacağını sormaktan kendilerini alıkoyamamışlardır. Çünkü onlar dağlara kimsenin güç yetiremeyeceğini zannediyorlardı.⁴²⁴ Âyet, Allah Teâlâ’nın soruyu soranlara Hz. Peygamber’in vermesini istediği cevaplarla devam etmektedir.

فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا

“Yerlerini dümdüz, bomboş bırakacak. Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün.”⁴²⁵

Kıyamet koparken dağların ne durumda olacağı, insan aklının üzerinde bir güçle sarsılıp yerle bir olacağı, dağlardan geriye herhangi bir kıvrım veya bir tümsek kalmaksızın dümdüz olacağı bu âyetlerde haber verilmektedir.

3.12.4. Âyette Yer Alan Kavramlar

3.12.4.1. “نسف”

“نسف” kelimesi savurmak demektir.⁴²⁶ “نَسَفَتِ الرِّيحُ الشَّيْءَ” Rüzgar bir nesneyi yerinden ya da kökünden söktü, kopardı, izale etti ve ortadan kaldırdı anlamındadır.⁴²⁷ Kelime tamamen yıkmak manasında olup bundan kasıt tam anlamıyla harap ve izale etmektir.⁴²⁸ Aynı sûrenin başka bir âyetinde bu kelime “...küllerin denize savrulması...” anlamında yer almaktadır.⁴²⁹ Ele aldığımız âyette de aynı kelimelerle dağların un ufak edilip savrulması kastedilmektedir.

⁴²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*,

⁴²³ Tâhâ, 20/105.

⁴²⁴ Akpınar, *Sana Soruyorlar*, 97.

⁴²⁵ Tâhâ, 20/106-107.

⁴²⁶ Râzî, *et-Tefsîriü'l-Kebîr*, 22/100.

⁴²⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/217.

⁴²⁸ *Kâmusü'l-Muhîr*, 4/3866.

⁴²⁹ Tâhâ 20/97.

3.12.5. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin Tefsiri

Yaratılıştaki ibretlik hale dikkat çekmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette dağlardan bahsedilmektedir. Dağlar yeryüzünü sağlamlaştırmak için yaratılmış olup Allah'ın kudretinin delillerindedir. Hz. Peygamber kıyamet sahnelerini anlattığında bu büyük dağların yok olmasının mümkün olamayacağını düşünen müşriklerin sorduğu soru üzerine nâzil olan âyette Allah Teâlâ “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ”, “Sana dağları soruyorlar...” buyurmuştur. Âyetin devamında Hz. Peygamber'e müşriklere cevaben: “فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا”, “De ki: “Rabbim onları un ufak edip savuracak.” demesi emredilmiştir.

Öncesinde ele aldığımız “yes'elûneke” ifadesinin yer aldığı âyetlerin devamında gelen cevaplar “de ki...” anlamına gelen “قل” ifadesi ile başlarken bu âyet “فقل” ifadesi ile başlamaktadır. Bu durum Hz. Peygamber'in sorulan bu soruya tehir etmeden hemen cevap vermesi gerektiğine işaret etmektedir. Fahreddîn Râzî'ye göre sorunun sorulmasından maksat haşir ve neşir meselesini tenkit etmek olduğundan dolayı, hiç şüphesiz Allah Teâlâ, sorulan soruya cevap teşkil eden emrini, takibiyye fâsı ile getirmiştir. Çünkü, bu gibi akaid ile ilgili meselelerde, açıklamayı tehir etmek caiz değildir.⁴³⁰

“يَنْسِفُهَا” ifadesindeki hâ zamiri ise dağlara râcîdir. Savurmak anlamına gelen bu kelimeyle âyetin manası “O dağlar tıpkı saçılmış, savrulmuş, darmadağın edilmiş toz zerrecikleri gibi olurlar.” anlamına gelmektedir.⁴³¹ Yani onları kum haline getirecek sonra da rüzgar estirecek ve tıpkı yiyeceklerini öğütüldüğü gibi onları öğütecek parçalar haline getirecektir.⁴³² Dağların bu durumu başka âyetlerde de anlatılmaktadır. “Dağlar parçalanıp toz duman haline geldiği zaman...”⁴³³, “O gün insanlar sağa sola dağılmış kelebekler gibi olur. Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.”⁴³⁴ Bu anlatılan durumların dağların o gün geçeceği aşamalarla ilgili olmasının mümkün olduğu kaynaklarda yer almaktadır.⁴³⁵

⁴³⁰ Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 22/100.

⁴³¹ Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 22/100.

⁴³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/8.

⁴³³ Vâkıa 56/5-6.

⁴³⁴ el-Kâria 101/4-5.

⁴³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/312.

Dağların kıyamet günündeki durumu anlatıldıktan sonra insanın o günkü durumuna da değinilmiş ve asıl önemli olanın insanın o gün göreceği muamele olduğu ifade edilmiştir. “O gün herkes çağrıya uyar.”⁴³⁶ âyetiyle dünyada kendilerini Allah’a çağırın davetçiye uymayan herkesin o gün kendilerine yapılan çağrıya uyacakları haber verilmektedir. Böylece kalpler ve bedenler de dümdüz olan dağların durumuna uygun bir hal alacaktır.

3.13. Fiilin Yer Aldığı Diğer Soru Âyetleri

Bu başlığa kadar incelemiş olduğumuz âyetler sadece “يَسْأَلُونَكَ” ifadesi ile başlayan ve içinde “يَسْأَلُونَكَ” ifadesi bulunan âyetlerden oluşmaktaydı. Bu başlık altında ise “يَسْأَلُونَكَ” ile aynı kökten gelen yani “سأل” kökünden türeyen benzer fiillerle başlayan diğer âyetleri inceleyeceğiz.

3.13.1. Bakara Sûresi 2/186. Âyet

3.13.1.1. Âyetin metni ve meali

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınımdır, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.”⁴³⁷

3.13.1.2. Âyetin nüzûl sebebi

Medine döneminde nâzil olan âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak birbirine benzer rivayetler kaynaklarda yer almaktadır. İlk rivayete göre bir bedevi Hz. Peygamber’e gelip, “Ya Rasûlallah! Rabbimiz bize yakın ise ona gizlice münacat edelim, uzak ise seslice dua edelim.” diye sorduğu ve Hz. Peygamber’in sükut etmesi üzerine bu âyetin nâzil olduğu belirtilmektedir.⁴³⁸ Hasan-ı Basri’den nakledildiğine göre ise; sahâbenin Hz. Peygamber’e; “Rabbimiz nerededir?” diye sormaları üzerine âyetin nâzil olduğu

⁴³⁶ Tâhâ 20/108.

⁴³⁷ el-Bakara 2/186.

⁴³⁸ Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 29.

nakledilmektedir.⁴³⁹ Hz. Ali'den de Rasûlullah'ın “Duadan uzak durmayın, zira Allah bana; “Bana dua edin, kabul edeyim”⁴⁴⁰ diye vahyetti.” buyurduğu, bunun üzerine de sahâbeden birinin; “Ya Rasûlallah, Rabbimiz duayı işitiyor mu? Veya nasıl oluyor?” diye sorması üzerine Allah Teâlâ'nın bu âyeti vahyettiği rivayet edilmektedir.⁴⁴¹

Mü'min 40/60. âyette mealen; “*Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim...*” buyurulmaktadır. Bu âyet nâzil olduğunda sahâbenin diğer rivayetten farklı olarak “Hangi saatte dua edeceğimizi bilmiyoruz.” dedikleri ve bu durum üzerine de: “*Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınımdır, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.*” âyetinin nâzil olduğu, âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak nakledilen rivayetler arasında yer almaktadır.⁴⁴²

3.13.1.3. Siyak-Sibak özellikleri

Bakara 2/186. âyetin siyak ve sibakında Ramazan ayı ve oruçla ilgili hükümler hakkında nâzil olan âyetler yer almaktadır. Âyetin öncesinde yer alan 185. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“*O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’ân’ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah’ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).*”⁴⁴³

⁴³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2/174.

⁴⁴⁰ el-Mü'min 40/60.

⁴⁴¹ Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 29.

⁴⁴² İbn Atiyye, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 72.

⁴⁴³ el-Bakara 2/185.

Oruç ibadetinden ve ramazan ayından bahseden bu âyetlerde Rabbimizin bizim için kolaylık istediği, güçlük çekmemizi istemediği vurgulanmış ve oruç ibadeti eşliğinde Allah Teâlâ'yı tazimle anmamız ve şükretmemiz tavsiye edilmiştir. Buna karşılık incelediğimiz âyette de yaratıcı ve kul arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Allah Teâlâ bizzat kullarına ne denli yakın olduğunu, kendisine dua edenin duasına karşılık verdiğini belirtmekte ve kullarını davetine uyararak kendisine iman etmeye çağırmaktadır. Âyette doğru yolu bulmanın bu şekilde mümkün olabileceğine işaret edilmektedir. 187. âyette ise yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِيَّاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَّاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبْيَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَيُّمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُواهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinizi sıkıntıya sokmakta olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar.”

Kul ile Allah Teâlâ arasındaki yakınlıktan bahsedildikten sonra âyette eşler arasındaki yakınlık üzerinde durulmuştur. Bu konuyla ilgili olarak ramazan gecelerinde ilişki boyutunda eşlerin birlikteliğinin helal olduğu vurgulanmış ve olması gereken sınırlar bildirilmiştir. Âyette yapılan güzel bir benzetmeyle de eşlerin birbirine karşı yakınlığına ve bu yakınlığın önemine dikkat çekilmektedir.

3.13.1.4. Yes'elûneke Bağlamında Âyetin tefsiri

“Yes'elûneke” âyetlerinin sebep-i nüzûlü sorulan sorulardır. Bu âyetlerde yer alan sorulara verilen cevaplar üç şekilde gelmiş olup genellikle cevaptan önce “قل” ifadesi yer alırken sadece bir âyette “فقل” ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadenin yer alması da cevabın çabukluğuna ve hemen tebliğine işaret etmektedir. *“Kullarım sana beni sorduklarında*

bilsinler ki şüphesiz ben yakınım...” mealindeki Bakara 2/186. âyette ise diğerlerinden farklı olarak “قل” veya “فقل” ifadeleri olmaksızın cevabın doğrudan doğruya vasıtasız bir şekilde verildiği görülmektedir. Burada âyette de ifade edildiği gibi kulun Rabbine denli yakın olduğuna ve ikisi arasında hiçbir vasıtanın bulunmadığına işaret edilmektedir.⁴⁴⁴ Nitekim başka bir âyette de “*Biz ona şah damarından daha yakınız.*”⁴⁴⁵ buyurulmakta ve Rabbin kuluna olan yakınlığı vurgulanmaktadır.

Ayrıca âyetin “وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي” yani “*kullarım sana benden sorarsa...*” ifadesiyle başlaması bu durumun her zaman böyle olduğunu yani kulun aklına her ne zaman bu ve benzeri sorular gelirse gelsin Rabbinin kendisine her an yakın olduğunu, bu yakınlığın ve duaya icabetin her an devam ettiğini göstermektedir. Bu denli bir yakınlık söz konusu olunca “*Bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm.*” âyeti gereğince kulun Rabbine çağırısı, O’na yakarması, O’nunla konuşması, O’nun her şeye gücünün yeteceğini bilerek niyazda bulunması ve dua ederken bu durumun bilincinde olması gerekmektedir. “*Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.*” buyuran Allah Teâlâ bu yakınlığın ve dualara icabetin karşısında kullarını davetine uymaya ve varlığına iman etmeye çağırılmaktadır.

Burada, şöyle bir incelik de bulunmaktadır. Allah Teâlâ kuluna hitaben: “Sen benim davetime icabet et ki, ben de senin duana icabet edeyim.” dememiştir. Çünkü eğer böyle demiş olsaydı âyet, “bana icabet etsinler” şeklinde değil, “benim duama (davetime) icabet etsinler” şeklinde olurdu. İşte bu durum Allah Teâlâ’nın kuluna icabet edişinin bir lütfu olduğuna, bu lütfun kulun O’na itaatine bağlı olmadığına ve dualarına icabet etmesinin kulun Allah’a ibadet ile meşgul olmasından önce olduğuna bir delildir.⁴⁴⁶ Kul Rabbine dua ettiğinde Allah Teâlâ’nın kulunun eksik ve kusurlarına bakmaksızın duasına icabet edecek güç ve kudrete, af ve mağfirete sahip olduğu muhakkaktır.

3.13.2. Ahzâb Sûresi 33/63. Âyet

Sûre 73 âyet olup Medine döneminde nâzil olmuştur. Mushaftaki sıralamada otuz üçüncü, iniş sırasına göre doksanıncı sûredir.⁴⁴⁷ Âl-i İmrân sûresinden sonra, Mümtehine

⁴⁴⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/744.

⁴⁴⁵ Kâf 50/16.

⁴⁴⁶ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 5/266.

⁴⁴⁷ Derveze, *Tefsîr’ul-Hadîs*, 1/15.

sûresinden önce nâzil olan sûre İbn İshak'a göre geliş tarihi bakımından hicretten sonra Medine'de nâzil olan sûrelerin dördüncüsüdür. Ahzâb sûresi ismini 20-22. âyetlerinde geçen "ahzâb" kelimesinden almıştır. Ahzâb, "parça, kısım, cemaat, silâh ve harp aleti" gibi anlamlara gelen hizb kelimesinin çoğuludur. Sûrede geçen "ahzâb" kelimesiyle, Hz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere toplanıp Medine'yi kuşatmak için gelen ve Hendek Gazvesi'ne sebep olan müttefik düşman kuvvetleri kastedilmiştir.⁴⁴⁸

Sûrenin içeriğinde anne, baba ve çocuklar arasındaki meşrû ve hukukî bağ, evlât edinme adeti, Hz. Zeyd'le boşanan Hz. Zeynep'in durumu, kan hısımlığı dışındaki velâyet bağı, Ahzâb Savaşı, Hz. Peygamber'in eşlerine mahsus evlenme, boşanma, örtünme, sosyal ilişkiler konularına ait hükümler, onun ailesiyle müminler arasındaki ilişki, kadın erkek farkı gözetilmeksizin bütün müminlerin ibadet, itaat ve erdemli davranışlara teşvik edilmesi, kadınların giysileri, emanet kavramı ve emanetin önemine dair konular yer almaktadır.

3.13.2.1. Âyetin metni meali

يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا

"İnsanlar sana kıyametin zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır."⁴⁴⁹

3.13.2.2. Siyak-Sibak münasebeti

İncelediğimiz âyetin öncesinde yer alan âyetlerden de anlaşılacağı üzere Ahzâb 33/63. âyet münafıklar tarafından kasıtlı olarak sorulan kıyamet hakkındaki sorulara cevaben nâzil olmuştur. Münafıkların ikiyüzlü ve fitneci tutumlarına dair Allah Teâlâ 60-62. âyetlerde şöyle buyurmaktadır:

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا مَلْعُونِينَ أَيْنَ مَا تُوقَفُوا أَخَذُوا وَقَتَلُوا تَقْتِيلًا سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

⁴⁴⁸ Emin Işık, "Ahzâb Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 14 Nisan 2022).

⁴⁴⁹ el-Ahzâb 33/63.

“Münafıklar, kalplerinde çürüklük bulunanlar ve Medine’de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar, Allah’ın rahmetinden uzaklaşmış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler. Bu, Allah’ın daha önce gelip geçenler hakkında koyduğu kanundur; Allah’ın kanununda asla bir değişme bulamayacaksın.”

Allah Teâlâ, incelediğimiz 63. âyetin siyak ve sibakında yer alan âyetlerde münafıkların tutumlarından bahsederek onların rahmetinden uzaklaşmış olduğunu bildirmiştir. Kıyamet hakkındaki sorularına cevap verdikten sonra iman ve inanç noktasında problemi olan inkarcıları lanetlemiş ve yaptıklarından dolayı onları yakıcı bir azapla müjdelemiştir.

إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجِدُونَ وِلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“Allah inkârcıları lânetlemiş, onlara çok yakıcı bir ateş hazırlamıştır. Orada hiçbir koruyucu ve yardımcı bulamadan ebedî olarak kalacaklardır.”⁴⁵⁰

Hiz. Peygamber’e ve getirdiği hükümlere inanmayıp inkar eden ayrıca alay edercesine sorular soran münafıkların ve kafirlerin ahiretteki durumunun ne şekilde olacağı gözler önüne serilerek onları bu durumdan kurtaracak hiçbir yardımcı bulamayacakları âyette vurgulanmaktadır. İçerisinde buldukları pişmanlıkların o gün hiçbir işe yaramayacağı da ilerleyen âyetlerde haber verilmektedir.

3.13.2.3. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin tefsiri

“Yes’elûneke” âyetleri başlığı altında aynı konu hakkında incelediğimiz diğer iki âyette belirtildiği gibi insanlar Hiz. Peygamber’e kasıtlı olarak yahut merak ettiklerinden dolayı kıyametin ne zaman kopacağını sık sık soruyorlardı.⁴⁵¹ Kasıtlı olarak soru sorulmasının nedeni olarak kaynaklarda müşriklerin alay etmek için bir an önce kıyametin kopmasını isteyen bir eda ile yahudilerin ise Tevrat ve diğer kutsal kitaplarda kıyametin zamanının gizli tutulması dolayısıyla Hiz. Peygamber’i bu konuda imtihan etmek için kıyametin ne zaman kopacağını sordukları nakledilmektedir.⁴⁵² Bu âyette ise soru soranların münafıklar olduğu hem Ahzâb sûresinin Medine’de nâzil olmasından dolayı hem de

⁴⁵⁰ el-Ahzâb 33/64.

⁴⁵¹ el-Â`râf, 7/187; en-Nâziât 79/42.

⁴⁵² Zemahşerî, el-Keşşâf, 3/562.

âyetin siyak ve sibakında münafıklardan ve onların Allah Teâlâ'nın lanetini üzerlerine çekecek davranışlar sergilediklerine işaret edilmesinden dolayı anlaşılmaktadır.

Ahzâb 33/63. âyette mealen “*İnsanlar sana kıyametin zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah katındadır.*” buyurulmaktadır. Âyette Hz. Peygamber’in kıyamet konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadığına işaret edilerek insanların kendisine bu konuyu sormaları durumunda herhangi bir şey söylememesi ve bu konu hakkında nâzil olan diğer âyetlerde olduğu gibi bu âyette de kıyamet hakkındaki bilgiyi Allah Teâlâ’ya havale etmesi gerektiği emredilmektedir. Â’râf sûresi ve Nâziât sûresinde geçen “yes’elûneke” bağlamında incelediğimiz kıyamet hakkında sorulan sorular üzerine nâzil olan âyetler mekkî olup bu âyet ise medenîdir. Mekke dönemi boyunca Hz. Peygamber’in kıyamet konusundaki bilgiyi Allah’a havale etmesi durumu devam etmiş olup Medine döneminde de durum değişmemektedir.⁴⁵³

Ancak farklı olarak bu âyette kıyamet saatinin yakın olabileceği şu ifadeyle belirtilmiştir: “*Ne bilirsin, belki de o saat yakında oluverir.*” Aynı soru üzerine nâzil olan âyetlerde incelediğimiz “es-sâah” kelimesinde de belirttiğimiz üzere bu kelimedden anlaşılan kıyametin vaktinin yakın olmasıdır, çünkü kıyametin isimlerinden olan “sâah” kelimesi gün veya yakın zaman anlamında âyetlerde yer almaktadır. Allah Teâlâ bu âyette öncelikle Hz. Peygamber’e, sorulan bu soruya kıyamet saatine dair bilginin tamamen Allah katında olduğu cevabını vermesini emretmektedir. Ardından da Hz. Peygamber’i imtihan etmek amacıyla kasıtlı soru soranları susturmak için onlara bir tehdit olarak kıyametin kopmasının yakında olabileceğini ifade etmektedir.

3.13.3. Zâriyât Sûresi 51/12. Âyet

Zâriyat sûresi 60 âyet olup Mekke döneminin ortalarında nâzil olmuştur. Mushaftaki sıralamada elli birinci, iniş sırasına göre altmış yedinci sûredir. Ahkâf sûresinden sonra, Gâşiye sûresinden önce nâzil olan sûre,⁴⁵⁴ adını ilk âyette geçen “ez-zâriyât” kelimesinden almıştır. “Ve’z-zâriyât” diye de anılmaktadır. Zâriyât kelimesi “savuran rüzgârlar” anlamına gelmektedir.⁴⁵⁵ Sûrede, öldükten sonra hesap için toplanma,

⁴⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, 6/483.

⁴⁵⁴ Derveze, *Tefsîr'ul-Hadis*, 1/15-16.

⁴⁵⁵ Bekir Topaloğlu, “Zâriyât Sûresi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 14 Nisan 2022).

inkârcıların ahirette karşılaşacakları azap, mü'minlere verilecek mükâfatlar, Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren kevnî deliller gibi başlıca konular yer almaktadır.

3.13.3.1. Âyetin metni meali

يَسْتَأْتُونَ أَيَّانَ يَوْمِ الدِّينِ

“Ceza günününün ne zaman olduğunu sorarlar.”⁴⁵⁶

3.13.3.2. Siyak-Sibak münasebeti

Ele aldığımız Zariyat 51/12. âyetin öncesinde yer alan âyetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ۗ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ۖ يُؤَفِّكُ عَنْهُ مَنَ أُولَئِكَ قَتَلَ الْخَرَّاصُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ

“Alanları ayrılmış yıldız kümeleri ile dolu göğe andolsun ki siz çelişkili sözler söylemektesiniz. Çarpık düşünceli olanlar doğru yoldan başkasına yönelirler. Kahrolası yalancılar, o gaflet içinde yüzen kendini bilmezler.”⁴⁵⁷

Âyette kainattaki muhteşem düzenin bir parçası olan göğün bariz bir özelliği üzerine yemin edilerek inkârcılar tutarlı düşünmeye davet edilmekte ve içinde buldukları çelişki dolu iddiaları eleştirilmektedir. Bu iddialarından kasıt Taberî’ye göre insanların Kur’ân hakkındaki ihtilaflarıdır. Katâde âyeti; “Şüphesiz sizler Kur’ân’ı doğrulayan ve yalanlayan sözler arasında ihtilaflı bir söz üzeresiniz.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁵⁸ İbn Kesîr’e göre ise âyette müşriklerin toplanıp bir araya gelemeyen kararsız ve birbirine zıt bir söz üzerine oldukları kastedilmektedir.⁴⁵⁹

Bunca çelişki içindeyken doğru yolda olmaları mümkün olmayan inkarcıların, içinde buldukları gafletin boyutu bu âyetlerde “Kahrolası yalancılar, o gaflet içinde yüzen kendini bilmezler.” ifadeleriyle vurgulanmıştır. Zira yalancılar olarak nitelendirilen bu grup ahireti, yeniden dirilmeyi ve hesap gününü inkar eden kişilerdir. “Ceza günü ne

⁴⁵⁶ ez-Zâriyât 51/12.

⁴⁵⁷ ez-Zâriyât 51/7-11.

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/4-394.

⁴⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l Kur'âni'l Azîm*, 7/415.

zaman...” diyerek soru sormalarının amacı da ceza gününün zamanını merak etmelerinden dolayı değil onu inkar ve tenkit etmelerinden dolayıdır. Onlar bu sözü bir yalanlama, inat ve şüphe ifadesi olarak kullanmışlardır. Ayrıca hesap gününü kendilerine uzak gördükleri için de Hz. Peygamber’e benzer sorular yöneltmektedirler. Bundan dolayı Allah Teâlâ, o gün onların ateşle sınanacaklarını haber vermektedir. Eğer onlar gerçekten hesap günü hakkında bilgi edinmek ve öğrenmek amacıyla bu soruları sormuş olsalardı, kendilerine böyle tehdit içeren bir cevap gelmezdi.⁴⁶⁰

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُقْتَلُونَ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

“O gün onlar ateşle sınanacaklar! Tadın bakalım cezanızı! Çabucak gelmesini isteyip durduğunuz işte bu!”⁴⁶¹

Zariyat 51/12. âyetin devamında gelen âyetlerde de inkârcıların alay etmek amacıyla ceza gününün ne zaman vuku bulacağına dair sorularına cevap verilerek ahiret günü onları bekleyen çetin azaptan haber verilmekte ve onlara bir azarlama, hakaret ve küçültme üslubu içinde “Çabucak gelmesini isteyip durduğunuz işte bu!” denilmektedir.

3.13.3.3. Yes’elûneke Bağlamında Âyetin tefsiri

İncelemekte olduğumuz Zariyat 51/12. âyet, Mekke döneminde müşriklerin kıyamet hakkındaki şüphelerini ortaya koyan bir üslup ile din gününün ne zaman olduğu hakkında Hz. Peygamber’e soru sormaları üzerine nâzil olmuştur. Diğer “yes’elûneke” ifadesi ile başlayan âyetlerden farklı olarak âyet “يَسْأَلُونَ” (yes’elûne) şeklinde başlamakta ve kelimenin içerisinde kendisine soru sorulan kişiyi yani Hz. Peygamber’i ifade eden zamir bulunmamaktadır. Fahreddîn Râzî burada kendisine soru sorulacak kimsenin zikredilmemesinin sebebinin, soruyu soran kişilerin maksatlarının esasen doğru cevap almak olmadığını ve bunun alay ederek sorduklarına delalet etmek için olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶²

Âyette geçen “يَآنَ” (eyyane) kelimesi istifham için olan “eyyu” ve zaman anlamına gelen “ânun” kelimelerinden yahut da, “eyyün” ve “evân” kelimelerinden meydana gelmiş

⁴⁶⁰ Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 14/153.

⁴⁶¹ ez-Zâriyât 51/13-14.

⁴⁶² Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, 28/164.

mürekkeb bir kelimedir. Buna göre Allah Teâlâ sanki, “Hangi an, zaman?..” demek istemiştir. Kelime, mürekkeb hale gelince de mebnî kılınmıştır. Bu onların âyette yer alan “*şüphesiz ki ceza, elbette olacaktır.*”⁴⁶³ ifadesine karşı verdikleri bir cevap ve suâldir. Buna göre onlar adeta, alay ederek, “O ne zaman olacak ki?” demek istemişlerdir.⁴⁶⁴

Âyette yer alan “يَوْمُ الدِّينِ” ifadesinden kastın ödül ve ceza günü yani âhirette hesaba çekilme ve hüküm verme günü olduğu konuyla ilgili olarak nâzil olan diğer âyetlerden de anlaşılmaktadır.⁴⁶⁵ Allah Teâlâ dünya hayatında, imtihan için kullarına irade ve iktidar vermiştir. İmanı olduğu halde gaflet içinde bulunan kimseler zaman zaman ellerinde bulunan bu gücü ilahi emirlere uygun kullanma bilinci içinde olamamışlar; imanı olmayanlar ise bunun şuurundan tamamen yoksun kalıp ilahi iradeyi inkâr etmeye cüret etmişlerdir.

İşte âyette sözü edilen ahireti, haşri ve hesap gününü inkar eden kâfirler İslamiyet'in yayılmasına engel olmak ve karalamak için yaptıklarının karşılıksız kalacağına inanıyorlardı. İnkâr ettikleri taktirde bu durumun ahirette bir cezasının olmayacağını düşündüklerinden dolayı alay etmek amacıyla kıyametin ne zaman olduğunu sormaktan çekinmiyorlardı. Yani yapılan tüm işlerin karşılık bulacağı gün hakkında “Bizi korkuttuğun kıyamet ne zaman gelecek? Bize vadettiğin azabın vakti ne zaman?” gibi düşüncelerle sorular soruyorlardı. Allah Teâlâ bu sorulara; “*O gün onlar ateşle sınınacaklar!*” buyurarak cevap vermiş ve bu davranışlarının karşılıksız kalmayacağını kendilerine haber vermiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶³ ez-Zâriyât 51/6.

⁴⁶⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 28/164.

⁴⁶⁵ el-İnfîtâr 82/17-19.

⁴⁶⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/153-154.

Tablo 1. Soru Âyetleri⁴⁶⁷

Sûre Adı ve Âyet No	Konu	Nâzil Olduğu Yer	Soru Soranlar
Yestenbiûneke			
Yûnus 10/53	Gerçek	Medine	Müşrikler
Yesteftûneke			
en-Nisâ 4/127	Kadınlar	Medine	Sahâbîler
en-Nisâ 4/176	Miras Hukuku	Medine	Sahâbîler
Yes'elûneke			
el-Bakara 2/189	Hilaller	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/215	İnfâk	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/217	Haram Aylar	Medine	Sahâbîler Müşrikler
el-Bakara 2/219	1. İçki Kumar 2. İnfak	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/220	Yetimler	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/222	Hayız	Medine	Sahâbîler
el-Mâide 5/4	Helal ve Haramlar	Medine	Sahâbîler
el-Â'râf 7/187	Kıyametin Zamanı (iki defa)	Mekke	Müşrikler
en-Nâziât 79/42	Kıyametin Zamanı	Mekke	Müşrikler
el-Enfâl 8/1	Ganimetler	Medine	Sahâbîler
el-İsrâ 17/85	Ruh	Mekke	Yahudiler Müşrikler
el-Kehf 18/83	Zülkarneyn	Mekke	Yahudiler Müşrikler
Tâhâ 20/105	Dağlar	Mekke	Müşrikler
“سئل” Fiilinin Yer Aldığı Diğer Âyetler			
el-Bakara 2/186	Allah Teâlâ'nın Kullara Yakınlığı	Medine	Sahâbîler
el-Ahzâb 33/63	Kıyamet	Medine	Münafıklar Müşrikler
ez-Zâriyat 51/12	Din Günü	Mekke	Müşrikler

⁴⁶⁷ Ali Akpınar, *Sana Soruyorlar*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 16. sayfadaki tablodan faydalanılmıştır.

Tablo 2. Soru Âyetlerinin Kronolojik Sıralaması⁴⁶⁸

Sûre Adı ve Âyet No	Konu	Nâzil Olduğu Yer	Soru Soranlar
el-Â'râf 7/187	Kıyametin Zaman (iki defa)	Mekke	Müşrikler
Tâhâ 20/105	Dağlar	Mekke	Müşrikler
el-İsrâ 17/85	Ruh	Mekke	Yahudiler Müşrikler
Yûnus 10/53 (yestenbiûneke)	Gerçek	Medine	Müşrikler
ez-Zâriyat 51/12 (“سئل” fiili)	Din Günü	Mekke	Müşrikler
el-Kehf 18/83	Zülkarneyn	Mekke	Yahudiler Müşrikler
en-Nâziât 79/42	Kıyametin Zamanı	Mekke	Müşrikler
el-Bakara 2/186 (“سئل” fiili)	Allah Teâlâ'nın Kullara Yakınlığı	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/189	Hilaller	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/215	İnfâk	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/217	Haram Aylar	Medine	Sahâbîler Müşrikler
el-Bakara 2/219	1. İçki Kumar 2. İnfak	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/220	Yetimler	Medine	Sahâbîler
el-Bakara 2/222	Hayız	Medine	Sahâbîler
el-Enfâl 8/1	Ganimetler	Medine	Sahâbîler
el-Ahzâb 33/63 (“سئل” fiili)	Kıyamet	Medine	Münafıklar Müşrikler
en-Nisâ 4/127 (yesteftûneke)	Kadınlar	Medine	Sahâbîler
en-Nisâ 4/176 (yesteftûneke)	Miras Hukuku	Medine	Sahâbîler
el-Mâide 5/4	Helal ve Haramlar	Medine	Sahâbîler

⁴⁶⁸ Tabloda tezimizde incelemiş olduğumuz âyetlerin tamamına nüzül sırasına göre yer verilmektedir. “يسئلونك” (yes'elûneke) ifadesi dışında diğer fiillerin bulunduğu âyetler parantez içinde belirtilmektedir. Tablo içerisindeki kronolojik sıra oluşturulurken Muhammed İzzet Derveze'nin *et-Tefsîr'ul-Hadîs* isimli eserinden faydalanılmıştır.

4. SONUÇ

İnsan, düşünmek, merak etmek, araştırmak, soru sormak gibi fitratında bulunan bu özellikler sayesinde farklı boyutlarda düşünme ve doğru bilgiye ulaşma imkanı bulur. İçerisindeki merak duygusu ile hem zihin dünyasında kendisine hem de çevresinde bilgi alabileceği kişilere sorular sorar. Bu vesileyle araştırır ve merak ettiği konularda kesin bilgiye ulaşmaya çalışır. Soru sormak insanı doğru bilgiye ulaştırın önemli bir eğitim metodudur. İslam dini de bu metoda teşvik etmiş ve Kur’ân-ı Kerîm’de “*Bilmiyorsanız zikir ehline sorun...*”⁴⁶⁹ çağrısına yer verilmiştir. Bu bağlamda özellikle merak edilen konunun ehil kişilere sorulmasının önemi de ifade edilmiştir.

Tarihin çok eski dönemlerinden bu yana eğitim ve öğretim sürecinde kullanılagelen bu metod, muhatabı odaklanması gereken konuya hazırlamak, dikkatleri belirli bir noktada toplamak ve verilmek istenen bilginin anlaşılmasını sağlamak açısından önemlidir. Hz. Peygamber’in de vahiy sürecinde bu yöntemi sık sık kullandığını görmekteyiz. Allah Rasûlü müslümanların soru sormasını teşvik ederek onların zihinlerindeki soruların cevap bulmasını sağlamıştır. Cibril hadisi⁴⁷⁰ olarak bildiğimiz hadis bu durumun en güzel örneklerinden biridir.

Soru sormanın bilgi öğrenme konusunda fazlaca katkısı olmakla beraber önemli olan bu yöntemi doğru yer ve zamanda usûlüne uygun bir şekilde kullanmaktır. Bu durum âyette “*Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur’ân indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur...*”⁴⁷¹ buyurularak belirtilmiştir. Bu âyetle müslümanlar açıklandığı taktirde zarara uğrayacakları veya kimseye fayda sağlamayacak konularda soru sormaktan sakındırılmışlardır. İlk dönemde müslümanlar bu konuda özellikle dikkat etmişler ve gereksiz sorular sormaktan mümkün merteye kaçınmışlardır. Âyette de ifade edildiği üzere Kur’ân âyetleri indirilirken sorulan bazı sorular âyetin nüzûl sebebi olmakla beraber bu sorulara âyetlerde özellikle yer verilmektedir. Tezimiz kapsamında da incelemiş

⁴⁶⁹ el-Enbiyâ 21/7.

⁴⁷⁰ Müslim, “İman”, 1.

⁴⁷¹ el-Mâide 5/101.

olduğumuz “*sana soruyorlar*” manasına gelen fiillerin yer aldığı bu âyetlerin genel bir değeri bulunmamasını yapmış bulunmaktayız.

Kur’ân âyetlerini sebep-i nüzûl ilmi açısından incelediğimizde âyetlerin her zaman özel bir olaya, konuya, dolayısıyla belirli bir sebebe bağlı olarak inmeyip genellikle insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, eğitmek, aydınlatmak, yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla yani genel sebepler çerçevesinde vahyedildiğini görmekteyiz. Bu nedenle özel bir nüzûl sebebi olmayan âyetler ve sûreler, Kur’ân-ı Kerîm’in büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan bazı sûre ve âyetlerin birtakım olaylar, durumlar ve sorular neticesinde nâzil olduğunu âyetlerin sebep-i nüzûlünün yer aldığı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Hz. Peygamber’in İslam’ı tebliğ etmeye başlaması ile beraber muhatap durumda olan insanlar farklı bakış açıları içerisinde kendisine sorular yöneltmişlerdir. Bu sorular üzerine nâzil olan âyetlerin bir kısmında sorular soruya yer verilmeden direkt olarak sorunun cevabı nâzil olmuş bir kısmında ise önce sorular soru tekrar edilmiş ve ardından konuya dair cevaba geçilmiştir. Böylelikle âyetin nüzûl sebebi olan soruya, âyetin metninde yer verilmiştir.

Bu âyetlerin bir kısmında, “*يَسْتَنْبِئُونَكَ* / yestenbiûneke” (senden haber soruyorlar), “*يَسْتَفْتُونَكَ* / yesteftûneke” (senden fetva istiyorlar) ve “*يَسْأَلُونَكَ* / yes’elûneke” (sana soruyorlar) fiillerinin yer aldığı kalıp ifadeler kullanılmaktadır. Âyetlerde bu fiillerden sonra hakkında soru yöneltilen konu belirtilmiş ardından da “*de ki...*” ifadesiyle Hz. Peygamber’e bu sorulara vermesi gereken cevap bildirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu fiillerden ilk ikisinin yer aldığı, biri “yestenbiûneke” ve ikisi “yesteftûneke” ifadesi olan üç âyet bulunmaktadır. Bu âyetleri incelediğimizde, “yestenbiûneke” ifadesinin yer aldığı âyetteki sorunun öğrenmek maksadı taşımadığı, inkar ve alay etmek amacıyla sorulduğu görülmektedir. “Yesteftûneke” ifadesinin yer aldığı iki âyette ise müslümanlar tarafından öğrenmek ve bilgi almak amacıyla Hz. Peygamber’e yöneltilmiş sorular bulunmaktadır. Bunun dışında “yes’elûneke” ifadesi ise âyetlerde on beş yerde geçmektedir.

Anlam olarak her biri “sana soruyorlar” manasına gelse de arada ince farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan bahsetmek gerekirse; sorular sorularda bir konu hakkında dini uygulamanın nasıl olması gerektiğine dair açıklama istendiğinde “yesteftûneke” ifadesi kullanılmıştır. “Yestenbiûneke” ifadesi ise bir konuda inkar ve istihzâ maksadıyla müşrikler tarafından sorulan bir soruya cevaben kullanılmıştır.

Helaller ve haramlar gibi dini konularda hüküm sorulurken, öğrenmek veya bilgi sahibi olmak niyetiyle ya da hakkında kesin bir bilgi bulunmayan ruh, Zülkarneyn, kıyamet saati ve kıyamet günü dağların durumu gibi gaybî konular hakkında sorulan sorulara cevaben ise “yes’elûneke” ifadesi ile başlayan âyetler nâzil olmuştur.

Bakara sûresi içerisinde “yes’elûneke” ifadesi yedi defa geçmektedir. İki tane Â’râf sûresinde diğerleri ise birer tane olmak üzere Mâide, Enfâl, İsrâ, Kehf, Tâhâ ve Nâziat sûrelerinde bulunmaktadır. Ayrıca “yes’elûneke” ifadesi dışında “سئل” kökünden türeyen fiillerle başlayan ve sorulan sorulara cevaben nâzil olan üç âyete daha tezimizde yer vermiş bulunmaktayız. “Yes’elûneke” ifadesinin yer aldığı âyetlerin büyük çoğunluğu müslümanların sorularına cevap olarak nâzil olmakla beraber içerisinde müşrikler, münafıklar ve Ehl-i Kitap tarafından yöneltilmiş olan sorulara cevaben nâzil olan âyetler de yer almaktadır.

Vahyin ilk muhatabı olan müslümanlar bazen herhangi bir problemle karşılaştıklarında bazen zihinlerinde oluşan herhangi bir sorunu çözüme ulaştırmayı ya da merak ettikleri bir konuyu öğrenmeyi amaçladıklarında Hz. Peygamber’e sorular yöneltmişlerdir. Özellikle ibadet konularında karşılarına çıkan problemleri bu şekilde çözmeye çalışmışlar ve konunun dini boyutunu öğrenmek üzere Hz. Peygamber’e müracaat etmişlerdir. Zira ashâb-ı kirâm her konuda dini hükümleri detaylı bir şekilde öğrenmek ve ilahi rızaya uygun hareket etmek için gayret sarf etmişlerdir. Allah Teâlâ onların bu sorularını cevapsız bırakmamış olmakla beraber sorulan sorulara cevaben nâzil olan âyetlerde bazen sorunun sorulma amacı dışında konunun muhatabı ilgilendiren yönü üzerinde durulmuş bazen de muhatabın anlayabileceği şekilde seviyesine uygun cevaplar verilmiştir. Bu sorular; Allah Teâlâ’nın kullarına yakınlığı,⁴⁷² hilaller,⁴⁷³ infak,⁴⁷⁴ haram aylar,⁴⁷⁵ içki ve kumar,⁴⁷⁶ yetimler,⁴⁷⁷ kadınların hayız hali,⁴⁷⁸ helal,⁴⁷⁹ ganimetler,⁴⁸⁰ kadınlar,⁴⁸¹ ve

⁴⁷² el-Bakara 2/186.

⁴⁷³ el-Bakara 2/189.

⁴⁷⁴ el-Bakara 1/215.

⁴⁷⁵ el-Bakara 1/217.

⁴⁷⁶ el-Bakara 1/219.

⁴⁷⁷ el-Bakara 1/220.

⁴⁷⁸ el-Bakara 1/222.

⁴⁷⁹ el-Mâide 5/4.

⁴⁸⁰ el-Enfâl 8/1.

⁴⁸¹ en-Nisâ 4/127.

miras hukuku⁴⁸² hakkında sahâbîler tarafından sorulması üzerine Medine döneminde nâzil olan âyetlerdir.

Anlaşılabileceği üzere müslümanlar tarafından sorulan sorular inanç kaideleri ile ilgili değil ibadetler, hellaller ve haramlar gibi günlük hayatta İslam inancına uygun yaşayabilmek için dinin getirdiği hükümleri öğrenmek maksadıyla sorulmuş sorulardır. Bu soruların dışında kalan “yes’elûneke” âyetlerinin nüzûlüne sebep olan soruların ise müşrikler, münafıklar ve Ehl-i Kitap tarafından sorulan, inanç noktasında problemlili sorular olduğu görülmektedir. Ayrıca soru soran kişilerin kasıtlı olarak Hz. Peygamber’in nübüvvetini, ahireti ve tevhid inancını inkar etmek ve alay etmek gibi niyetlerle bu soruları yöneltildiği aşikardır. Kıyametin zamanı,⁴⁸³ ruh,⁴⁸⁴ ve Zülkarneyn⁴⁸⁵ hakkında sorulan sorular yahudilerden alınan bilgiler doğrultusunda ve bizzat müşrikler tarafından yöneltilmiştir. Yine müşrikler kıyamet günü dağların durumu,⁴⁸⁶ ve din günü⁴⁸⁷ hakkında sordukları sorularla her fırsatta inkarlarını ifade etmektedirler. Allah Teâlâ dini yalanlamaya ve Hz. Peygamber’i zor durumda bırakmaya yönelik olsa dahi bu sorulara âyetleri arasında yer vermiştir.

Hz. Peygamber’e sorulan sorulara âyetlerde verilen cevaplara baktığımızda mü’minlerin sorularına günlük hayatta karşılaştıkları problemleri çözüme ulaştıran, helal ve haramlar konusunda bilgilendirici, uygunsuz davranış ve alışkanlıklardan sakındıran, hayra ve ilahi rızaya yönlendiren cevaplar verildiğini görmekteyiz. Ancak müşriklerin, münafıkların ve Ehl-i kitabın bilgi öğrenmek amacı taşımayan, ilahi iradeyi, nübüvveti ve ahireti inkar etmek ve fitneye sebep olmak niyetiyle istihzâ ve iftira içeren sorularına cevaben nâzil olan âyetlere baktığımızda tehdit, azarlama, kınama, küçültme ve hakaret ifadelerinin yer aldığını ve kendilerine ahirette karşılaşacakları çetin azaptan haber verildiğini görmekteyiz. Allah Teâlâ bu kişilerin asılsız iddialarını ve inkarlarını vahiy ile çürütmekte ve Hz. Peygamber’e de onlara nasıl cevap vermesi gerektiğini bildirmektedir. Bu vesileyle hem o dönemde hem de kıyamete kadar benzer şekilde bu konularda sorulabilecek sorulara da âyetler vasıtasıyla cevap verilmektedir.

⁴⁸² en-Nisâ 4/176.

⁴⁸³ el-Â’râf 7/187; en-Nâziât, 79/44.

⁴⁸⁴ el-İsrâ 17/85.

⁴⁸⁵ el-Kehf, 18/83.

⁴⁸⁶ Tâhâ, 20/105.

⁴⁸⁷ ez-Zâriyât 51/12.

KAYNAKLAR

- Akpınar, Ali. *Sana Soruyorlar*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.
- Algül, Hüseyin. “Haram Aylar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 02 Şubat 2023. <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Haram-Aylar>
- Arı, Abdüsselam. “Yetim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Mayıs 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/infak>
- Asım Efendi, Mütercim. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. İstanbul: Pasifik Ofset, 2013.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fetva>
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*. Beyrût: el-Mektebetu'l-İslâmî. 1403/1983.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'us-Sahîh*, thk. Heyet. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1893.
- Cârim, Ali – Emîn, Mustafâ. *el-Belâğat'ül-Vâdiha fî'l-Beyâni ve'l-Meâni ve'l-Bedi'mea'd-Delil*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1442-2021.
- Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman Ali İbn Muhammed. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- Çağrı, Mustafa. “İnfak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/infak>
- Çağrı, Mustafa. “Ezâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Mayıs 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eza>
- Dağdeviren, Alican. *Kur'ân-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.
- Demirci, Muhsin. “Esbâb-ı Nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esbab-i-nuzul>

Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîr'ul-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1461/2000.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Fehd, Tevfik. "Meysir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/meysir>

Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Halîl b. Ahmed, el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Beyrut: Dâru'l - Kütübü'l İlmiyye, 1424/2003.

Işık, Emin. "Ahzâb Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahzab-suresi>

Işık, Emin. "Bakara Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ekim 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bakara-suresi>

Işık, Emin. "Enfâl Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/enfal-suresi>

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *Muhharreru'l-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kitâbil Azîz*. Beyrut: Dâru'l -Kütübü'l İlmiyye, 1422/2001.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail bin Ömer. *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*. Dâru't-Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1999.

İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisanü'l-Arab*. Dâru's-Sâdr. Beyrut: 1410/1990.

İsfahânî, Râgıb. Müfredâtü el-Fâzi'l-Kur'ân. nşr. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1992.

Kâdî, Abdulfettah. *Esbâbü'n-Nüzûl*. çev: Salih Akdemir. Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2016.

Kâdî Beydâvî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*. çev. Şadi Eren. İstanbul, Selsebil Yayınları, 2011.

Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

- Kandemir, Mehmet Yaşar vd. *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 2011.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Kurtubî, Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî-Zilâli'l-Kur'ân*, çev. Bekir Karlığa vd. İstanbul: Birleşik Yayınları, 1/470.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Basellûm. Beyrut: Dâru'l -Kütübü'l İlmiyye, 2005.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sâhîh'u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Kâhire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîrû'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-İhyâ'i Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1436-2015.
- Serinsu, Ahmet Nedim. “Hz. Ömer'in Kur'ân Anlayışı ve Yorum Yöntemi”. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as. *Sünenu Ebî Dâvûd*. thk: Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1277.
- Suyûtî, Celâleddîn Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir. *ed-Dürrü'l- Mensûr fî't-Tefsîr bil-Me'sûr*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Şeyh Mustafa. Beyrût: Müessesetü'r-Risâleti Naşirûn, 2008.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. *Lubâbu'n- Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*. Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, 2006.
- Şimşek, M. Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *el-Câmi'u'l-Beyân an Tefsîri Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdülğânî Muhammed Ali. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 1434/2013.

- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir-Muhammed Fuad Abdulbaki ve İbrahim Advâ. Mısır: Şirketü Mektebetu ve Matbaatu'l-Albâbî, 1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Tâhâ Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/taha-suresi>
- Topaloğlu, Bekir. "Zâriyât Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zariyat-suresi>
- Uchûrî, Atıyye b. Atıyye. *İrşâdü'r-Rahmân li-Esbâbi'n-Nüzûl ve'n-Nesh ve'l-Müteşâbih ve Tecvîdi'l-Şur'ân*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Ocak 2023. <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Takva>
- Usta, İbrahim. *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2015.
- Uzun, Taceddin vd. *Anlatımlı Belâgat*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2008.
- Vâhidî, Ebu el-Hasan Alî b. Ahmed. *Esbâb-ü Nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemal Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1411/1990.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "İsrâ Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/isra-suresi>
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Mâide Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 02 Şubat 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maide-suresi>
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Â'râf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/araf>
- Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyinî. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, 1385/1965.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kitabü'l-Arâbî, 1407/1987.